РЕФЕРАТИВНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2521-1463

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА.

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

ОНЛАЙН-ЖУРНАЛ ЗАСНОВАНО У 2016 РОЦІ

НОМЕР ЖУРНАЛУ

Том 11
№ 3 (63)

Травень – червень 2026 р.

DOI 10.53672/ej.3.2026

expertize-journal.org.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Назаров О. А.
Євдокимова Н. О.
Кириченко О. А.
Калинка Г. І.
Цільмак О. М.
Мотлях О. І.

Барко В. І.
Лефтеров В. О.
Коренюк П. І.
Алікіна Н. В.
Попова Г. В.
Вітомський Ю. Л.

Землянська О. В.

Чернякова О. В.
Большаков С. І.
Тунтула О. С.
Ткач Ю. Д.
Єгорова Т. М.
Лисенко А. Б.

Шаповалов В. О.
Савкіна Т. В.
Савостін О. П.
Безушко С. В.
Вербина Ю. В.
Хлонь О. М.

Інститут психологічної експертизи і поліграфа Kyiv

ВИДАЄТЬСЯ ЗА СПРИЯННЯ

Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі

ROR 02xc7et08

Номер на сайті

ISSN 2521-1463

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ
Назаров Олег Анатолійович
канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, судовий експерт

ВИДАВНИК НАЗАРОВ О. А.

Судово-психологічна експертиза

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

Реферативно-науковий online журнал
Електронне видання
Засновано у травні 2016 року

2026. Том 11, № 3 (63)

Травень–червень 2026 року

Київ · 2026
expertize-journal.org.ua

DOI: 10.53672/ej.3.2026
УДК 159:34(05)+159:371(05)+347.948
ББК 67.5:88.4
С89

ISSN 2521-1463 (Online)
EAN-13 9772521146000
Ідентифікатор медіа R40-05509

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», ROR 02xc7et08

С89 **Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці** : реферативно-науковий online журнал. — 2026. Т. 11, № 3 (63) (травень–червень 2026 р.). — Київ : Видавник Назаров О. А., 2026. — 88 с. — URL: expertize-journal.org.ua.

Номер містить оригінальні статті й реферати праць з юридичної психології, судової експертизи та суміжних галузей, а також новини журналу й розділ «Новини інженерної психології та психотехніки».

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Рукописи можуть рецензуватися і не повертаються

Авторські права на матеріали належать їхнім авторам. Матеріали журналу поширюються на умовах ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства 4.0 Міжнародна» (CC BY 4.0), крім першоджерел рефератів і передрукованих матеріалів, права на які належать їхнім правовласникам.

Редакційні правки, скорочення та зміна назви матеріалу погоджуються з автором до публікації

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори

© Автори матеріалів, 2026
© Видавник Назаров О. А., 2026

Редакційна колегія

Головний редактор — видавець (засновник видання)

Назаров О. А. — канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р., поліграфолог, правознавець. ORCID 0000-0002-3427-1162

Заступники головного редактора

Євдокимова Н. О. — д-р психол. наук, професор; напрям наукових робіт — психологічні науки. ORCID 0000-0002-8789-278X

Кириченко О. А. — д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; напрям наукових робіт — юридичні науки. ORCID 0000-0002-8748-6431

Відповідальний секретар

Калинка Г. І. — фахівець факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, ад'юнкт зі спеціальності 19.00.06 — юридична психологія, здобувач наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичної психології. ORCID 0000-0002-6113-7778

Члени редакційної колегії

Цільмак О. М. — д-р юрид. наук, канд. психол. наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-7348-4876

Мотлях О. І. — д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, поліграфолог, заслужений юрист України. ORCID 0000-0002-6135-9952

Барко В. І. — д-р психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, поліграфолог, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-4962-0975

Лефтеров В. О. — д-р психол. наук, професор, проректор Міжнародного університету, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0002-9163-0555

Коренюк П. І. — д-р екон. наук, професор, академік (дійсний член) Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету. ORCID 0000-0001-8321-3199

Алікіна Н. В. — канд. психол. наук, старший науковий співробітник, експерт вищого кваліфікаційного класу, працювала тривалий час на посадах голови секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним експертом лабораторії криміналістичних експертиз Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» до 2016 р., стаж експертної роботи з 1978 р. ORCID 0000-0002-0166-4437

Попова Г. В. — канд. психол. наук, доцент, підполковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-3814-4037

Вітомський Ю. Л. — канд. психол. наук, офіцер запасу СБ України. ORCID 0009-0004-5206-5065

Землянська О. В. († 06.07.2020) — д-р психол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-6547-2621

Чернякова О. В. — канд. психол. наук, доцент, завідувачка кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0002-0384-4829

Большаков С. І. — канд. військ. наук, доцент, керівник ТОВ «Науково-дослідний інститут судової експертизи та оцінки», атестований судовий експерт за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», суб'єкт оцінки майна та майнових прав, полковник ЗСУ у відставці. ORCID 0000-0003-2394-0225

Тунтула О. С. — канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. ORCID 0000-0002-1699-1668

Ткач Ю. Д. — канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ORCID 0009-0006-3675-2548

Єгорова Т. М. — старший науковий співробітник Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, голова секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з 2015 р., атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р. ORCID 0000-0002-4097-5449

Лисенко А. Б. — голова професійної громадської організації «Колегія поліграфологів України», директор Комітету з освіти правління громадської професійної організації «Міжнародна асоціація професіоналів в поліграфології» (AIPP, Мексика), експерт-аналітик 1 категорії, поліграфолог, підполковник СБУ в запасі. ORCID 0000-0002-8131-9931

Шаповалов В. О. — головний редактор журналу «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» (2016 р.), старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем психологічного вивчення особового складу) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України (2020 р.), поліграфолог. ORCID 0009-0004-0472-6201

Савкіна Т. В. — старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних, мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1998 р. ORCID 0009-0007-9784-2253

Савостін О. П. — старший судовий експерт відділу почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України, психолог — судовий експерт другого кваліфікаційного класу комунальної установи «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1982 р. ORCID 0009-0003-6666-0247

Безушко С. В. — канд. пед. наук, доцент. ORCID 0009-0008-2069-1642

Вербина Ю. В. — канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика. ORCID 0009-0004-2947-9251

Хлонь О. М. — канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0001-9733-8531

Зміст

ПЕРЕДМОВА 7

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ) 10

1.1. Судово-психологічна експертиза 11

Назаров О. А. **Сучасні підходи** до визначення предмету психології та судово-психологічної експертизи, її структури, науково-теоретичних досліджень висновків судових експертів психологів в XXI столітті 11

Назаров О. А. **Проведення експертних** досліджень в Україні та світі щодо встановлення психологічних ознак навіювання, умовляння, психологічного впливу, примусу, «награності», штучно сформованої поведінки, вимушеної поступливості, примусової участі 23

Проєкт ЄС «Право-Justice». **Презентовано результати** загальнонаціонального дослідження психологічного добробуту та професійного навантаження працівників апаратів судів в умовах війни . . . 39

1.2. Судова практика 41

Національна школа суддів України. **НШСУ** поглиблює співпрацю з судовими експертами: підписано Меморандум з Дніпропетровським НДІ судових експертиз 41

Верховний Суд. **Роль судової експертизи** зростає в умовах війни та застосування міжнародних механізмів відшкодування збитків – суддя ВП ВС 43

1.3. Психологія жертви: травма, віктимізація, допомога 45

Потребчук О. А. **Методи психології жертви** в кримінальному провадженні: процесуальні форми застосування та захист потерпілого від вторинної віктимізації 45

Ласкорунська Є. К. **Кібербулінг і традиційний** булінг: порівняльний аналіз наслідків для психічного здоров'я 52

Григораш О. С. **Моральна травма як** окремий конструкт: співвідношення з посттравматичним стресовим розладом 56

Соколовська С. А. **Психологічні методи дослідження** потерпілого: можливості та процесуально-етичні межі застосування 63

Дудка А. О. **Психологічні чинники затримки** звернення по допомогу в осіб, які зазнають домашнього насильства 67

Пузанова С. В. **Гострий стресовий розлад** і посттравматичний стресовий розлад: порівняння діагностичних критеріїв МКХ-11 і DSM-5-TR 72

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ 77

Суддя ВС у КЦС – про медіацію в IP-спорах: потрібен економічний інтерес, а не лише роз'яснення 77

Правосуддя, дружнє до дитини: професійний діалог щодо захисту прав дітей 77

08 червня 2024 року на виставці «Судова експертиза у суді» у Національному музеї американської історії Смітсонівського інституту у Вашингтоні (США), було представлено найперший поліграф 1921 року під назвою кардіо-пневмо-психограм Джона А. Ларсона 77

Обов'язок щодо утримання дитини з інвалідністю - нагадуванняСумське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України 78
Зразок заяви судового експерта на внесення запису у свідоцтво про його безстроковість та особливості підвищення кваліфікації судових експертів один раз на 3 роки на базі ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика» і підготовки фахівців. 78
У ВККС України обговорили подальшу взаємодію з Експертною радою у процедурах оцінювання кандидатів на посади суддів спеціалізованих адміністративних судів. 78
РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ. 80
Психогальванометри в Японії 80
ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ 82

Передмова

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Чому журнал називається реферативно-науковим? За ДСТУ 3017:2015 науковий журнал містить наукові публікації про теоретичні й прикладні дослідження, а реферативний — бібліографічні записи разом із рефератами. Ми поєднуємо обидва формати: оригінальні статті публікуємо вперше, а праці, оприлюднені раніше в інших джерелах, подаємо як реферати з анотацією та посиланням на першоджерело. Авторське право на повний текст залишається за автором і першим видавцем.[6]

Дорогі читачі! Наука про людину в суді змінюється щороку, і цей номер — тому підтвердження. У випуску 2026. Том 11, № 3 (63) — 11 матеріалів; головні теми: судово-психологічна експертиза, правові позиції Верховного Суду, психологія жертви.

> *Зі світової практики. 23 червня 2008 року Рада ЄС ухвалила так звані «Прюмські рішення» 2008/615/ЈНА і 2008/616/ЈНА про посилення транскордонної співпраці, зокрема в боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю. Вони передбачають автоматизований обмін даними ДНК, дактилоскопічними даними та даними реєстрації транспортних засобів.*[7]

Судовими експертами не народжуються — ними стають завдяки знанням, практиці й цікавості. Цей номер — добрий початок. Свіжі події — у розділі «Новини журналу».

Редакція журналу

Цифри війни. Війна, яку російська федерація розв'язала проти України, щодня забирає життя. Станом на 30 червня 2026 р. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні підтвердила загибель 16 431 цивільних осіб, серед них 803 дітей, і поранення 48 613 цивільних осіб, серед них 2 960 дітей. За кожною цифрою — людська доля, і завдання юридичної психології — допомагати правосуддю встановлювати правду про ці злочини.[8]

Кримінальні провадження. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 07.05.2026 зафіксовано 256 тисяч злочинів, пов'язаних з агресією рф, із них понад 225 тисяч — воєнні злочини.[9]

Шкода державі та громадянам. За спільною оцінкою Уряду України, Світового банку, Європейської комісії та ООН (RDNA5, оприлюднено 23.02.2026), прямі збитки станом на 31.12.2025 перевищили 195 млрд дол. США, а потреби у відновленні й відбудові становлять майже 588 млрд дол. США.[10]

Відшкодування і судова експертиза. Канада 11.05.2026 першою з держав, що не є членами Ради Європи, підписала Конвенцію про Міжнародну комісію з розгляду претензій для України[11]; постановами Кабінету Міністрів від 20.05.2026 № 635 і № 713 знову змінено Порядок «єВідновлення».[12]

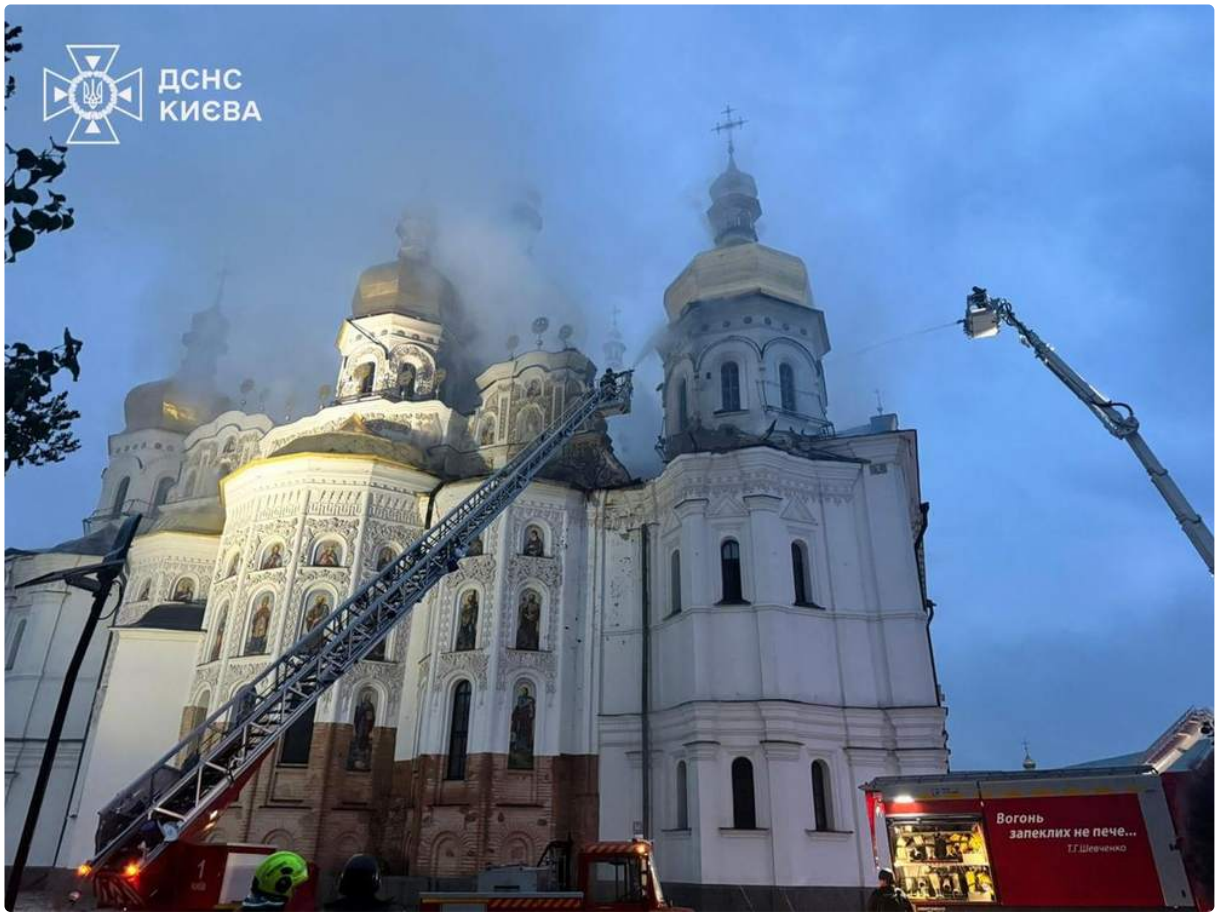

Рятувальники ДСНС гасять пожежу на даху Успенського собору Києво-Печерської лаври після атаки 15 червня 2026 р. Фото: ДСНС України, ліцензія CC BY 4.0.[13]

Національний музей «Чорнобиль» у Києві після масованої російської атаки в ніч на 24 травня 2026 р. Фото: ДСНС України, ліцензія CC BY 4.0.[14]

ПАМ'ЯТІ СУДДІ ЛЮБОВІ ХАРЕЧКО

Любов Костянтинівна Харечко — суддя Чернігівського апеляційного суду. На громадських засадах вона була суддею-спікером суду: представляла суддівський корпус у медіа, виступала на телебаченні (суд очолював Геннадій Салай)[15]. Збори суддів Чернігівського апеляційного суду двічі обирали її секретарем судової палати у цивільних справах: 8 жовтня 2018 р.[16] і повторно, на другий строк, 7 жовтня 2021 р.[17] (обидва рази суд очолював Геннадій Салай[18]); раніше цю посаду вона обіймала в Апеляційному суді Чернігівської області[19]. 3 березня 2022 р. поблизу села Рогощі на Чернігівщині російські військові розстріляли автомобіль, у якому вона разом із сином намагалася евакуюватися. Любов Костянтинівна загинула, її син зазнав поранення. 16 вересня 2024 р. Чернігівський районний суд Чернігівської області заочно засудив двох російських військовослужбовців до довічного позбавлення волі, 4 лютого 2026 р. Київський апеляційний суд залишив вирок у силі[15]. Любов Харечко писала вірші — про війну і мир, про материнство, віру, рідну землю і суддівську долю. З березня 2022 р. в кожному номері журналу — один її вірш.

Вірш номера: «Розпач» (серпень 2015 р.)[20]

Читати вірш «Розпач» у збірнику (с. 32) | Збірник у Google Диску

> **Судді — жертви війни.** Станом на 30.06.2026 органи судової влади та судові медіа повідомили, що внаслідок збройної агресії російської федерації загинули щонайменше четверо суддів: Любов Харечко (суддя Чернігівського апеляційного суду, 03.03.2022)[15]; Дмитро Константинов (суддя Красноградського районного суду Харківської області, 29.10.2022)[21]; Анатолій Нагорний (голова Веселівського районного суду Запорізької області, загинув на фронті в листопаді 2023 р.)[22]; Леонід Лобойко (суддя Верховного Суду, 28.09.2024)[23]. За даними Державної судової адміністрації, які в травні 2023 р. оприлюднив голова Ради суддів України, загинули семеро суддів і працівників апаратів судів, ще дев'ятеро зазнали поранень; у лавах ЗСУ тоді служили 54 судді[24]. Пам'ятаємо кожного.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ)

Позначки: «Анотація» — оригінальний матеріал, уперше оприлюднений у журналі; «Реферат» — стислий виклад праці або офіційного документа, уперше оприлюднених в іншому виданні чи на іншому ресурсі; під кожним рефератом наведено відомості про першу публікацію; наявний DOI зазначено біля відомостей про оприлюднення. Цифри у квадратних дужках відсилають до списку References після кожної публікації: описи за ДСТУ 8302:2015, українські й російські назви подано латиницею (транслітерація за постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55), їхній переклад англійською — у квадратних дужках.

Читачеві. За кожною публікацією цього номера стоять реальні справи: кримінальні провадження, сімейні спори, позови про відшкодування моральної шкоди, перевірки із застосуванням поліграфа. Анотація допоможе швидко зорієнтуватися, а повний текст за посиланням відкриє методики, аргументи сторін і правові позиції Верховного Суду, які можуть знадобитися у вашій наступній справі. Читайте, порівнюйте з власною практикою і діліться знайденим з колегами.

1.1. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЇЇ СТРУКТУРИ, НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ПСИХОЛОГІВ В XXI СТОЛІТТІ[1]

Назаров О. А.

DOI: 10.53672/ej.1.2026.01[1] Check for updates

Анотація. Класичне визначення предмета психології як психіки й поведінки, на думку О. Назарова, вже не охоплює напрямів, у яких психіку вивчають опосередковано через біологічні, соціальні, інформаційні чи культурні системи. У реферативній статті уточнено предмет психології та судово-психологічної експертизи (СПЕ) у XXI столітті й обґрунтовано право судового експерта-психолога на науково-теоретичне дослідження висновків інших експертів. Автор спирається на нормативну базу (наказ Мін'юсту від 08.05.2018 № 1467/5 про переліки рекомендованої літератури, постанову КМУ від 23.03.2016 № 261, стандарт вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія»), американські стандарти допустимості експертних доказів і довідники з судової психології (G. B. Melton et al., M. J. Ackerman, K. Heilbrun et al., APA Handbook of Forensic Psychology). Виокремлено три напрями психологічної науки: біологічний (психофізіологія, нейропсихологія), методологічний (психометрика, предметом якої є метод) і системний, або соціальний (біхевіоризм, соціальна та інженерна психологія); аналіз висновків інших експертів віднесено до методологічного напряму. Автор констатує відірваність вітчизняної СПЕ від сучасних досліджень юридичної психології й пропонує розширене визначення її предмета, що включає науково обґрунтовану оцінку способів дослідження та інтерпретації психологічних даних у висновках експертів. Структура предмета СПЕ охоплює класичний, поведінковий, психофізіологічний (EDA, стрес, когнітивне навантаження) та аналітико-методологічний компоненти. Як міжнародний орієнтир розглянуто стандарт Дауберта (Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 1993) із п'ятьма критеріями (тестованість, рецензування, рівень помилок, стандарти, загальне визнання), його відмінність від правила Фрая (1923) і поширення на технічні знання після справи Kumho Tire. Зроблено висновок, що таке дослідження на підставі п. 6 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» не підміняє суд: експерт встановлює наукові факти й методологічні помилки, а правову оцінку дає суд, який за потреби призначає повторну чи додаткову експертизу. Положення статті безпосередньо стосуються рецензування експертних висновків у судовій практиці.

Ключові слова: предмет психології, судово-психологічна експертиза, судовий експерт-психолог, юридична психологія, психометрика, психофізіологія, науково-теоретичне дослідження висновку експерта, стандарт Дауберта, правило Фрая, наукова валідність, повторна експертиза.

Contemporary Approaches to Defining the Subject of Psychology and Forensic Psychological Examination, Its Structure and the Scientific and Theoretical Review of Forensic Psychologists' Opinions in the 21St Century

Nazarov O. A.

Abstract. The classical view of psychology as the science of the psyche and behaviour no longer covers fields in which mental phenomena are studied indirectly through biological, social, informational or methodological systems. Nazarov O. A. revisits the subject of psychology and of forensic psychological examination in the 21st century and justifies the forensic psychologist's right to conduct a scientific and theoretical review of opinions issued by other experts. The paper draws on Ukrainian regulations, including Order No. 1467/5 of the Ministry of Justice of Ukraine of 8 May 2018 on recommended literature for forensic examinations and the Higher Education Standard in Psychology, as well as on forensic psychology handbooks by Melton et al., Ackerman, Heilbrun et al. and the APA. Three research directions are distinguished: biological (psychophysiology, neuropsychology), methodological (psychometrics, whose object is the method) and systemic or social (behaviourism, social and engineering psychology); reviewing another expert's opinion is placed within the methodological direction. The author notes that Ukrainian forensic psychological practice is detached from current research in legal psychology and proposes a broader definition of its subject, comprising classical, behavioural, psychophysiological (electrodermal activity, stress, cognitive load) and analytical-methodological components. The Daubert standard (1993), its five factors, its departure from the Frye rule (1923) and its extension to technical knowledge in Kumho Tire are discussed as an international benchmark. The paper concludes that such a review, carried out under Article 13(1)(6) of the Law of Ukraine 'On Forensic Examination', does not encroach on the court's competence: the expert establishes scientific facts and methodological errors, while the court assesses their legal weight and may order a repeat or additional examination.

Keywords: subject of psychology, forensic psychological examination, forensic psychologist, legal psychology, psychometrics, psychophysiology, review of expert opinion, Daubert standard, Frye rule, scientific validity, repeat examination.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.05.2026; у номері — 30.06.2026; DOI:* ***10.53672/ej.1.2026.01***[1].

Повний текст

Текст статті:

У класичному розумінні психології її предметом є психіка та поведінка людини/тварин. Однак у сучасній психологічній науці існує низка напрямів, де безпосередньо психіка не є центральним предметом психологічного дослідження, або ж досліджується опосередковано через інші системи (біологічні, соціальні, інформаційні, культурні тощо). **На теперішній час можна виділити такі три напрямі досліджень в психологічній науці:**

1️⃣ **Біологічні:** психофізіологія, нейропсихологія. Об’єктом є тіло людини.

2️⃣ **Методологічні:** психометрика. Об’єктом є метод, який використовує психолог або експерт психолог.

3️⃣ **Системні / зовнішні (соціальні):** біхевіоризм, соціальна психологія, інженерна психологія. Об’єкт психології виступає поведінка людини / система життєдіяльності або роботи людини / середовище де знаходиться людина або люди.

Дослідження судово-психологічних висновків інших судових експертів психологів за результатами проведення ними судово-психологічних експертиз, підпадає під методологічний напрямок психологічної науки де предметом дослідження є метод, а головним інструментом така галузь сучасної психології як психометрика, що займається теорією та практикою вимірювання психічних явищ, індивідуальних відмінностей, здібностей та особистісних характеристик. Вона використовує математичні методи, статистику та тести для отримання об'єктивних, кількісних даних. Розуміння предмету психології лише як психіки є вузьким сприйняттям психологічної науки, яке не відображає розвиток психологічної науки в XXI столітті об'єктивно з різних причин. Також судово-психологічна експертиза це лише розділ такої галузі психологічної науки як юридична психологія. Сформованої відокремленої галузі психологічної науки яка б мала назву "судово-психологічна експертиза" не має в системі психологічних наук, тож судові експерти психологи мають враховувати академічні основи психологічної науки, юридичної психології тощо та її здобутки, дослідження і сучасні підходи до опису предмету, які використовує психологічна наука і її різні галузі.

На теперішній час судово-психологічна експертиза в Україні відірвана від тих актуальних наукових психологічних досліджень, які проведені у сфері юридичної психології і не інтегрована в українську юридичну психологію. Прикладом є той факт, що навіть в переліку спеціальної літератури, які мають використовуватися під час проведення психологічної експертизи судові експерти психологи, відсутні сучасні актуальні джерела як вітчизняного, так і іноземного походження в сфері юридичної психології [1, 7-10], які зараз є обов'язковим елементом всіх наукових досліджень у "високій" психології і в Україні і у світі на рівні акредитаційних вимог до наукових досліджень з боку Міністерства освіти та науки України [2] та судових експертів психологів за кордоном в США та ЄС.

У світі та Україні зокрема набирає обертів все більше застосування сучасного визначення психології XXI століття. А саме: психологія — це наука, що вивчає закономі-

рності виникнення, функціонування та розвитку психіки і поведінки людини та тварин, а також пов'язані з ними фізіологічні, когнітивні, соціальні, інформаційні та діяльнісні процеси, включно з їхніми об'єктивними проявами, механізмами, умовами вимірювання та системними детермінантами. Предмет психології охоплює не лише психічні явища як внутрішні процеси та стани, але й їх об'єктивні кореляти — поведінкові реакції, нейрофізіологічні механізми, когнітивні та інформаційні процеси, соціальні взаємодії, а також методи їх вимірювання і моделювання [3]. **Зазначене поняття відходить від старого радянського розуміння психології лише як «відображення дійсності» і додає:** 1) інформаційні процеси, пояснення психіки через кібернетику та ІТ. 2) нейрофізіологічні механізм, а саме через зв'язок з когнітивними науками (neuroscience). 3) моделювання та вимірювання:, що полягає у підкресленні статусу психології як точної, доказової науки і тому вивчення методів психології вимагає окремого уточнення в предметі.

У межах сучасної науки психологія досліджує як безпосередньо психіку, так і системи та процеси, через які вона проявляється, опосередковується або реконструюється. Сучасне визначення предмета психології виходить за межі виключно «психіки» і охоплює всю систему її проявів, механізмів та способів дослідження.

Предметом судово-психологічної експертизи є психічні процеси, стани та індивідуально-психологічні особливості особи, а також закономірності їх прояву у поведінці та діяльності в юридично значущих ситуаціях, що підлягають встановленню на основі спеціальних психологічних знань, а також науково обґрунтована оцінка способів їх дослідження, інтерпретації та відображення у висновках судових експертів психологів, у тій частині, в якій така оцінка необхідна для встановлення психологічно значущих обставин справи.

Судовий експерт психолог може досліджувати психологічний зміст, методологічну обґрунтованість і наукову валідність викладених у інших висновках судових експертів психологів положень як джерела психологічної інформації без правової оцінки щодо наслідків такого дослідження, а саме "скасування" експертного висновку як процесуального документа.

До предмету (структуровано) судово-психологічної експертизи входить проведення експертного психологічного дослідження:

✔ 1. Класичного психологічного компоненту в юридично значущих ситуаціях

- психічні процеси (пам'ять, мислення, емоції);

- психічні стани;

- індивідуально-психологічні особливості людини.

✔ 2. Поведінкового психологічного компоненту в юридично значущих ситуаціях

- поведінка у ситуації;

- емоційні реакції;

- мотиваційні аспекти.

✔ **3. Психофізіологічного психологічного компоненту в юридично значущих ситуаціях**

- показники психофізіологічної активації (EDA, стрес, психологічна установка, психологічна домінанта тощо);

- когнітивне навантаження.

✔ **4. Аналітичного, методологічного психологічного компоненту за результатом експертного науково-теоретичного дослідження роботи проведеної іншим судовим експертом психологом**, а саме науково-теоретичного дослідження:

- методик застосованих інших судовим експертом психологом;

- логіки висновків судового експерта психолога;

- відповідності даних і висновків зроблених судовим експертом психологом;

- наукової валідності проведеного експертно-психологічного дослідження в рамках судово-психологічної експертизи.

В міжнародній науковій системі є всім відомий стандарт Дауберта (Daubert Standard, США), який ще має назву "оцінка наукової валідності методів" судового експерта. Це означає: аналітичне дослідження експертного висновку є частиною наукової оцінки доказу, а не втручанням у компетенцію суду щодо правової її оцінки. У 1993 році Верховний суд США ухвалив принципове рішення у справі Daubert проти Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 US 579 (1993), яке встановило новий стандарт допустимості експертних висновків. Ця справа стала новаторською, оскільки відображала відхід від давно прийнятого стандарту, встановленого у справі Frye v. United States, 293 F. 1013 (DC Cir. 1923) (правило Фрая). У справі Фрая окружний суд постановив, що **висновок експерта є допустимим, якщо наукова методика, на якій він ґрунтується, є «загальноприйнятою» як надійна у відповідному науковому співтоваристві.** Рішення у справі Дауберта фактично скасувало це положення, надавши натомість 5 (перелік) факторів (включаючи загальне визнання в науковому співтоваристві), які суди можуть враховувати при прийнятті рішення про допуск експертного висновку. На теперішній час в США, судові експерти, досліджуючи або аналізуючи висновок свого колеги, перевіряють його на дотримання за п'ятьма ключовими факторами Дауберта, а саме [4, 5]:

1. Тестованість методу: Чи можна перевірити теорію або метод, який використав інший експерт?

2. Рецензування (peer review): Чи публікувався цей метод у рецензованих наукових журналах?

3. Рівень помилок: Яка відома або потенційна частота помилок методу?

4. Стандарти та контроль: Чи існували стандарти (протоколи), що регулюють застосування цього методу?

5. Загальне визнання: Чи визнаний цей метод у науковому співтоваристві за сферою його використання?

Ключовими моментами використання судовими експертами під час дослідження висновків інших судових експертів є:

1) перевірка методології, а не висновку: Експерт оцінює не те, чи правильний висновок, а те, чи є метод, яким його було отримано, науково надійним.

2) числення експертиза: Експерт може вказати, що метод, використаний іншим експертом, є "junk science" (псевдонаукою) і не проходить за критеріями Дауберта.

3) використання в крос-допиті: Експерт, що захищає свою позицію, може використовувати ці критерії під час перехресного допиту протилежного експерта, щоб дискредитувати його методи.

4) поширення на не-наукові дисципліни: Завдяки рішенню у справі Kumho Tire (Kumho Tire Co. v. Carmichael), стандарт Дауберта застосовується не тільки до "чистої науки", а й до технічних та інших спеціалізованих знань (інженерія, оцінка бізнесу тощо).

Відповідно до стандарту Дауберта, «суд не зосереджує увагу на тому, чи є висновок експерта правильним, його не цікавить суть висновків експертів, але його увага зосереджена на тому, як експерт дійшов своїх висновків? ...чи грунтується висновок експерта на «наукових знаннях» і чи є він «належним науковим висновком?» [6].

Висновки. Психіка не є єдиним центральним предметом психологічного дослідження, оскільки може вивчатися опосередковано через інші системи - біологічні, методологічні, соціальні. Науково-теоретичне дослідження експертного психологічного висновку (його наукова, експертна психологічна оцінка) є критично важливою частиною розвитку психологічної науки, оскільки дозволяє окреслити наукову та методологічну обґрунтованість застосованих спеціальних психологічних знань в судочинстві. Такі дії з науково-теоретичного аналізу не можуть бути втручанням у компетенцію суду, тому що завдання судового експерта психолога та завдання суду кардинально відрізняються: експерт встановлює наукові факти, в тому числі науково-теоретичні та методологічні помилки експерта, а суд дає їм правову оцінку і ухвалює судове рішення. Експерт може помилитися у виборі методів дослідження і така помилка може мати негативні наслідки, оскільки суд не є носієм спеціальних психологічних знань. **Науково-теоретичне дослідження дозволяє встановити:** 1) Чи відповідають застосовані судовим експертом психологом методи сучасним стандартам психологічної науки, 2) Чи є правильними психометричні розрахунки та технічні вимірювання виконані судовим експертом психологом, 3) Чи достатньо було матеріалів для однозначного висновку судового експерта психолога. Дослідження допомагає виявити, чи логічно висновок судового експерта психолога випливає з описаної ним дослідницької частини. Якщо дослідницька частина вказує на одну ймовірність, а висновок — на іншу (абсолютну), це вказує на необґрунтованість. **Експертно-психологічне дослідження науково-теоретичного характеру, яке проведено належним судовим експертом психологом на підставі пункту 6 частини 1 статті 13 Закону України "Про судову експертизу", дає суду дієвий та ефективний інструментарій для того, щоб відхилити неналежний висновок та призначити повторну або додаткову судову експертизу за потреби** і чинити об'єктивно правосуддя в судовій справі. Науково-теоретичне дослідження відповідно до стандарту Дауберта — це перевірка науковості доказу, а суд вирішує його юридичну силу і надає правову оцінку згідно з процесуальними кодексами. Дослідження висновків експертів психологів це не підміна суду, а допомога йому у прийнятті обґрунтованого судового рішення, яка поширена у світі.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства юстиції України від 08.05.2018 № 1467/5 «Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз».

2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)" від 23 березня 2016 р. № 261. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text

3. Стандарт вищої освіти України: ступінь бакалавр, галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 053 «Психологія», який затверджений наказом МОН № 565 від 24.04.2019.

4. The Daubert Standard: A Guide to Expert Testimony, Motions, Hearings, and Rulings. ByAnjelica Cappellino, J.D. Updated on April 15, 2026. - URL: https://www.expertinstitute.com/resources/insights/the-daubert-standard-a-guide-to-motions-hearings-and-rulings/

5. Daubert Standard. Cornell Law School. [Last updated in August 2023 by Jim Robinson, Esq., JurisPro Expert Witness Directory] - URL: https://www.law.cornell.edu/wex/daubert_standard

6. The Differences Between the Frye & the Daubert Standards. Mar 3, 2025. Holly M. Olarczuk-Smith, Esq. - URL: https://burnswhite.com/differences-between-frye-daubert/

7. Melton, G. B., Petrila, J., Poythress, N. G., Slobogin, C., Otto, R. K., Mossman, D., & Condie, L. O. (2018). Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers (4th ed.). The Guilford Press. - https://psycnet.apa.org/record/2017-50783-000

8. Ackerman, M. J. (2010). Essentials of forensic psychological assessment (2nd ed.). John Wiley & Sons, Inc. - https://psycnet.apa.org/record/2011-12958-000

9. Heilbrun, K., Grisso, T., & Goldstein, A. M. (2009). Foundations of forensic mental health assessment. Oxford University Press. - https://psycnet.apa.org/record/2008-14685-000

10. APA Handbook of Forensic Psychology [2014]. Volume 1: Individual and Situational Influences in Criminal and Civil Contexts. Volume 2: Criminal Investigation, Adjudication, and Sentencing Outcomes. Edited by Patricia A. Zapf and Brian L. Cutler. Editors-in-Chief: Brian L. Cutler, PhD and Patricia A. Zapf, PhD. - 1176 P. - https://www.apa.org/pubs/books/4311515

Abstract. This article examines the subject matter of psychology and forensic psychological assessment (FPA), as well as their structure in the 21st century. It emphasizes the need to move away from a narrow understanding of the psyche as the sole subject of psychology and to apply a systemic approach to this concept, one that encompasses the biological, methodological, and social aspects of psychology as a science.

Keywords: psychology, forensic psychological examination, subject of psychology, forensic psychologist.

Реферативний опис публікації: Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.:

Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2026. Т. 11, № 3 (63). Дата публікації: 30.06.2026. URL: https://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/18216-nazarov-o-a-suchasni-pidkhodi-do-viznachennya-predmetu-psikhologiji-ta-strukturi-sudovo-psikhologichnoji-ekspertizi-naukovo-teoretichnikh-doslidzhen-visnovkiv-sudovikh-ekspertiv-psikhologiv-v-xxi-stolitti (дата звернення: 11.05.2026). https://doi.org/10.53672/ej.1.2026.01

Додатково, **Переказати кошти для допомоги Збройним Силам України та гуманітарної допомоги з платіжної картки**

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, *що науковий журнал запроваджив надання послуг* ***«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі відшкодування моральної шкоди завданою військовими злочинами, із застосуванням поліграфа*** *на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia* ***Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:*** *+38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).*

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з

проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент

Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом проведення експертиз за експертною спеціальністю 14.1 "Психологічні дослідження", поліграфолог

Україна,
02094, м. Київ
вул. Якова Гніздовського, 1, офіс 310
E-mail: institute.expertise.kiev@gmail.com

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

В 2023 року виповнилося 10 років викладання головного редактора журналу Назарова Олега Анатолійовича для суддів, помічників суддів, секретарів та працівників апарату судів, які підвищували свою кваліфікацію в Національній школі суддів України протягом 2013-2023 років. *З цієї нагоди Назаров О.А. був відмічений Почесною грамотою Національної школи суддів України* ***за підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя****. Багато проведено було підготовлених корисних та цікавих тем в галузі судової експертизи, судово-психологічної експертизи, основ психології та застосування поліграфа, опитування дитини. В тому числі багато тем було напрацьовано для адвокатської аудиторії (справи щодо відшкодування моральної шкоди, визначення місця мешкання дитини, угоди з вадами волі, застосування поліграфа тощо). Для замовляння вебінару, тренінгу спеціальної тематики в галузі судової експертизи звертайтесь за телефонами редакції журналу:* ***+38093 476 72 60.***

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ
NATIONAL SCHOOL OF JUDGES OF UKRAINE

ПОЧЕСНА ГРАМОТА

НАЗАРОВУ
ОЛЕГУ АНАТОЛІЙОВИЧУ

За активну участь у підготовці висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та з нагоди професійного свята – Дня юриста

Підстава: наказ ректора від 20.09.2023 № 213–К.

Ректор *Микола ОНІЩУК*

Офіційній Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи, судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035)

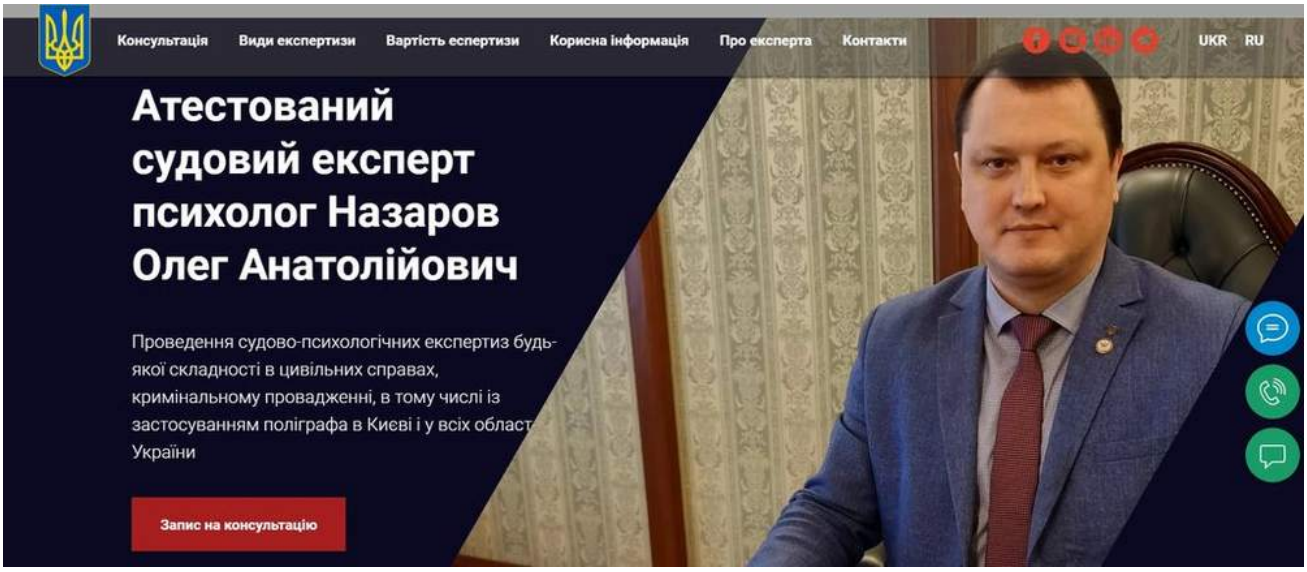

Офіційний Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (поліграф EyeDetect, розробник Converus Inc., USA)

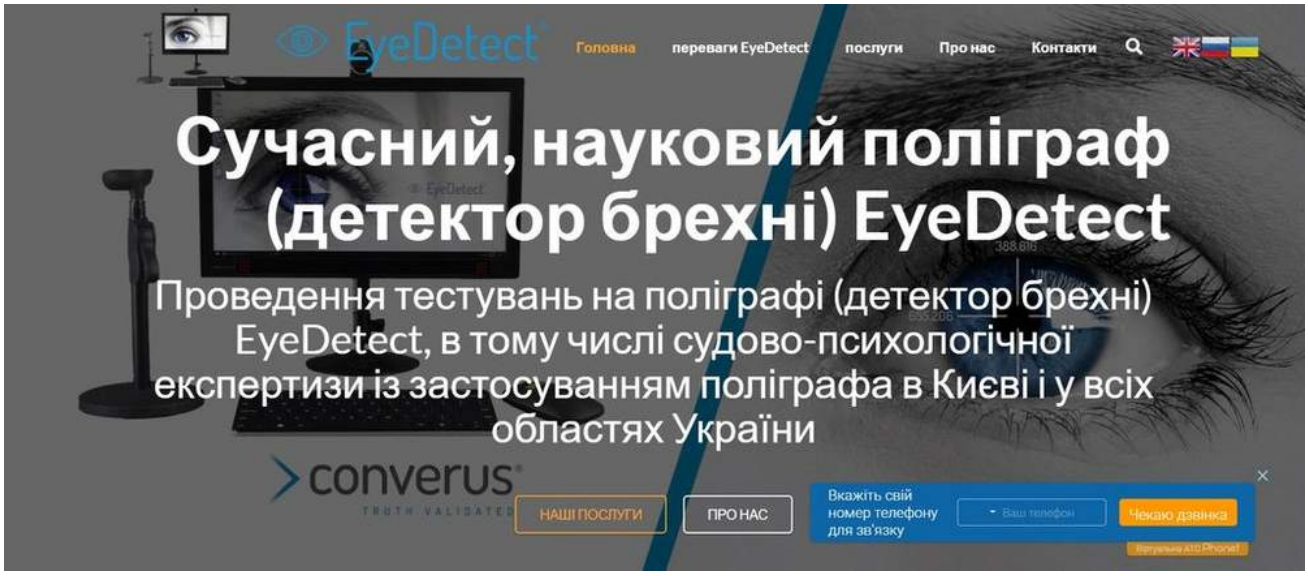

Продаж портативного обладнання для поліграфа **Mobi підлокітники Polygraph в Україні (Схвалено президентом Міжнародного співтовариства поліграфологів, ISOPE, США)**

В Україні затверджена кваліфікаційна характеристика професії «Поліграфолог» та 25 жовтня 2021 року уведена сама професія «Поліграфолог» змінами № 10 до Національного класифікатора професій ДК 003:2010

Надання послуг щодо розробки та проведення групових тренінгових занять за різними напрямами судово-психологічної експертизи в сучасному судочинстві, у тому числі із застосуванням поліграфа

Незалежній не державній професійній атестованій судово-психологічній експертизі в Україні бути: історія однієї перемоги або про можливість призначення першої недержавної професійної атестованої судово-психологічної еспертизи з 09 липня 2020 року

Електронна бібліотека судді, адвоката, психолога, батьків: «Допит, опитування дитини в суді». Методичні рекомендації, нормативні документи, постанови Верховного Суду

Огляд змін до законодавства України: процесуальний статус спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки з 1 липня 2020 року

Електронна бібліотека правозахисника України. Серія: Застосування рішень Європейського суду з прав людини в українському судочинстві

Електронна бібліотека судді України: квітень 2020 року (більше 70 книг)

Колекція зразків клопотань про відкладення розгляду справи у зв'язку із впровадженням карантину та типові зразки заяв, які подаються до суду станом на 20 березня 2020 та оголошення ДСА України від 19 березня 2020

І на останок **щодо професійного розвитку, актуальні вакансії можна переглянути** на сайті - Jooble (потрібно на тиснути, щоб перейти за посиланням).

References

1. Nazarov O. A. Suchasni pidkhody do vyznachennia predmetu psykholohii ta sudovo-psykholohichnoi ekspertyzy, yii struktury, naukovo-teoretychnykh doslidzhen vysnovkiv sudovykh ekspertiv psykholohiv v XXI stolitti [Contemporary Approaches to Defining the Subject of Psychology and Forensic Psychological Examination, Its Structure and the Scientific and Theoretical Review of Forensic Psychologists' Opinions in the 21St Century]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.1.2026.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/18216-nazarov-o-a-suchasni-pidkhodi-do-viznachennya-predmetu-psikhologiji-ta-strukturi-sudovo-psikhologichnoji-ekspertizi-naukovo-teoretichnikh-doslidzhen-visnovkiv-sudovikh-ekspertiv-psikhologiv-v-xxi-stolitti (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЗНАК НАВІЮВАННЯ, УМОВЛЯННЯ, ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ, ПРИМУСУ, «НАГРАНОСТІ», ШТУЧНО СФОРМОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ, ВИМУШЕНОЇ ПОСТУПЛИВОСТІ, ПРИМУСОВОЇ УЧАСТІ[1]

Назаров О. А.

DOI: 10.53672/ej.2.2026.02[1] Check for updates

Анотація. Хибні зізнання та штучно сформована поведінка підозрюваних належать до найнебезпечніших чинників судових помилок, однак українська судово-психологічна практика має обмежений інструментарій для їх виявлення. Автор систематизує міжнародні дослідження судової психології щодо навіювання, умовляння, примусу, конформності, «награної» поведінки, вимушеної поступливості (induced compliance) та примусової участі в допитах, оперативних комбінаціях та інсценованих слідчих діях. Аналітичну основу становлять концепції С. Кассіна (розрізнення добровільних, вимушених та інтерналізованих хибних зізнань), Г. Гудйонссона (допитувальна сугестивність, Gudjonsson Suggestibility Scales) і Р. Лео (психологічний примус, динаміка поліцейського допиту), а також рішення ЄСПЛ у справі «Раманаускас проти Литви» (№ 74420/01). Викладено критерії, за якими Суд відмежовує провокацію злочину від допустимого документування: від кого походила ініціатива, хто створив ситуацію, чи був психологічний вплив і чи існували докази наміру до втручання держави; встановлена провокація робить докази несумісними зі ст. 6 Конвенції. Описано ознаки можливої психологічної індукції: неприродна шаблонність, нав'язані формулювання, повторення слів правоохоронців, різке зростання впевненості після контакту з оперативниками, рольова поведінка, залежність від сигналів авторитету. Проаналізовано три зареєстровані в Україні у 2014, 2016 і 2019 рр. методики Харківського НДІСЕ та його Полтавського відділення щодо комунікативної діяльності, спілкування в ситуації процесуальної дії та взаємодії осіб, зокрема зафіксованих на відеозаписі. Автор доводить, що наукову добротність кожної з них треба оцінювати незалежно від авторства за вісьмома критеріями (теоретична основа, валідність, надійність, відтворюваність, апробація, рецензування, відповідність сучасному рівню знань, можливість незалежної перевірки), які спираються на звіти NAS (2009) і PCAST (2016), стандарти ISO/IEC 17025 та ISO 21043, стандарт Daubert та ідеї К. Поппера й Р. Мертона. Як науково обґрунтовану альтернативу примусовому допиту розглянуто британську модель слідчого інтерв'ю PEACE з п'ятьма етапами. Висновки адресовано судовим експертам-психологам, адвокатам і суддям, які оцінюють допустимість зізнань і показань.

Ключові слова: хибні зізнання, псевдоспогади, допитувальна сугестивність, психологічний примус, навіювання, вимушена поступливість, провокація злочину, Ramanauskas v. Lithuania, валідність судово-експертних методик, стандарт Daubert, ISO 21043, модель PEACE.

Expert Research in Ukraine and Worldwide on Establishing Psychological Signs of Suggestion, Persuasion, Psychological Influence, Coercion, "Feigned" and Artificially Induced Behaviour, Coerced Compliance and Coerced Participation

Nazarov O. A.

Abstract. False confessions and artificially shaped behaviour of suspects are a major source of wrongful convictions, yet Ukrainian forensic psychological practice has few validated tools for detecting them. This article reviews international forensic psychology research on suggestibility, persuasion, coercion, conformity, role-conforming behaviour, induced compliance and coerced participation during interrogations, covert operations and staged investigative actions. The analysis builds on the work of Saul Kassin on types of false confessions, Gísli Gudjonsson on interrogative suggestibility and the Gudjonsson Suggestibility Scales, and Richard Leo on psychological coercion and police interrogation dynamics, as well as on the European Court of Human Rights judgment in Ramanauskas v. Lithuania (no. 74420/01). The author sets out the Court's tests for distinguishing entrapment from legitimate documentation of criminal activity and lists behavioural signs of possible psychological induction, such as unnatural uniformity of statements, adoption of imposed wording, repetition of officers' phrases, a sudden rise in confidence after contact with operatives and dependence on authority cues. Three forensic psychological methods registered in Ukraine between 2014 and 2019 for analysing communication and interaction, including video-recorded material, are examined, and the author argues that each must be assessed independently of its authorship for theoretical grounding, validity, reliability, reproducibility, testing, peer review and openness to independent verification, in line with the NAS (2009) and PCAST (2016) reports, ISO/IEC 17025, ISO 21043, the Daubert standard and the ideas of Popper and Merton. The British PEACE investigative interviewing model is presented as a non-coercive alternative. The paper is intended for forensic psychologists, defence lawyers and judges who assess the admissibility of confessions.

Keywords: false confessions, false memories, interrogative suggestibility, psychological coercion, induced compliance, entrapment, Ramanauskas v. Lithuania, forensic method validation, Daubert standard, ISO/IEC 17025, ISO 21043, PEACE model.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 06.06.2026; у номері — 30.06.2026; DOI:* ***10.53672/ej.2.2026.02***[1].

Повний текст

Текст статті.

У світовій психології та forensic psychology існує значний масив досліджень, які описують: психологічні ознаки навіювання, умовляння, психологічного впливу, примусу, «награності», штучно сформованої поведінки, induced compliance (вимушеної поступливості), coerced participation (примусової участі), false confession dynamics (динаміки неправдивих зізнань) під час: допитів, оперативних комбінацій, інсценованих слідчих дій, police-induced scenarios (ситуацій, спричинених діями поліції). У науковій психологічній літературі «награна» поведінка людини в юридично значущих ситуаціях, розкривається через такі поняття як coerced compliance (примусове підкорення); suggestibility (сугестивність); compliance behavior (поведінку, що виявляє поступливість); psychologically induced behavior (психологічно зумовлену поведінку); role-conforming behavior (поведінку, що відповідає ролі); coerced internalization (примусову інтерналізацію); police-induced behavior (поведінку, зумовлену діями поліції або спецслужб); interrogative suggestibility (сугестивності під час допиту).

Правова позиція Європейського суду з прав людини. Якщо співробітники правоохоронного органу шляхом умовлянь або іншого активного впливу схилили особу до

участі в інсценувальних процесуальних діях, а результати цих дій були використані як доказ вини цієї особи, така ситуація може містити ознаки недопустимої провокації злочину у розумінні практики ЄСПЛ, сформованої у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania, № 74420/01). Відповідно до позиції ЄСПЛ, правоохоронні органи не мають права створювати злочинну поведінку або формувати намір особи до вчинення дій, які без втручання держави могли б не відбутися. **За позицією ЄСПЛ провокація існує тоді**, коли ініціатива виходить від правоохоронців та вони схиляють; вмовляють; психологічно стимулюють; створюють штучну ситуацію. Тобто без їхнього втручання подія або поведінка не виникла б.

ЄСПЛ аналізує: 1. Чи була первинна злочинна ініціатива у самої особи. Якщо: особа не планувала; не проявляла намір; не була схильна до таких дій, це посилює ознаки провокації. **2. Хто створив ситуацію.** Якщо: сценарій; дії; процесуальна модель були створені правоохоронцями, це наближає ситуацію до: entrapment / police incitement. **3. Чи був психологічний вплив.** ЄСПЛ враховує умовляння; наполегливість; авторитет державного органу; прихований тиск. **4. Чи були докази існування злочинного наміру ДО втручання.** Це один із головних критеріїв у Ramanauskas. Важлива цитована правова ідея ЄСПЛ. ЄСПЛ у справі Ramanauskas фактично виходить з того, що держава не може створювати злочин, а потім карати за нього. **Якщо інсценувальні дії були «процесуальними» слідчими діями, то відповідно до позиції ЄСПЛ чи були це:** НСРД; контроль за вчиненням злочину; спеціальний слідчий експеримент; оперативна комбінація. Навіть у таких випадках ЄСПЛ вимагає пасивної ролі правоохоронців, а не активного створення поведінки. Якщо встановлено провокацію, то докази стають несумісними з правом на справедливий суд та порушувати ст. 6 Конвенції, а докази можуть визнаватися недопустимими. **Тобто важливе розмежування. Допустимо:** 1) документувати вже існуючу діяльність; 2) фіксувати намір; 3) проводити контроль і **Недопустимо:** 1) створювати намір; 2) психологічно схиляти; 3) моделювати поведінку; 4) формувати штучну «вину».

Основні психологічні ознаки штучно сформованої поведінки людини в процесуальних слідчих діях. У світових психологічних дослідженнях описуються такі ознаки:

✔️ **1. Неприродна узгодженість поведінки.** Людина ніби «грає роль»; намагається відповідати очікуванням; демонструє неприродно контрольовану поведінку.

✔️ **2. Поведінка орієнтована на схвалення авторитету.** Особа прагне «правильно» поводитися; підлаштовується під працівників правоохоронних органів; демонструє compliance behavior.

✔️ **3. Ознаки навіюваності (suggestibility).** Дослідження Gudjonsson показали, що деякі люди мають високу interrogative suggestibility; схильність погоджуватись під тиском [1].

✔️ **4. Формування псевдоспогадів.** Під впливом: навідних питань; авторитетного тиску; інсценування людина може: почати частково вірити у сформований сценарій [2].

✔️ **5. Підвищена конформність.** Людина погоджується; виконує роль; боїться суперечити; прагне завершити стресову ситуацію.

За довідками та записом на проходження професійної психологічної консультації та експертно-психологічних досліджень можна звертатися за телефоном: +38093 476 72 60, кандидат психологічних наук, доцент Назаров Олег Анатолійович.

Науково описані психологічні механізми та провідні вчені психологи, які вивчали виникнення хибних зізнань та формування псевдоспогадів у людини.

Якщо говорити саме про **науково описані механізми виникнення хибних зізнань (false confessions) та псевдоспогадів (false memories)**, то основна теоретична база була сформована у Великій Британії, США, Канаді, Нідерландах та Ісландії. В Україні ця проблематика також досліджується в межах юридичної психології, судової психології, але переважно з опорою на міжнародні концепції.

В Україні на теперішній час зареєстровані в **реєстрі методик проведення судових експертиз** три судові методики, які дозволяють вивчати психологічні механізми виникнення хибних зізнань та формування псевдоспогадів у людини з певними обмеженнями.

Так, 12.09.2014 року пройшла державну реєстрацію під реєстраційний кодом 14.1.70, судова методика з назвою **"Методика судово-психологіної експертизи комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозвукозапису"**. Розробником (спеціалізована установа, інші) виступив Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, рік створення методики 2012. 29.01.2016 пройшла державну реєстрацію під реєстраційний кодом 14.1.71, судова методика з назвою **"Методика судово-психологічної експертизи процесу спілкування особи в ситуації процесуальної дії"**. Розробником (спеціалізована установа, інші) виступило Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Мінюсту України, рік створення методики 2014. 18.01.2019 пройшла державну реєстрацію під реєстраційний кодом 14.1.71, судова методика з назвою **"Методика судово-психологічної експертизи комунікативної взаємодії між особами, зафіксованої у матеріалах відеозапису з камери зовнішнього спостереження"**. Розробником (спеціалізована установа, інші) виступив Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, рік створення методики 2017.

Оскільки розроблення науково-методичного забезпечення у науково-дослідних установах судових експертиз в Україні є одним із показників наукової діяльності, який враховується під час оцінки результатів роботи установи, кар'єрного просування працівників, атестації та розподілу державного бюджету грошового забезпечення на установу, кожна судово-експертна методика потребує незалежної оцінки її наукової обґрунтованості, валідності, надійності та відтворюваності незалежно від авторства та установи-розробника.

Такий підхід є науково обгрунтований і випливає із загальновизнаних принципів: 1) наукового скептицизму (Мертон); 2) peer review (незалежного рецензування); 3) фальсифікованості наукових тверджень (Карл Поппер); 4) вимог до валідації методів у стандартах: ISO/IEC 17025; ISO 21043.

Варто пам'ятати, що наукова обґрунтованість судово-експертної методики визначається не фактом її затвердження або авторством розробника, а відповідністю загальновизнаним критеріям наукової добротності, що включають **1) наявність належної теоретичної основи (NAS 2009, ISO 21043), 2) емпірично підтверджену валідність (ISO 17025, PCAST 2016), 3) надійність (PCAST 2016, ISO 17025), 4) відтворюваність результатів (PCAST 2016, Popper), 5) апробацію (NAS 2009, ISO 17025), 6) незалежне рецензування (Daubert, Merton), 7) відповідність сучасному рівню наукових знань (NAS 2009, ISO 21043) та 8) можливість незалежної експертної перевірки (Daubert, Merton, NAS 2009)**. Такий підхід узгоджується з принципами, сформульованими у США, які влинули на розвиток судово-експертної методології у світі, а саме доповідью National Academy of Sciences (2009), звіту PCAST (2016) та міжнародними стандартами ISO/IEC 17025 та ISO 21043, а також критеріями науковості, що випливають із рішення у справі Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals Inc., 509 U.S. 579 (1993), яка сформулювала вимоги до оцінки науковості експертного методу, який застосовується в судовій практиці експертами з відповідних галузей знань.

Такі загально відомі у світі вчені дослідники як Karl Popper [8, 9] та **Robert K. Merton [10]** сформулювали основні концепції та ідеї логіки наукових досліджень. Так, німецький філософ Karl Popper, у своїй науковій праці "The Logic of Scientific Discovery (1934)" вивів логіку наукових досліджень, а саме епістемологію сучасної природничої науки. Він вказав, що науковою може бути лише теорія або метод, який допускає перевірку та потенційне спростування. Звідси випливають вимоги: 1) відтворюваності; 2) незалежної перевірки; 3) емпіричного тестування.

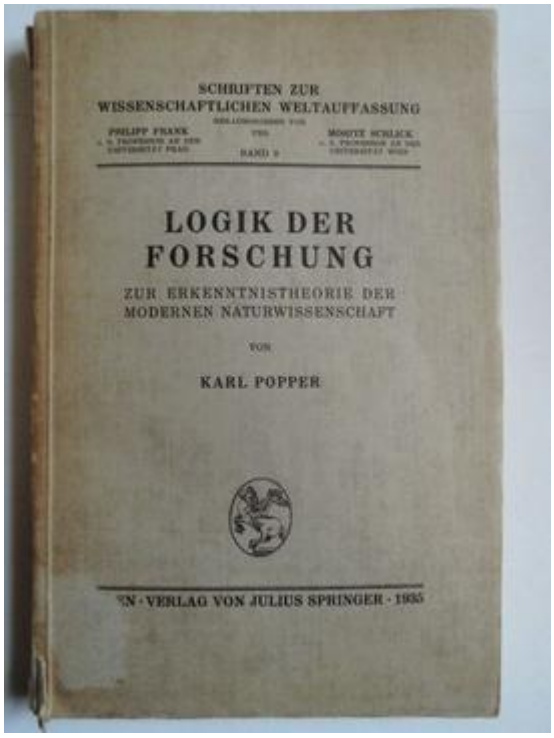

А американський соціолог Robert K. Merton (1949) в своїй фундаментальній науковій роботі "Social Theory and Social Structure", яка зробила його засновником структурно-функціонального аналізу наукових досліджень, описав концепцію організованого скептицизму в наукових дослідженнях та вивів необхідність: 1) незалежного рецензування наукових робіт; 2) критичної оцінки наукових досліджень; 3) незалежної експертної перевірки проведеної наукової роботи. У 1998 році Міжнародна соціологічна асоціація включила вказану працю **Robert K. Merton** до списку 3 найважливіших соціологічних книг XX століття.

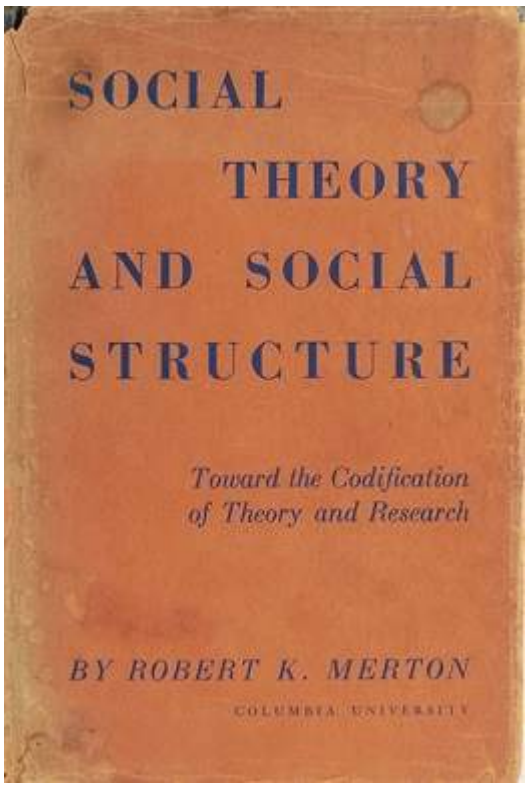

Провідні світові вчені психологи, які вивчали виникнення хибних зізнань та формування псевдоспогадів у людини.

1. Сол Кассен (Saul Kassin) — відомий американський вчений, почесний професор психології Коледжу кримінального правосуддя Джона Джея у Нью-Йорку та коледжу Вільямса у Массачусетсі. Він є одним із провідних світових експертів у галузі судової та соціальної психології. Головні досягнення та напрямки його роботи: 1) Вивчення помилкових зізнань. Кассен є піонером у науковому дослідженні того, чому невинні люди зізнаються у злочинах, яких вони не скоювали. Він створив класифікацію, яка розрізняє добровільні, вимушені та інтерналізовані помилкові зізнання. 2) Експертиза допитів. Його дослідження методів поліцейського допиту (зокрема, методу Ріда) показали, як стрес, ізоляція та тактика тиску можуть змусити невинних підозрюваних обмовити себе.

Saul Kassin є один із провідних світових психологів-дослідників у галузі неправдивих зізнань (false confessions). Він детально описував [3]:

- зізнання, отримані під примусом (coerced-compliant confessions);

- поведінку, спровоковану поліцією (police-induced behavior);

- психологічний тиск (psychological coercion).

2. Ґіслі Ґудйонссон (Gísli Hannes Guðjónsson) — це всесвітньо відомий ісландсько-британський судовий психолог, професор-емерит Королівського коледжу Лондона та колишній детектив поліції Рейк'явіка. Він є одним із провідних світових експертів у галузі дослідження фальшивих зізнань, психологічної навіюваності та хибної пам'яті. Головні досягнення та внесок у науку: **1) Шкала навіюваності Ґудйонссона (GSS)**. Створив перший у світі стандартизований інструмент для вимірювання того, наскільки людина схильна піддаватися тиску під час допиту та міняти свої свідчення. **2) Дослідження хибних зізнань**. Науково довів, що під сильним психологічним тиском правоохоронців повністю невинуваті люди можуть щиро повірити у свою провину та зізнатися у злочині, якого не скоювали. Офіційна сторінка: https://www.psychology-services.uk.com/gisli-gudjonsson-

Gísli Hannes Guðjónsson є автором концепції схильності людини до впливу під час допиту (interrogative suggestibility). Встановив, що люди можуть погоджуватись із нав’язаним сценарієм під впливом: тиску; авторитету; повторюваного переконування [4, 7].

Відео: https://www.youtube.com/embed/IfeJE6MhD70?si=RqM16P7wCFu-t72G

3. Річард Лео (Richard A. Leo) — провідний американський професор права та психології в Університеті Сан-Франциско. Він є одним із найвідоміших у світі експертів у галузі тактики поліцейських допитів, психологічного тиску, хибних зізнань та помилкових судових вироків.Основна діяльність та досягненняНаукова робота: **Досліджує, як психологічний примус під час допитів змушує невинних людей обговорювати або визнавати провину у злочинах, яких вони не вчиняли.** Є автором понад 100 наукових статей та кількох визначних книг, зокрема «Police Interrogation and American Justice» («Поліцейський допит і американське правосуддя»). **Має потужну судову практику.** Понад 20 разів його наукові праці та висновки цитувалися Верховним судом США та іншими судами різних рівнів. **Найбільш гучні справи в яких участь приймав Richard A. Leo як судовий експерт психолог.** Виступав експертом у багатьох відомих процесах,

пов'язаних із хибними зізнаннями (наприклад, у справах «Централ-паркської п'ятірки», «Західно-мемфіської трійки» та «Норфолкської четвірки»). Має в США національне визнання, а саме є лауреатом престижної стипендії Гуггенгайма (2011 рік) та членом Американського інституту права.

В своїх наукових роботах, Richard A. Leo описує психологічні механізми [5]: 1) допиту із застосуванням примусу (coercive interrogation); 2) зізнання, отримані під тиском поліції (police-induced confessions); 3) динаміку підкорення (compliance dynamics).

Психологічні ознаки можливої психологічної індукції в поведінці людини, яка надає хибні зізнання на які звертають увагу:

- неприродну шаблонність;

- використання нав’язаних формулювань;

- повторення слів правоохоронців;

- різке зростання впевненості після контакту з оперативниками;

- невідповідність емоційної реакції ситуації;

- «рольову» поведінку;

- поведінкову конформність;

- залежність від сигналів авторитету (dependence on authority cues).

Важлива міжнародна тенденція полягає в тому, що під час допитів та проведення процесуальних слідчих дій з підозрюваними, правоохоронні органи повинні використовувати сучасні, наукові моделі отримання інформації (слдчих допитів) в юридично значущих ситуаціях. Однією з таких моделей слідчого допиту (investigative interviewing model) є **PEACE model** (Велика Британія), яка була створена саме як альтернатива: допиту із застосуванням примусу (coercive interrogation); тактиці, спрямованої на отримання зізнання (confession-oriented tactics).

Вперше вище зазначена модель процесуального інтерв’ю була розроблена та впроваджена у законодавство Великої Британії в 1990-х рр. у відповідь на велику кількість примусово отриманих (підтверджених) визнань винуватості і пов’язаних із ними несправедливих вироків у 80-х і 90-х рр., що, у свою чергу, призвело до кардинальної зміни підходу до допитів підозрюваних у кримінальних провадженнях та ознаменувало перехід від формату усталеного інституту, спрямованого на отримання зізнання від особи, до науково обґрунтованого процесу інтерв’ювання, розробленого для збору й перевірки точної і надійної інформації.

В 1991 р. за сприяння Міністерства внутрішніх справ Великобританії та Королівської прокурорської служби було створено робочу групу офіцерів поліції у складі Тома Вільямсона, Рея Булла, Еріка Шеперда та Стівена Мостона, які на основі матеріалів неопублікованих оглядів психологічної та медичної оцінки під час кримінальних розслідувань, відомостей про факти тримання осіб під вартою та аудіозаписів усіх бесід зі слідчими (згідно з вимогами Закону 1984 р. про поліцію та кримінальні докази) розробили та видали два посібники – «Довідник з проведення інтерв’ю» та «Норми поведінки інтерв’юера» (Відділ центрального планування та навчання Міської поліції Лондона, 1992).

В 1992 році було підписано на підставі вищевказаних публікацій Циркуляр № 22/1992 Міністерства внутрішніх справ Великобританії щодо основних принципів та процедури проведення процесуального інтерв'ю (допиту). А вже з 1992 р. у Великобританії запустили національну програму із вивчення методів процесуального інтерв'ювання. Так звана британська модель інтерв'ю отримала назву PEACE, що є абревіатурою її п'яти обов'язкових етапів: 1) Planning & Preperation – планування та підготовка; 2) Engage & Explaining – залучення та пояснення; 3) Account – виклад обставин; 4) Closure – завершення; 5) Evaluation – оцінка.

Британська модель інтерв'ю та процесуального допиту PEACE підлягає застосуванню у будь-яких кримінальних розслідуваннях та щодо осіб із різним процесуальним статусом – свідок, потерпілий, підозрюваний, інші учасники кримінального провадження. Ключова властивість моделі PEACE полягає в тому, що кожен етап в цій моделі взаємопов'язаний між собою. Тобто застосування моделі або техніки PEACE за рахунок ретельного та систематичного планування, а також підготовки до її застосування підвищує вірогідність вдалого налагодження контакту з особою і сприяє отриманню важливої інформації щодо обставин справи кримінального провадження.

В період з 05 серпня - 9 вересня 2025 року, судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим О.А. було успішно пройдено навчальну online програму та сертифікацію у сфері інтерв'ю та допиту із застосуванням британської Моделі процесуального (слідчого) інтерв'ю PEACE

Висновки. У світовій судовій психології існує значний масив досліджень, які підтверджують, що під впливом авторитетного психологічного тиску, навіювання, умовлянь та примусових методів допиту людина може демонструвати ознаки штучно сформованої («награної») поведінки, конформності та участі в інсценованих діях. Такі явища описуються через концепції «піддатливості до допиту», «поведінки, що піддається приму-

су», та «сфабрикованих зізнань під тиском поліції». Провідними вченими психологами в цій сфері є Kassin S. M., Gudjonsson G. H., Leo R. A. [6]. Кожен з яких сконцентрувався на власних дослідженнях, а саме: Де **Саул Кассін**: 1) неправдиві зізнання, 2) зізнання, отримані під тиском поліції, **Гіслі Гудйонссон**: 1) сугестивність, 2) тиск під час допиту, 3) шкала сугестивності Гудйонссона, **Річард Лео**: 1) психологічний примус, 2) динаміка поліцейського допиту. Також, наукова обґрунтованість судово-експертних методик визначається не фактом її затвердження або авторством розробника, а відповідністю загальновизнаним критеріям наукової добротності та міжнародними стандартами ISO/IEC 17025 та ISO 21043 і критеріями науковості, що випливають із рішення у справі Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, яка сформулювала вимоги до оцінки науковості експертного методу, який може застосовуватися в судовій практиці експертами у світі з відповідних галузей знань.

Використана література:

1. The Science-Based Pathways to Understanding False Confessions and Wrongful Convictions. Front. Psychol., 22 February 2021. Sec. Forensic and Legal Psychology. Volume 12 - 2021. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633936

2. Coerced Internalized False Confessions and Police Interrogations: The Power of Coercion, 2014, Social Science Research Network. - URL: https://www.academia.edu/114116768/Coerced_Internalized_False_Confessions_and_Police_Interrogations_The_Power_of_Coercion

3. False Confessions: Causes, Consequences, and Implications, Richard A. Leo. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online September 2009, 37 (3) 332-343. - URL: https://jaapl.org/content/37/3/332

4. The Science-Based Pathways to Understanding False Confessions and Wrongful Convictions. Front. Psychol., 22 February 2021. Sec. Forensic and Legal Psychology. Volume 12 - 2021 | https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633936

5. Презентація. Police Interrogation, Psychological. Coercion and False Confessions. Richard A. Leo, Ph.D, J.D. Hamill Family Professor of Law and Psychology. University of San Francisco School of Law (415) 661-0162. - URL: https://web.archive.org/web/20240429043605if_/https://nce.fd.org/sites/nce/files/seminar-docs/Police%20Interrogations/Police%20Interrogations%20Psych%20Coercion%20and%20false%20Confessions.pdf

6. False Confessions: An Integrative Review of the Phenomenon. Michael Welner, Matt DeLisi, Theresa Janusewski. Behav Sci Law. 2024 Dec 4;43(2):185–202. https://doi.org/10.1002/bsl.2707

7. Gudjonsson, G. H. (1997). The Gudjonsson Suggestibility Scales Manual. Hove: Psychology Press.

8. Оліфер, О. (2021). Карл Поппер. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем. Актуальні проблеми духовності, 22, 170-192. https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4462

9. Popper K. (2005) The Logic of Scientific Discovery. – London, New York: Routledge Classics. 544 P.

10. Robert K. Merton (1968) Social Theory and Social Structure. - New York : Simon and Schuster. 702 P.

Abstract. This article examines the psychological mechanisms underlying false confessions, the formation of false memories, and the assessment of signs of psychologically induced behavior in criminal proceedings in Ukraine and around the world. The paper analyzes contemporary international research in the field of forensic psychology regarding suggestibility, psychological influence, coercion, conformity, and artificially induced behavior during interrogations, operational combinations, and staged procedural actions. Particular attention is paid to the scientific concepts of Saul Kassin, Gísli H. Gudjonsson, and Richard A. Leo regarding false confessions, interrogative suggestibility, and psychological coercion. The legal position of the European Court of Human Rights in the case of "Ramanauskas v. Lithuania" regarding the inadmissibility of provocation of a crime and the active shaping of a person's criminal behavior by law enforcement agencies is examined. Ukrainian forensic psychological methods that can be used to analyze communicative interaction and procedural behavior are examined separately, and the necessity of an independent assessment of their scientific validity, reliability, and reproducibility in accordance with international standards ISO/IEC 17025, ISO 21043, and the scientific criteria formulated in the case of Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals.

Keywords: Forensic psychology, false confessions, false memories, interview suggestibility, psychological coercion, suggestion, psychological influence, incitement to commit a crime.

Бібліографічний опис: Назаров О. А. Проведення експертних досліджень в Україні та світі щодо встановлення психологічних ознак навіювання, умовляння, психологічного впливу, примусу, «награнності», штучно сформованої поведінки, вимушеної поступливості, примусової участі / О.Назаров // Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2026. Т. 11, № 3 (63). Дата публікації: 30.06.2026. URL: https://expertize-journal.org.ua/vsi-ogoloshennya/18485-provedennya-ekspertnikh-doslidzhen-v-ukrajini-ta-svitovij-psikhologiji-shchodo-vstanovlennya-psikhologichnikh-oznak-naviyuvannya-umovlyannya-psikhologichnogo-vplivu-primusu-nagranosti-shtuchno-sformovanoji-povedinki-induced-compliance-vimushena-postuplivist-coerced-participation-primusova-uchast-false-confession-dynamics-dinamika-nepravdivikh-ziznan (дата звернення: 11.06.2026). https://doi.org/10.53672/ej.2.2026.02

Crossmark policy page

Додатково, **Переказати кошти для допомоги Збройним Силам України та гуманітарної допомоги з платіжної картки**

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, *що науковий журнал запроваджив надання послуг* ***«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі відшкодування моральної шкоди завданою військовими злочинами, із застосуванням поліграфа*** *на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia* ***Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:*** *+38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).*

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент
Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом
проведення експертиз за експертною спеціальністю
14.1 "Психологічні дослідження", поліграфолог

Україна,
02094, м. Київ
вул. Якова Гніздовського, 1, офіс 310
E-mail: institute.expertise.kiev@gmail.com

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

В 2023 року виповнилося 10 років викладання головного редактора журналу Назарова Олега Анатолійовича для суддів, помічників суддів, секретарів та працівників апарату судів, які підвищували свою кваліфікацію в Національній школі суддів України протягом 2013-2023 років. *З цієї нагоди Назаров О.А. був відмічений Почесною грамотою Національної школи суддів України* ***за підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя****. Багато проведено було підготовлених корисних та цікавих тем в галузі судової експертизи, судово-психологічної експертизи, основ психології та застосування поліграфа, опитування дитини. В тому числі багато тем було напрацьовано для адвокатської аудиторії (справи щодо відшкодування моральної шкоди, визначення місця мешкання дитини, угоди з вадами волі, застосування поліграфа тощо). Для замовляння вебінару, тренінгу спеціальної тематики в галузі судової експертизи звертайтесь за телефонами редакції журналу:* ***+38093 476 72 60.***

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

ПОЧЕСНА ГРАМОТА

НАЗАРОВУ
ОЛЕГУ АНАТОЛІЙОВИЧУ

За активну участь у підготовці висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та з нагоди професійного свята – Дня юриста

Підстава: наказ ректора від 20.09.2023 № 213–К.

Ректор *Микола ОНІЩУК*

Офіційній Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи, судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035)

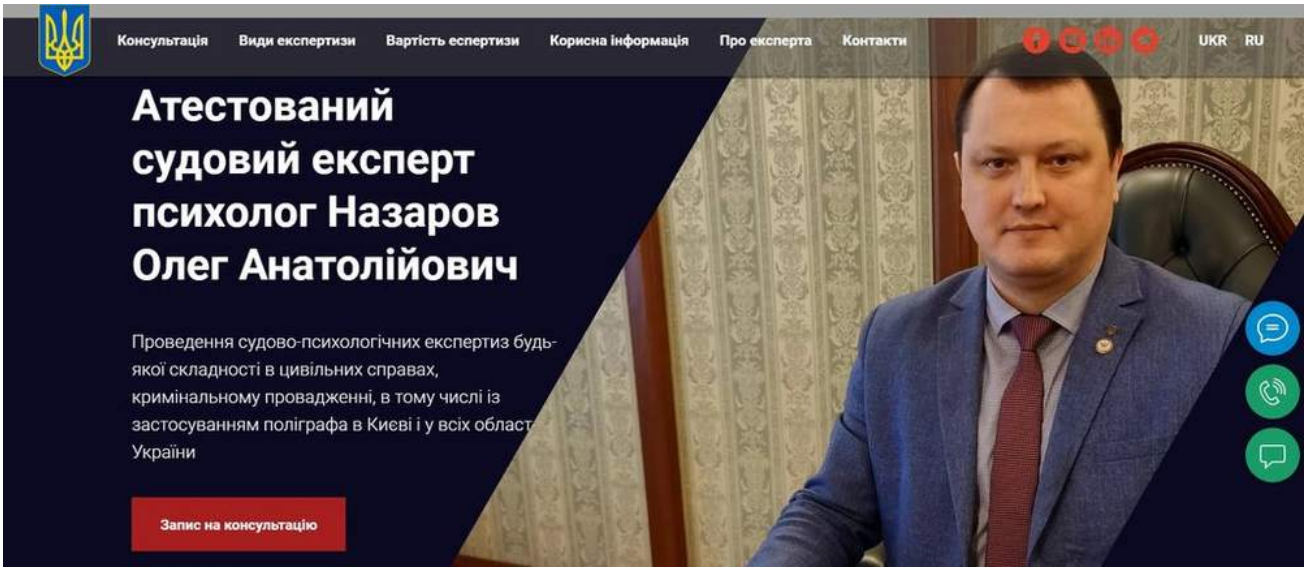

Офіційний Інтернет-сайт щодо призначення та проведення судово-психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (поліграф EyeDetect, розробник Converus Inc., USA)

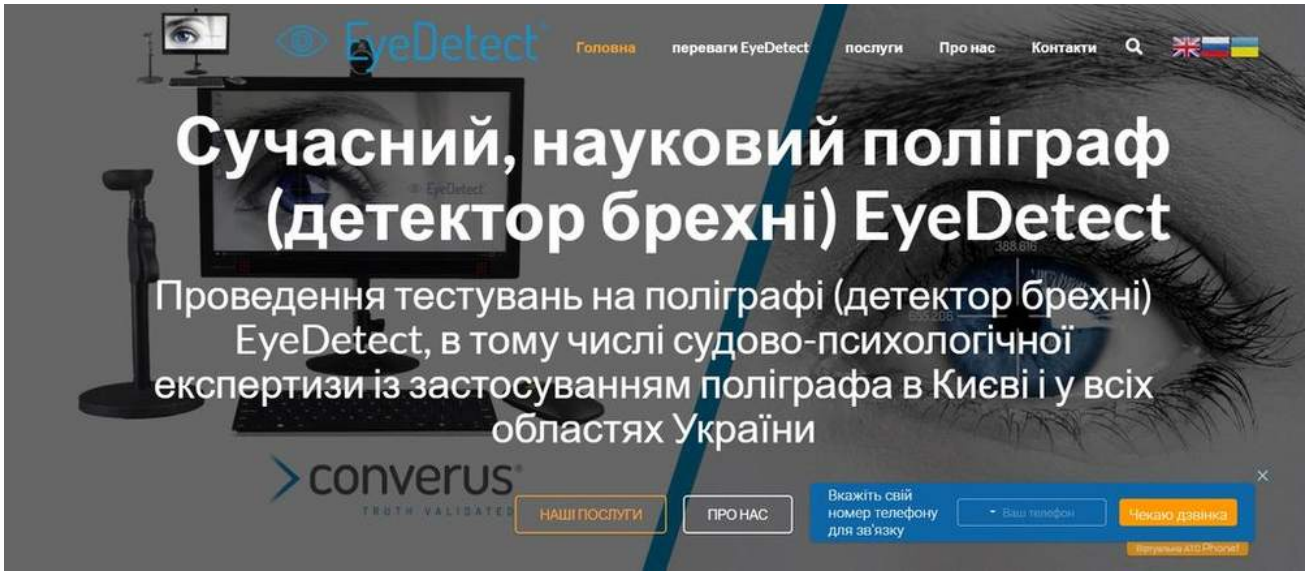

Продаж портативного обладнання для поліграфа **Mobi підлокітники Polygraph в Україні (Схвалено президентом Міжнародного співтовариства поліграфологів, ISOPE, США)**

В Україні затверджена кваліфікаційна характеристика професії «Поліграфолог» та 25 жовтня 2021 року уведена сама професія «Поліграфолог» змінами № 10 до Національного класифікатора професій ДК 003:2010

Надання послуг щодо розробки та проведення групових тренінгових занять за різними напрямами судово-психологічної експертизи в сучасному судочинстві, у тому числі із застосуванням поліграфа

Незалежній не державній професійній атестованій судово-психологічній експертизі в Україні бути: історія однієї перемоги або про можливість призначення першої недержавної професійної атестованої судово-психологічної еспертизи з 09 липня 2020 року

Електронна бібліотека судді, адвоката, психолога, батьків: «Допит, опитування дитини в суді». Методичні рекомендації, нормативні документи, постанови Верховного Суду

Огляд змін до законодавства України: процесуальний статус спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки з 1 липня 2020 року

Електронна бібліотека правозахисника України. Серія: Застосування рішень Європейського суду з прав людини в українському судочинстві

Електронна бібліотека судді України: квітень 2020 року (більше 70 книг)

Колекція зразків клопотань про відкладення розгляду справи у зв'язку із впровадженням карантину та типові зразки заяв, які подаються до суду станом на 20 березня 2020 та оголошення ДСА України від 19 березня 2020

І на останок **щодо професійного розвитку, актуальні вакансії можна переглянути** на сайті - Jooble (потрібно на тиснути, щоб перейти за посиланням).

References

1. Nazarov O. A. Provedennia ekspertnykh doslidzhen v Ukraini ta sviti shchodo vstanovlennia psykholohichnykh oznak naviiuvannia, umovliannia, psykholohichnoho vplyvu, prymusu, "nahranosti", shtuchno sformovanoi povedinky, vymushenoi postuplyvosti, prymusovoi uchasti [Expert Research in Ukraine and Worldwide on Establishing Psychological Signs of Suggestion, Persuasion, Psychological Influence, Coercion, "Feigned" and Artificially Induced Behaviour, Coerced Compliance and Coerced Participation]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.2.2026.02. URL: https://expertize-journal.org.ua/vsi-ogoloshennya/18485-provedennya-ekspertnikh-doslidzhen-v-ukrajini-ta-svitovij-psikhologiji-shchodo-vstanovlennya-psikhologichnikh-oznak-naviyuvannya-umovlyannya-psikhologichnogo-vplivu-primusu-nagranosti-shtuchno-sformovanoji-povedinki-induced-compliance-vimushena-postuplivist-coerced-participation-primusova-uchast-false-confession-dynamics-dinamika-nepravdivikh-ziznan (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

ПРЕЗЕНТОВАНО РЕЗУЛЬТАТИ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОБРОБУТУ ТА ПРОФЕСІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТІВ СУДІВ В УМОВАХ ВІЙНИ[1]

Проєкт ЄС «Право-Justice»

Реферат. Н. Король (ГО «Всеукраїнська асоціація працівників судів») і С. Майструк (Проєкт ЄС «Право-Justice») в «Аналітичному звіті щодо психологічного добробуту та професійного навантаження працівників апаратів судів України в умовах кризи» (травень 2026 р.) уперше на загальнонаціональному рівні описують, як війна позначається на персоналі, що забезпечує безперервність правосуддя. Звіт презентовано на онлайн-вебінарі «Травма та здійснення правосуддя: інтеграція досліджень, судової практики та судового лідерства», організованому Міжнародною асоціацією судового адміністрування (IACA), ДСА України, Асоціацією та Проєктом. Дослідження побудоване як анонімне перехресне онлайн-опитування, проведене у травні 2026 р.; вибірка з 406 працівників апаратів судів становить близько 2,9 % з 13 703 державних службовців, тому автори вважають результати аналітично інформативними для виявлення тенденцій і ризиків, але не повністю статистично репрезентативними. Анкета охоплювала навантаження, відновлення, психологічний стан, вторинну травматизацію, безпековий контекст, укриття та інституційну підтримку. За даними авторів, 84,7 % респондентів оцінюють навантаження як вище прийнятного, 90,6 % не мають повноцінного відновлення після робочого дня, 54,2 % описують останні шість місяців як період значного виснаження; найчастіші симптоми становлять постійна втома (81,9 %), емоційне виснаження (80,8 %) і проблеми зі сном (59,5 %). Про звільнення інколи або часто замислювалися 65,5 % (часто 30,5 %), психологічну підтримку з боку суду вважають недостатньою чи відсутньою 58,8 %. Зі справами про воєнні злочини працювали 26,6 % опитаних, 38,2 % повідомили про можливу або наявну вторинну травматизацію, а в 65,3 % випадків працювати в укритті неможливо. Автори трактують ці проблеми як системні, пов'язані з організацією праці, і серед першочергових заходів називають перерозподіл навантаження й доукомплектування, захищені мікропаузи, мінімальний стандарт укриттів, низькопороговий доступ до психологічної допомоги та навчання керівників. Висновки важливі для психологів, які розробляють програми профілактики вигорання, і для керівників судової системи.

Ключові слова: працівники апаратів судів, психологічний добробут, професійне навантаження, емоційне виснаження, професійне вигорання, вторинна травматизація, психологічна підтримка, наміри звільнитися, війна, Проєкт ЄС «Право-Justice».

Results of a Nationwide Study on the Psychological Well-Being and Workload of Court Staff in Wartime Presented

Proiekt YeS «Pravo-Justice».

Abstract. Court staff ensure the continuity of justice in Ukraine during the war, yet their psychological condition had not previously been studied at the national level. This summary presents the analytical report by N. Korol (All-Ukrainian Association of Court Employees) and S. Maistruk (EU Project Pravo-Justice) on the psychological well-being and workload of court staff in crisis conditions, released in May 2026 and presented at an online webinar on trauma and the administration of justice co-organised by the International Association for Court Administration, the State Judicial Administration

of Ukraine, the Association and the Project. The study was an anonymous cross-sectional online survey conducted in May 2026 with 406 respondents, about 2.9% of the 13,703 civil servants employed in court administrative offices and territorial departments of the State Judicial Administration; the authors present the results as indicative of key trends rather than fully representative. The questionnaire covered workload, recovery, psychological state, secondary traumatisation, security conditions, shelters and institutional support. Overall, 84.7% of respondents rated their workload as above acceptable, 90.6% lacked full recovery after work, and 54.2% described the previous six months as a period of significant exhaustion, with persistent fatigue, emotional exhaustion and sleep problems reported most often. Some 65.5% had considered resigning, 58.8% judged psychological support inadequate or absent, 38.2% reported possible or actual secondary traumatisation, and work in shelters was impossible in 65.3% of cases. The authors regard these problems as systemic and recommend workload redistribution, additional staffing, protected micro-breaks, minimum shelter standards and low-threshold access to psychological support.

Keywords: court staff, psychological well-being, workload, emotional exhaustion, burnout, secondary traumatisation, psychological support, turnover intention, war, Ukrainian judiciary.

Першоджерело: *Проєкт ЄС «Право-Justice». Презентовано результати загальнонаціонального дослідження психологічного добробуту та професійного навантаження працівників апаратів судів в умовах війни. Судова влада України. Текст дослідження.*[2] *Реферат оприлюднено в журналі 22.06.2026.*

References

1. Proiekt YES "Pravo-Justice". Prezentovano rezultaty zahalnonatsionalnoho doslidzhennia psykholohichnoho dobrobutu ta profesiinoho navantazhennia pratsivnykiv aparativ sudiv v umovakh viiny [Results of a Nationwide Study on the Psychological Well-Being and Workload of Court Staff in Wartime Presented] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). URL: https://expertize-journal.org.ua/zovnishni-novyny/18657-prezentovano-rezultati-zagalnonacionalnogo-doslidzhennya-psihologichnogo-dobrobutu-ta-profesijnogo-navantazhennya-pracivnikiv-aparativ-sudiv-v-umovah-vijni (onovlena versiia vid 22.06.2026). [in Ukrainian].

2. Proiekt YES "Pravo-Justice". Prezentovano rezultaty zahalnonatsionalnoho doslidzhennia psykholohichnoho dobrobutu ta profesiinoho navantazhennia pratsivnykiv aparativ sudiv v umovakh viiny [The Results of a Nationwide Study of the Psychological Well-Being and Workload of Court Staff in Wartime Were Presented]. Sudova vlada Ukrainy. Tekst doslidzhennia. URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/6a3/4fe/c21/6a34fec2183e2672223970.pdf (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

1.2. СУДОВА ПРАКТИКА

НШСУ ПОГЛИБЛЮЄ СПІВПРАЦЮ З СУДОВИМИ ЕКСПЕРТАМИ: ПІДПИСАНО МЕМОРАНДУМ З ДНІПРОПЕТРОВСЬКИМ НДІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ[1]

Національна школа суддів України

Реферат. Меморандум про співпрацю між Національною школою суддів України (НШСУ) та Дніпропетровським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України, підписаний 4 червня 2026 р., формалізує зв'язок між підготовкою суддів і розвитком судово-експертної науки. Документ скріпили підписами ректор НШСУ Микола Оніщук та виконувачка обов'язків директора Інституту Ніка Ількова. Метою Меморандуму визначено об'єднання зусиль установ для системного взаємовигідного співробітництва, що має підвищити ефективність виконання їхніх статутних завдань і сприяти інституційному розвитку; очільники наголосили на консолідації освітнього, наукового й технічного потенціалу для формування високопрофесійного суддівського корпусу та підвищення якості судових експертиз в Україні. Співпрацю заплановано за трьома напрямами. Перший стосується професійної підготовки: спільного навчання фахівців для судової системи та залучення провідних судових експертів до викладання в НШСУ. Другий охоплює науково-дослідну діяльність, тобто спільні дослідження у сфері збирання та оцінки доказів, зокрема в галузях криміналістики та судової психології, а також аналіз і впровадження передового закордонного досвіду. Третій напрям, експертне забезпечення, передбачає розроблення практичних рекомендацій для вдосконалення методики проведення судових експертиз і підвищення кваліфікації експертних кадрів. Формами реалізації названо спільні науково-практичні заходи (круглі столи, конференції, вебінари), взаємні консультації, обмін актуальною інформацією, підготовку спільних наукових публікацій і дослідження закордонного досвіду. Сторони розглядають угоду як крок до поглиблення інтеграції судової науки й практики та зміцнення інституційної спроможності системи правосуддя. Для судових експертів-психологів документ важливий тим, що судову психологію прямо названо серед галузей спільних досліджень щодо оцінки доказів, а участь експертів у навчанні суддів відкриває канал для поширення знань про можливості й межі судової експертизи, у тому числі судово-психологічної, під час оцінки доказів у суді.

Ключові слова: Національна школа суддів України, Дніпропетровський НДІСЕ, меморандум про співпрацю, судова експертиза, судова психологія, криміналістика, оцінка доказів, підготовка суддів, методика судових експертиз.

The NSJU Deepens Cooperation with Forensic Experts: Memorandum Signed with the Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Examinations

Natsionalna shkola suddiv Ukrainy.

Abstract. Effective use of expert evidence in court depends on mutual understanding between judges and forensic experts, which joint training and research can strengthen. This report describes the Memorandum of Cooperation signed on 4 June 2026 by the National School of Judges of Ukraine (NSJU) and the Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice

of Ukraine. The document was signed by NSJU Rector Mykola Onishchuk and the Institute's acting director Nika Ilkova. Its stated aim is to combine the efforts of both institutions in systematic, mutually beneficial cooperation that supports their statutory tasks and institutional development, drawing on their educational, scientific and technical capacities to build a highly professional judiciary and improve the quality of forensic examinations. Three areas of cooperation are defined. Professional training includes joint education of specialists for the judicial system and the involvement of leading forensic experts as NSJU lecturers. Research covers joint studies on the collection and evaluation of evidence, particularly in criminalistics and forensic psychology, together with the analysis and implementation of foreign best practice. Expert support involves practical recommendations for improving forensic examination methods and the professional development of expert personnel. The parties intend to implement these plans through round tables, conferences and webinars, mutual consultations, information exchange, joint scientific publications and studies of foreign experience. For forensic psychologists, the memorandum is notable for naming forensic psychology among the fields of joint research on evidence evaluation and for opening a channel through which experts can contribute to judicial education.

Keywords: National School of Judges of Ukraine, Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Examinations, memorandum of cooperation, forensic examination, forensic psychology, criminalistics, evaluation of evidence, judicial training.

Першоджерело: *Національна школа суддів України. НШСУ поглиблює співпрацю з судовими експертами: підписано Меморандум з Дніпропетровським НДІ судових експертиз. Судова влада України. Реферат оприлюднено в журналі 05.06.2026.*

References

1. Natsionalna shkola suddiv Ukrainy. NSHSU pohlybliuie spivpratsiu z sudovymy ekspertamy: pidpysano Memorandum z Dnipropetrovskym NDI sudovykh ekspertyz [The NSJU Deepens Cooperation with Forensic Experts: Memorandum Signed with the Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Examinations] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). URL: https://expertize-journal.org.ua/zovnishni-novyny/18471-nshsu-pogliblyuye-spivpracyu-z-sudovimi-ekspertami-pidpisano-memorandum-z-dnipropetrovskim-ndi-sudovih-ekspertiz (onovlena versiia vid 05.06.2026). [in Ukrainian].

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗРОСТАЄ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ – СУДДЯ ВП ВС[1]

Верховний Суд

Реферат. Суддя Великої Палати Верховного Суду Олег Ткачук у вітальному слові на VI Всеукраїнському форумі судових експертів «Сучасна судова експертиза: стан, проблеми та перспективи розвитку в умовах глобальних викликів», організованому Львівським науково-дослідним інститутом судових експертиз Мін'юсту, окреслив позицію щодо місця висновку експерта в системі доказів. Вихідна теза полягає в тому, що якість доказів, покладених в основу судового рішення, безпосередньо визначає його законність, обґрунтованість і справедливість, а висновок експерта дає суду змогу встановити фактичні обставини, для з'ясування яких потрібні спеціальні знання, зокрема щодо об'єктивної сторони правопорушення чи предмета цивільного спору. Доповідач назвав категорії справ, де експертиза є визначальною: захист права власності та інтелектуальної власності, відшкодування шкоди. Окремо він наголосив на значенні експертизи у справах, пов'язаних зі збройною агресією російської федерації проти України: оцінці завданих збитків, фіксації руйнувань інфраструктури, документуванні воєнних злочинів. З огляду на роботу над створенням Спеціального трибуналу щодо злочину агресії та прийом заяв міжнародним Реєстром збитків для України (RD4U) ухвалення відповідних рішень потребуватиме висновків кваліфікованих спеціалістів. Щодо доказового значення суддя зауважив, що процесуальне законодавство не надає висновку експерта переваги над іншими доказами, проте на практиці саме він має вирішальне значення для встановлення обставин справи завдяки науково обґрунтованим методам. Звідси вимога: висновок має бути викладений так, щоб суд і кожна зі сторін могли його перевірити та оцінити обґрунтованість застосованих методів; він не може існувати лише в площині вузькоспеціальних знань і має бути водночас об'єктивним і зрозумілим. Незмінними принципами судової експертизи доповідач назвав незалежність, об'єктивність, професійну компетентність і наукову обґрунтованість висновків, які формують довіру до експертних досліджень і до правосуддя загалом. Для судових експертів, зокрема психологів, ця позиція слугує орієнтиром щодо структури й мови висновку, придатного для перевірки судом і сторонами.

Ключові слова: висновок експерта, доказове значення, Верховний Суд, судова експертиза, збройна агресія, Реєстр збитків для України, Спеціальний трибунал, відшкодування шкоди, перевірюваність висновку, принципи судової експертизи.

The Role of Forensic Examination Is Growing in Wartime and with the Application of International Compensation Mechanisms: A Judge of the Grand Chamber of the Supreme Court

Verkhovnyi Sud.

Abstract. The evidentiary weight of expert opinions is a long-standing issue in Ukrainian procedure, and wartime litigation has made it more pressing. This report summarises the welcoming address of Oleh Tkachuk, a judge of the Grand Chamber of the Supreme Court, to the Sixth All-Ukrainian Forum of Forensic Experts "Modern Forensic Examination: State, Problems and Prospects of Development in the Face of Global Challenges", organised by the Lviv Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of Ukraine. The judge argued that the quality of the evidence underlying a judgment determines its lawfulness, validity and fairness, and that an expert opinion enables the

court to establish facts requiring special knowledge, including the objective element of an offence or the subject matter of a civil dispute. He identified property, intellectual property and damages cases as areas where expert evidence is decisive and emphasised its importance in cases arising from the armed aggression of the russian federation against Ukraine, including the assessment of damage and the documentation of destroyed infrastructure and war crimes. With work under way on the Special Tribunal for the Crime of Aggression and the international Register of Damage for Ukraine (RD4U) accepting claims, such decisions will require qualified expert input. Although procedural law gives expert opinions no priority over other evidence, in practice they carry decisive weight because of their scientific methods; an opinion must therefore be written so that the court and each party can verify it and assess the soundness of its methods, being both objective and comprehensible. Independence, objectivity, professional competence and scientific validity were named as the enduring principles of forensic examination.

Keywords: expert opinion, evidentiary value, Supreme Court of Ukraine, forensic examination, armed aggression, Register of Damage for Ukraine, Special Tribunal, compensation for damage, verifiability of expert opinion, principles of forensic expertise.

Першоджерело: *Верховний Суд. Роль судової експертизи зростає в умовах війни та застосування міжнародних механізмів відшкодування збитків – суддя ВП ВС. Судова влада України. Реферат оприлюднено в журналі 10.06.2026.*

References

1. Verkhovnyi Sud. Rol sudovoi ekspertyzy zrostaie v umovakh viiny ta zastosuvannia mizhnarodnykh mekhanizmiv vidshkoduvannia zbytkiv – suddia VP VS [The Role of Forensic Examination Is Growing in Wartime and with the Application of International Compensation Mechanisms: A Judge of the Grand Chamber of the Supreme Court] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). URL: https://expertize-journal.org.ua/zovnishni-novyny/18531-rol-sudovoyi-ekspertizi-zrostaye-v-umovah-vijni-ta-zastosuvannya-mizhnarodnih-mehanizmiv-vidshkoduvannya-zbitkiv-suddya-vp-vs (onovlena versiia vid 10.06.2026). [in Ukrainian].

1.3. ПСИХОЛОГІЯ ЖЕРТВИ: ТРАВМА, ВІКТИМІЗАЦІЯ, ДОПОМОГА

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЇ ЖЕРТВИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАХИСТ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ

***Потребчук О. А.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.01 Check for updates

Анотація. Авторка визначає можливості та обмеження основних методів психології жертви в кримінальному провадженні з огляду на процесуальні форми використання спеціальних психологічних знань і вимоги щодо захисту потерпілого від вторинної віктимізації. Розглянуто спостереження та бесіду як складники допиту (В. Коновалова, В. Шепітько), вільну розповідь і когнітивне інтерв'ю в роботі з особами, які мають психотравмівний досвід війни (О. Ляска), участь педагога й психолога в допиті малолітніх потерпілих (І. Цилюрик, О. Коцюба), можливості судово-психологічної експертизи потерпілого (Д. Хорошун), а також шкоду повторних допитів на прикладі справи ЄСПЛ «B v. russia» (І. Ракіпова, А. Підгородинська, А. Мельник). Авторка доходить висновку, що юридичне значення отриманого результату залежить від процесуальної форми застосування методу, а самі обмеження мають процесуальний, методичний та етичний характер. Обґрунтовано потребу впроваджувати травма-інформований підхід на всіх етапах провадження, зменшувати кількість повторних допитів завдяки відеофіксації показань і допиту слідчим суддею, законодавчо визначити статус психолога та закріпити право потерпілого на попередження вторинної віктимізації.

Ключові слова: психологія жертви, потерпілий, кримінальне провадження, спеціальні психологічні знання, судово-психологічна експертиза, допит, вторинна віктимізація, травма-інформований підхід.

Постановка проблеми. Потерпілий належить до ключових учасників кримінального провадження. Саме його показання часто є головним джерелом відомостей про подію кримінального правопорушення, про особу правопорушника та про завдану шкоду. Проте людина, яка пережила кримінальне посягання, перебуває у специфічному психологічному стані: її можуть переслідувати страх, сором, почуття провини, гостра стресова реакція або тривалі посттравмівні переживання. Усе це впливає на те, як вона сприйняла подію, що запам'ятала і як може про це розповісти, а також на її готовність спілкуватися з працівниками правоохоронних органів. Тому слідчому, прокурору та суду потрібні знання з психології жертви і вміння користуватися її методами, серед яких спостереження, бесіда, інтерв'ю, психодіагностика, аналіз документів і продуктів діяльності, експертне дослідження.

Однак у кримінальному провадженні ці методи не можна застосовувати так само вільно, як у науковому дослідженні чи під час психологічного консультування. Їх використання обмежують процесуальна форма, вимоги належності й допустимості доказів, строки розслідування, права та гідність потерпілого, а також небезпека його вторинної віктимізації. Через це психологічні методи в кримінальному процесі видозмінюються. Одні з них стають тактичними прийомами слідчого, інші реалізуються через участь спеціаліста-психолога чи педагога, а деякі можливі лише в межах судово-психологічної експертизи.

Особливої гостроти ця проблема набула в умовах війни. Серед потерпілих стає дедалі більше людей, які пережили полон, окупацію, тортури, сексуальне насильство або втратили близьких. Психотравмівний досвід помітно позначається на здатності особи давати послідовні показання. Якщо слідчий чи суддя не враховує цих особливостей, це може призвести і до помилок у доказуванні, і до повторного травмування потерпілого самою процедурою провадження.

Мета. Визначити можливості та обмеження основних методів психології жертви в умовах кримінального провадження з урахуванням процесуальних форм використання спеціальних психологічних знань і вимог щодо захисту потерпілого від вторинної віктимізації.

Аналіз стану опрацювання питання. Психологічні аспекти процесуальної діяльності, зокрема методологію юридичної психології, психологію допиту, встановлення психологічного контакту та допустимі прийоми психологічного впливу, розглянуто в підручнику В. Коновалової та В. Шепітька. Автори показують, що психологічні знання є невід'ємною частиною професійної діяльності слідчого та судді й допомагають враховувати особливості поведінки учасників провадження, у тому числі потерпілих.

Д. Хорошун досліджує можливості та особливості призначення психологічної експертизи потерпілого. У статті виокремлено характерні ознаки такої експертизи: її предметом є індивідуально-психологічні особливості психіки здорової особи, дослідження має ретроспективний і перспективний характер, а комунікативну діяльність особи можна оцінювати за матеріалами слідчих (розшукових) дій. І. Цилюрик та О. Коцюба аналізують участь психолога й педагога в допиті малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів і звертають увагу на те, що процесуальний статус цих фахівців урегульовано недостатньо.

О. Ляска розкриває значення спеціальних психологічних знань у провадженнях щодо осіб із психотравмівним досвідом війни та обґрунтовує потребу системно впроваджувати травма-інформований підхід на всіх етапах провадження. Проблему вторинної віктимізації потерпілого досліджують І. Ракіпова, А. Підгородинська та А. Мельник, які пропонують закріпити в КПК України право потерпілого на її попередження.

Аналіз літератури засвідчує, що вітчизняні науковці досить докладно вивчають окремі психологічні аспекти участі потерпілого в кримінальному провадженні, зокрема допит, участь фахівців у слідчих (розшукових) діях, судово-психологічну експертизу та запобігання вторинній віктимізації. Однак ці питання здебільшого розглядаються окремо одне від одного.

Недостатньо з'ясованим, на нашу думку, залишається питання цілісної характеристики методів психології жертви з огляду на процесуальні форми їх застосування. Потребує уточнення, які з цих методів може використовувати безпосередньо слідчий, а які доступні лише спеціалісту чи експерту, яке доказове значення мають отримані результати і де проходить межа між допустимим психологічним впливом та повторним травмуванням потерпілого. Відкритим залишається і питання балансу між потребою отримати повні й достовірні показання та обов'язком держави захистити потерпілого від шкоди, якої може завдати сама процедура кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Методи психології жертви застосовуються в кримінальному провадженні не напряму, а через процесуальні форми використання спеціальних психологічних знань. Науковці виділяють серед них консультування, залучення спеціаліста-психолога (педагога) до слідчих (розшукових) дій, судово-психологічну експертизу, а також самостійне використання психологічних знань слідчим під час розслідування [6]. Від того, яку форму обрано, залежить юридичне значення результату. Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними дже-

релами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів [2]. Отже, оцінка стану потерпілого, яку слідчий склав під час спостереження чи бесіди, або думка психолога, присутнього на допиті, мають здебільшого тактичне й орієнтувальне значення. Доказової сили психологічні знання набувають насамперед у формі висновку експерта.

Найчастіше слідчий самостійно використовує спостереження та бесіду, які є частиною допиту. За їх допомогою можна встановити психологічний контакт із потерпілим, оцінити його емоційний стан, обрати темп розмови та форму запитань, вчасно помітити ознаки страху, сорому чи емоційного виснаження. Юридична психологія розглядає це як необхідні умови ефективного допиту [1]. Проте можливості цих методів обмежені. Насамперед спостереження слідчого завжди суб'єктивне, і на його підставі не можна робити висновок про правдивість чи неправдивість показань. Стриманість, плутанина в деталях або відсутність емоцій у потерпілого нерідко пояснюються травмою, а не бажанням приховати правду. Крім того, психологічний вплив під час допиту допустимий лише в межах закону. Отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи погрози застосування такого поводження є істотним порушенням прав і свобод людини, тому такі докази визнаються недопустимими (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України). Сам допит не може тривати без перерви понад дві години і загалом більше восьми годин на день (ч. 2 ст. 224 КПК України) [2].

Під час роботи з потерпілими, які мають психотравмівний досвід, особливого значення набувають метод вільної розповіді та когнітивне інтерв'ю. О. Ляска радить відмовлятися від закритих запитань, що вимагають чіткої хронології, і давати особі змогу відтворювати подію через сенсорні канали, тобто через зорові образи, запахи, тактильні відчуття, адже за травми вони зберігаються в пам'яті краще, ніж логічна послідовність подій. Тиску та частих переривань слід уникати, адже для людей, які пережили тортури чи полон, будь-яка форма домінування стає ретравматизацією: особа «закривається», і слідство втрачає цінну доказову інформацію. Якщо потерпілий зациpенів або емоційно відсторонився, спеціаліст-психолог може рекомендувати перерву, щоб стабілізувати його стан [3, с. 190]. Цей метод дає змогу отримати повніші й достовірніші показання. Його обмеження полягає в тому, що розповідь травмованої людини часто фрагментарна і непослідовна в часі, тому її легко помилково оцінити як суперечливу. Крім того, для якісного когнітивного інтерв'ю слідчому потрібна спеціальна підготовка або допомога психолога вже на етапі планування допиту.

Найдетальніше законодавець урегулював використання психологічних знань під час допиту малолітніх і неповнолітніх потерпілих. Відповідно до ст. 226 КПК України такий допит проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за потреби також лікаря. Він не може тривати без перерви понад одну годину і загалом більше двох годин на день. Така сама вимога щодо участі педагога або психолога стосується інших слідчих (розшукових) дій за участю дитини (ст. 227 КПК України), а допитати малолітнього чи неповнолітнього потерпілого можна і в режимі відеоконференції (п. 3 ч. 1 ст. 232 КПК України) [2]. І. Цилюрик та О. Коцюба вважають, що головне завдання психолога полягає в тому, щоб встановити контакт із дитиною, правильно сформулювати запитання, підтримати її оптимальний емоційний стан і вберегти психіку від травматичної дії незвичної ситуації. Для цього можна використовувати ігри, казки та інші поведінкові методи, а перед допитом психологу варто провести з дитиною м'яку, недирективну бесіду [6]. Водночас автори звертають увагу на те, що КПК України не визначає прав і обов'язків педагога (психолога), вимог до їх кваліфікації та завдань, які вони мають виконувати. Не роз'яснено й те, в яких випадках слід запрошувати педагога, а в яких психолога чи

обох фахівців одночасно. Через це участь фахівця нерідко стає формальною і не забезпечує ні психологічної безпеки дитини, ні якості її показань [6].

З погляду доказування найвагомішою формою застосування методів психології жертви є судово-психологічна експертиза, адже її результати оформлюються висновком експерта. Д. Хорошун зазначає, що стосовно неповнолітніх потерпілих експертиза дає змогу з'ясувати, чи здатна особа правильно оцінювати обставини, що мають значення для справи, і давати про них показання, чи перебувала вона в емоційному стані, який суттєво вплинув на її свідомість і поведінку, чи могла вона розуміти характер і значення дій особи, яка вчинила щодо неї кримінальне правопорушення. Щодо повнолітніх потерпілих експертизу призначають, щоб встановити психотравмівний вплив злочину та обґрунтувати моральну шкоду. У провадженнях про домашнє насильство з її допомогою встановлюють психологічні страждання потерпілого, які проявляються в емоційному дискомфорті, страху й тривозі. Ще одним напрямом є аналіз протоколів допиту та слідчого експерименту, коли експерт підтверджує або спростовує факт психологічного тиску на особу й оцінює, наскільки самостійно вона відтворювала подію. Експертиза має ретроспективний характер, оскільки досліджує психічне життя особи в юридично значущій ситуації в минулому, і водночас перспективний, бо дає змогу встановити глибину заподіяної психологічної шкоди та наявність дезадаптації [5].

Проте можливості судово-психологічної експертизи обмежені її предметом і процесуальною природою. Предметом цієї експертизи є психіка здорової особи. Тому якщо виникають сумніви щодо психічного здоров'я потерпілого, потрібне судово-психіатричне або комплексне психолого-психіатричне дослідження, інакше висновок можуть визнати недопустимим доказом. Важить і час призначення експертизи: якщо його надовго відкласти, наслідки події в психологічному стані потерпілого вже не будуть такими помітними [5]. Слід також пам'ятати, що жоден доказ не має наперед встановленої сили, а висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, хоча незгоду з ним необхідно вмотивувати (ч. 2 ст. 94, ч. 10 ст. 101 КПК України) [2]. Експерт-психолог не дає правової оцінки і не встановлює факту вчинення злочину. Його завдання полягає в компетентній оцінці психічної активності та поведінкових проявів особи.

Обережно слід ставитися і до інструментальних та психодіагностичних методик. Д. Хорошун розглядає психологічну експертизу як єдину процесуальну форму застосування поліграфа в кримінальному провадженні, що дає змогу отримати орієнтувальну інформацію про окремі обставини події [5]. Отже, результати такого дослідження не можуть самостійно доводити певний факт. До того ж потерпілий може сприйняти перевірку на поліграфі як недовіру до своїх слів. Психодіагностичні тести й опитувальники вимірюють психологічні властивості та стани, а не факти минулих подій, і на їх результати впливають час, що минув після злочину, та повторні процесуальні дії. З огляду на це О. Ляска наголошує на використанні саме валідованих психодіагностичних інструментів і радить ставити перед експертом запитання не лише про загальний стан особи, а й про її здатність правильно сприймати події в конкретний момент під впливом стресу [3, с. 190–191].

Обмеженням, яке стосується всіх без винятку методів психології жертви, є ризик вторинної віктимізації, тобто шкоди, якої потерпілому завдає не сам злочин, а реакція установ та окремих людей на нього. І. Ракіпова, А. Підгородинська та А. Мельник ілюструють цю проблему рішенням Європейського суду з прав людини у справі «B v. russia» (заява № 36328/20, рішення від 07.02.2023). Дванадцятирічну дівчинку, потерпілу від сексуального насильства, упродовж року і

семи місяців допитували 12 разів різні слідчі, і щоразу вона мусила детально переповідати пережите. Відеозапис єдиного зафіксованого опитування було втрачено. Суд визнав порушення ст. 3 Конвенції [4]. Цей приклад добре показує, що кожен повторний допит, слідчий експеримент чи одночасний допит за участю потерпілого є не тільки способом отримати інформацію, а й потенційним травмівним чинником. Тому, на нашу думку, важливо фіксувати показання за допомогою аудіо- та відеозапису (ч. 5 ст. 224 КПК України) і ширше використовувати допит під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею (ст. 225 КПК України) [2]. Це дозволяє не змушувати потерпілого багато разів повертатися до травмівних подій. Згадані автори також пропонують доповнити ч. 1 ст. 56 КПК України правом потерпілого на попередження вторинної віктимізації та розширити підстави застосування ст. 225 КПК України з урахуванням загрози такої віктимізації [4].

Отже, застосовуючи методи психології жертви в кримінальному провадженні, необхідно водночас досягати двох рівнозначних цілей: отримати повні й достовірні відомості та зберегти психологічну цілісність потерпілого. Цим вимогам відповідає травма-інформований підхід. На думку О. Ляски, він передбачає презумпцію наявності психотравми в особи, що перебувала в зоні бойових дій, полоні чи окупації, залучення психолога ще під час планування допиту, щоб визначити можливі тригери, а також системне, а не епізодичне використання психологічних знань на всіх стадіях, починаючи з планування слідчої дії і закінчуючи оцінкою її результатів у суді [3, с. 190]. Вважаємо також, що методи психології жертви не повинні використовуватися для пошуку «вини» потерпілого. Їх призначення полягає в тому, щоб зрозуміти психологічні механізми формування показань і захистити особу від повторного травмування.

Висновки.

1. Методи психології жертви застосовуються в кримінальному провадженні через процесуальні форми використання спеціальних психологічних знань. До них належать самостійне використання психологічних знань слідчим, прокурором і судом, участь спеціаліста-психолога чи педагога в слідчих (розшукових) діях та судово-психологічна експертиза. Юридичне значення результату залежить від форми застосування методу. Спостереження та бесіда мають переважно тактичне й орієнтувальне значення, а процесуальним джерелом доказів є висновок експерта.

2. Методи психології жертви дають змогу встановити психологічний контакт із потерпілим, отримати повніші й достовірніші показання завдяки вільній розповіді та когнітивному інтерв'ю, забезпечити психологічну безпеку малолітніх і неповнолітніх під час допиту. За допомогою експертизи можна встановити здатність особи правильно сприймати обставини й давати показання, її емоційний стан, заподіяну психологічну шкоду, а також ознаки тиску під час слідчих (розшукових) дій.

3. Обмеження застосування цих методів мають процесуальний, методичний та етичний характер. Процесуальні обмеження пов'язані з вимогами допустимості доказів, часовими межами допиту, відсутністю наперед встановленої сили висновку експерта та недостатньою регламентацією статусу педагога і психолога. Методичні обмеження зумовлені предметом судово-психологічної експертизи, впливом часу на результати дослідження, суб'єктивністю спостереження та орієнтувальним характером психофізіологічних досліджень. Етичні обмеження випливають із необхідності поважати гідність потерпілого та не допускати його вторинної віктимізації.

4. Щоб методи психології жертви застосовувалися ефективніше, потрібно впроваджувати травма-інформований підхід на всіх етапах кримінального провадження, зменшувати кількість повторних допитів за рахунок відеофіксації показань і допиту в судовому засіданні слідчим суддею, законодавчо визначити процесуальний статус психолога та закріпити право потерпілого на попередження вторинної віктимізації.

Список використаних джерел

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 26.10.2026).

3. Ляска О. П. Спеціальні психологічні знання у кримінальному провадженні щодо осіб із психотравмівним досвідом війни: безпековий та правозастосовний вимір. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. № 2 (38), ч. 2. С. 183–192. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2026.2.p2.15.

4. Ракіпова І., Підгородинська А., Мельник А. Щодо окремих прав потерпілого та попередження його вторинної віктимізації в кримінальному провадженні України. Юридичний вісник. 2023. № 4. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.9.

5. Хорошун Д. В. Психологічна експертиза потерпілого у кримінальному провадженні: можливості та особливості призначення. Соціологія права. 2024. Вип. 1–2 (46–47). С. 109–113. DOI: https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.21.

6. Цилюрик І., Коцюба О. Залучення спеціаліста до допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2022. № 4 (36). С. 249–258. DOI: https://doi.org/10.23939/law2022.36.249.

Methods of Victim Psychology in Criminal Proceedings: Procedural Forms of Application and Protection of the Victim from Secondary Victimisation

Potrebchuk O. A.

Abstract. The author identifies the possibilities and limitations of the main methods of victim psychology in criminal proceedings, taking into account the procedural forms in which specialist psychological knowledge is used and the requirement to protect the victim from secondary victimisation. The paper examines observation and conversation as components of interrogation (V. Konovalova, V. Shepitko), free narrative and the cognitive interview in work with persons who have war-related traumatic experience (O. Liaska), the participation of a teacher and a psychologist in the interrogation of juvenile victims (I. Tsyliuryk, O. Kotsiuba), the capabilities of forensic psychological examination of the victim (D. Khoroshun), and the harm caused by repeated interviews, illustrated by the ECtHR case of B v. russia (I. Rakipova, A. Pidhorodynska, A. Melnyk). The author concludes that the legal significance of the result depends on the procedural form in which a method is applied, and that the limitations themselves are procedural, methodological and ethical in nature. The paper argues for introducing a trauma-informed approach at all stages of proceedings, reducing repeated interrogations through video recording of testimony and questioning by an investigating judge, defining the psychologist's status in law and enshrining the victim's right to the prevention of secondary victimisation.

Keywords: victim psychology, victim, criminal proceedings, specialist psychological knowledge, forensic psychological examination, interrogation, secondary victimisation, trauma-informed approach.

References

1. Konovalova V. O., Shepitko V. Yu. Yurydychna psykholohiia [Legal psychology] : pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo, 2008. 240 p. [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (data zvernennia: 26.10.2026). [in Ukrainian].

3. Liaska O. P. Spetsialni psykholohichni znannia u kryminalnomu provadzhenni shchodo osib iz psykhotravmivnym dosvidom viiny: bezpekovyi ta pravozastosovnyi vymir [Special psychological knowledge in criminal proceedings concerning persons with war-related traumatic experience: security and law-enforcement dimensions]. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. 2026. No. 2 (38), Part 2. P. 183–192. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2026.2.p2.15. [in Ukrainian].

4. Rakipova I., Pidhorodynska A., Melnyk A. Shchodo okremykh prav poterpiloho ta poperedzhennia yoho vtorynnoi viktymizatsii v kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [On certain rights of the victim and the prevention of their secondary victimisation in the criminal proceedings of Ukraine]. Yurydychnyi visnyk. 2023. No. 4. P. 71–78. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.9. [in Ukrainian].

5. Khoroshun D. V. Psykholohichna ekspertyza poterpiloho u kryminalnomu provadzhenni: mozhlyvosti ta osoblyvosti pryznachennia [Psychological examination of the victim in criminal proceedings: possibilities and features of the appointment]. Sotsiolohiia prava. 2024. Issue 1–2 (46–47). P. 109–113. DOI: https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.21. [in Ukrainian].

6. Tsyliuryk I., Kotsiuba O. Zaluchennia spetsialista do dopytu malolitnikh poterpilykh vid nasylnytskykh zlochyniv [Involvement of a specialist in the interrogation of juvenile victims of violent crimes]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Yurydychni nauky. 2022. No. 4 (36). P. 249–258. DOI: https://doi.org/10.23939/law2022.36.249. [in Ukrainian].

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Потребчук О. А. Методи психології жертви в кримінальному провадженні: процесуальні форми застосування та захист потерпілого від вторинної віктимізації. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 45–51. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.01.

КІБЕРБУЛІНГ І ТРАДИЦІЙНИЙ БУЛІНГ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ДЛЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Ласкорунська Є. К., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.02 Check for updates

Анотація. Авторка з'ясовує спільні та відмінні наслідки традиційного булінгу й кібербулінгу для психічного здоров'я постраждалої особи. Спираючись на праці В. Шахрай і Л. Найдьонової, метааналіз С. Лі та співавторів, а також на Закон України щодо протидії булінгу (цькуванню), вона порівнює механізми травматизації: традиційне цькування зазвичай обмежене певним простором і часом і залишає жертві «безпечні зони», тоді як кібербулінг вирізняється цілодобовою доступністю жертви, анонімністю та розгальмованістю агресора й потенційно необмеженою аудиторією. Проаналізовано відмінності в депресивних і тривожних проявах, суїцидальному ризику та симптомах ПТСР, а також ефект подвійної віктимізації. Авторка доходить висновку, що обидві форми цькування спричиняють схожий спектр розладів, проте наслідки кібербулінгу зміщені в бік соціальної ізоляції та вищого суїцидального ризику, а особи, які зазнають обох форм насильства одночасно, становлять групу найвищого ризику. Тому, оцінюючи стан жертви традиційного булінгу, психолог має обов'язково з'ясовувати й наявність кібервіктимізації.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, кібервіктимізація, психічне здоров'я, суїцидальний ризик, посттравматичний стресовий розлад, подвійна віктимізація.

Постановка проблеми. Останнім десятиліттям поширення інтернет-технологій та соціальних мереж призвело до появи новітньої форми насильства у молодіжному середовищі – кібербулінгу. Хоча традиційний булінг залишається поширеним явищем, перехід частини соціальної взаємодії у віртуальний простір докорінно змінив механізми цькування. Обидві форми насильства мають спільну мету – заподіяння шкоди, проте їхній вплив на психічне здоров'я особистості може відрізнятися через анонімність, масштабність аудиторії та відсутність безпечного простору при кібервіктимізації. Практичний психолог, стикаючись із наслідками цькування, має чітко розуміти специфіку травм, завданих віртуальним і реальним насильством, щоб обрати ефективні методи психологічної допомоги.

Актуальність дослідження. Перехід значної частини соціальної взаємодії молоді у віртуальний простір призвів до масштабного поширення кібербулінгу, який дедалі частіше накладається на традиційне цькування. За даними метааналізу С. Лі та співавторів, приблизно третина осіб, які зазнають традиційного булінгу, одночасно стає мішенню віртуального насильства [5]. Попри те, що обидві форми мають спільну мету, кібербулінг характеризується цілодобовою доступністю жертви, анонімністю агресора та відсутністю безпечного фізичного простору. У практиці надання психологічної допомоги це створює суттєву прогалину: фахівці часто застосовують універсальні протоколи втручання, залишаючи поза увагою той факт, що віртуальний терор генерує специфічну психопатологічну симптоматику – зокрема, вищий рівень суїцидального ризику та глибшу соціальну ізоляцію. Така ситуація зумовлює нагальну потребу в чіткій диференціації наслідків віртуального та традиційного насильства для забезпечення точної діагностики травми й вибору адекватних методів психологічного супроводу постраждалих осіб.

Мета. З'ясувати спільні та відмінні наслідки традиційного булінгу та кібербулінгу для психічного здоров'я постраждалої особи на основі порівняльного аналізу сучасних наукових джерел.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема наслідків булінгу та кібербулінгу дедалі активніше вивчається у вітчизняній психології. Теоретичні засади запобігання кібербулінгу в цифровому освітньому середовищі та його вплив на емоційну сферу особистості ґрунтовно розглядає Шахрай [1; 2]. Найдьонова однією з перших в українській науці описала кібербулінг як «віртуальний терор», акцентувавши увагу на ефекті розгальмовування агресора в інтернеті [3]. Внесення змін до законодавства України щодо протидії булінгу сприяло правовому закріпленню відповідальності за цькування із застосуванням засобів електронних комунікацій [4]. Водночас зарубіжні дослідники, зокрема Li та ін., на основі масштабного метааналізу доводять, що поєднання традиційного та віртуального насильства мультиплікує суїцидальний ризик, хоча й має різну симптоматику [5]. Попри наявні дослідження, у вітчизняній літературі потребує подальшого уточнення специфічна диференціація клінічних проявів у жертв суто кібербулінгу порівняно з жертвами суто традиційного булінгу.

Виклад основного матеріалу.

Специфіка механізмів травматизації

Традиційний булінг і кібербулінг мають різну природу взаємодії, що зумовлює відмінності в процесі травматизації. Традиційне цькування (фізичне, вербальне, реляційне) зазвичай обмежене певним фізичним простором (наприклад, закладом освіти) і часом. Це залишає постраждалій особі «безпечні зони» – дім чи родину, де насильство припиняється [2]. Натомість кібербулінг позбавлений просторово-часових обмежень. Жертва перебуває під загрозою постійно, що унеможливлює психологічне відновлення й призводить до виснаження ресурсів нервової системи. Ще одним механізмом є анонімність та ефект розгальмовування поведінки. Як зазначає Найдьонова, в інтернеті булери не бачать емоційної реакції жертви, що знижує емпатію та знімає внутрішню цензуру [3]. Для постраждалої особи неможливість ідентифікувати кривдника викликає генералізовану тривогу та параною. Крім того, публічність кібербулінгу потенційно охоплює необмежену аудиторію.

Порівняння наслідків для психічного здоров'я

Дані сучасних досліджень засвідчують, що обидві форми віктимізації спричиняють розлади, але з різною інтенсивністю окремих симптомів [1; 5].

Депресивні стани та тривожність. Обидві форми цькування пов'язані з депресивними й тривожними проявами [5]. Водночас для жертв кібербулінгу більш характерним є глибоке відчуття соціальної ізоляції. Шахрай наголошує, що кібербулінг сильніше вражає суб'єктивне благополуччя, оскільки формує стійке відчуття безпорадності [1, с. 1380].

Суїцидальна поведінка. Дослідження Li та ін. показує, що жертви кібербулінгу мають вищий ризик суїцидальних думок та спроб самогубства порівняно з тими, хто зазнає лише традиційного булінгу [5]. Однією з можливих причин, на нашу думку, є брак емоційної підтримки: постраждалі часто не розповідають дорослим про цькування в мережі, побоюючись знецінення проблеми. Водночас автори метааналізу застерігають, що відмінності між групами слід тлумачити обережно [5].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Як тривалий традиційний булінг, особливо поєднаний із фізичним насильством, так і кібербулінг, що супроводжується шантажем та масовим онлайн-цькуванням, здатні спричиняти травматичні реакції, подібні до ПТСР [2].

Ефект накладання (подвійна віктимізація)

Аналіз свідчить про високий ступінь перетину між двома формами цькування. Законодавство України прямо вказує, що булінг може вчинятися із застосуванням засобів електронних комунікацій, визнаючи їхній тісний зв'язок у реальній практиці [4]. Особи, які зазнають обох видів віктимізації одночасно, демонструють найвищі показники психопатологічної симптоматики. Тому при оцінюванні жертви традиційного булінгу психолог зобов'язаний з'ясувати наявність кібервіктимізації.

Висновки.

1. Традиційний булінг і кібербулінг породжують схожий спектр негативних наслідків для психічного здоров'я, однак розрізняються за механізмами травматизації: кібербулінг характеризується цілодобовою доступністю жертви, масштабною аудиторією та анонімністю агресора.

2. Обидві форми цькування пов'язані з депресивними й тривожними проявами, проте наслідки кібербулінгу зміщені в бік соціальної ізоляції та вищого ризику суїцидальних думок і спроб, що зумовлено цілодобовою доступністю жертви, анонімністю кривдника та публічністю цькування.

3. Існує значне накладання обох форм насильства. Жертви подвійної віктимізації становлять групу найвищого ризику щодо тяжкості психічних розладів, що вимагає від фахівця застосування комплексних методів діагностики.

Список використаних джерел

1. Шахрай В. М. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: визначення основних понять. Вісник науки та освіти. 2024. № 1 (19). С. 1375–1387. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387.

2. Запобігання і подолання булінгу серед дітей шкільного віку в цифровому освітньому середовищі: поради педагогам і батькам : метод. рек. / В. М. Шахрай, Л. В. Гончар, Т. Є. Федорченко та ін. ; за ред. В. М. Шахрай. Івано-Франківськ : НАЇР, 2025. 60 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-8011-31-4-2025-60. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746135/ (дата звернення: 26.10.2026).

3. Найдьонова Л. Кібер-буллінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби. Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 8. С. 10–17.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19 (дата звернення: 26.10.2026).

5. Li C., Wang P., Martin-Moratinos M., Bella-Fernández M., Blasco-Fontecilla H. Traditional bullying and cyberbullying in the digital age and its associated mental health problems in children and adolescents: a meta-analysis. European Child & Adolescent Psychiatry. 2024. Vol. 33, No. 9. P. 2895–2909. DOI: https://doi.org/10.1007/s00787-022-02128-x.

Cyberbullying and Traditional Bullying: A Comparative Analysis of the Consequences for Mental Health

Laskorunska Ye. K.

Abstract. The author examines the common and distinctive consequences of traditional bullying and cyberbullying for the mental health of the person affected. Drawing on the works of V. Shakhrai and L. Naidonova, the meta-analysis by C. Li and colleagues, and the Ukrainian law on counteracting bullying (harassment), the paper compares the mechanisms of traumatisation: traditional bullying is usually confined to a particular place and time and leaves the victim «safe zones», whereas cyberbullying is marked by the victim's round-the-clock accessibility, the anonymity and disinhibition of the aggressor and a potentially unlimited audience. Differences in depressive and anxiety manifestations, suicide risk and PTSD symptoms are analysed, as is the effect of dual victimisation. The author concludes that both forms of bullying cause a similar range of disorders, but the consequences of cyberbullying are shifted towards social isolation and a higher suicide risk, while those who experience both forms at once constitute the highest-risk group. Therefore, when assessing a victim of traditional bullying, the psychologist should also establish whether cybervictimisation is present.

Keywords: bullying, cyberbullying, cybervictimisation, mental health, suicide risk, post-traumatic stress disorder, dual victimisation.

References

1. Shakhrai V. M. Zapobihannia i podolannia bulinhu v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi: vyznachennia osnovnykh poniat [Preventing and overcoming bullying in the digital educational environment: defining key concepts]. Visnyk nauky ta osvity. 2024. No. 1 (19). P. 1375–1387. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387. [in Ukrainian].

2. Zapobihannia i podolannia bulinhu sered ditei shkilnoho viku v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi: porady pedahoham i batkam [Preventing and overcoming bullying among school-age children in the digital educational environment: advice for teachers and parents] : metod. rek. / V. M. Shakhrai, L. V. Honchar, T. Ye. Fedorchenko ta in. ; za red. V. M. Shakhrai. Ivano-Frankivsk : NAIR, 2025. 60 p. DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-8011-31-4-2025-60. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746135/ (data zvernennia: 26.10.2026). [in Ukrainian].

3. Naidonova L. Kiber-bullinh pidlitkiv (virtualnyi teror) yak novitnii fenomen informatsiinoi doby [Cyberbullying among adolescents (virtual terror) as a new phenomenon of the information age]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. 2010. No. 8. P. 10–17. [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu) [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Counteracting Bullying (Harassment)] : Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 № 2657-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19 (data zvernennia: 26.10.2026). [in Ukrainian].

5. Li C., Wang P., Martin-Moratinos M., Bella-Fernández M., Blasco-Fontecilla H. Traditional bullying and cyberbullying in the digital age and its associated mental health problems in children and adolescents: a meta-analysis. European Child & Adolescent Psychiatry. 2024. Vol. 33, No. 9. P. 2895–2909. DOI: https://doi.org/10.1007/s00787-022-02128-x.

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Ласкорунська Є. К. Кібербулінг і традиційний булінг: порівняльний аналіз наслідків для психічного здоров'я. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 52–55. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.02.

МОРАЛЬНА ТРАВМА ЯК ОКРЕМИЙ КОНСТРУКТ: СПІВВІДНОШЕННЯ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Григораш О. С., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.03 Check for updates

Анотація. Авторка аналізує поняття моральної травми, визначає її основні психологічні прояви, встановлює спільні та відмінні риси моральної травми й посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і з'ясовує значення цього поняття для психології жертви. Простежено становлення концепції від праці Дж. Шея «Ахілл у В'єтнамі» до моделі моральної травми та морального відновлення Б. Літца й співавторів, дослідження К. Дрешера з колегами та інтегративного огляду Б. Гріффіна і співавторів. Схарактеризовано ситуації, що можуть спричинити моральну травму, та її емоційні, когнітивні, поведінкові й соціальні прояви; окремо розглянуто ризик вторинної віктимізації, різницю між поняттями «жертва» і «постраждала особа» та напрями психологічної допомоги. Авторка доходить висновку, що моральна травма і ПТСР можуть існувати одночасно, проте не є тотожними: ПТСР пов'язаний передусім із повторним переживанням події та реакцією на загрозу, тоді як моральна травма – із провиною, соромом, зрадою, втратою довіри й руйнуванням моральних переконань. Тому психологічна допомога постраждалим має враховувати обидва виміри травматичного досвіду.

Ключові слова: моральна травма, посттравматичний стресовий розлад, провина, сором, втрата довіри, психологія жертви, вторинна віктимізація, психологічна допомога.

Постановка проблеми. Психологічні наслідки травматичних подій можуть проявлятися не лише у вигляді страху, тривоги та емоційного напруження, а й через глибокі переживання провини, сорому, втрати довіри та руйнування моральних переконань. Особливе місце серед таких наслідків посідає моральна травма. Моральна травма виникає внаслідок переживання або усвідомлення подій, які суперечать глибоким моральним цінностям людини. Це можуть бути ситуації, коли особа стає жертвою несправедливості, переживає зраду з боку тих, кому довіряла, спостерігає жорстокість або сама опиняється в обставинах, коли змушена діяти всупереч власним переконанням.

У психології жертви важливо досліджувати не лише безпосередні наслідки насильства, а й те, як пережитий досвід змінює ставлення людини до себе, інших людей і навколишнього світу. Постраждала особа може почати звинувачувати себе в тому, що сталося, відчувати сором, втрачати довіру до оточення та сумніватися у власній цінності. Проблема полягає в тому, що моральну травму нерідко пов'язують із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), хоча ці поняття не є тотожними. Вони можуть мати спільні прояви та виникати після одних і тих самих подій, проте відрізняються за психологічним змістом. Саме тому важливо розглянути моральну травму як окремий психологічний конструкт і визначити її місце серед наслідків травматичного досвіду.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння психологічних наслідків травматичного досвіду та різноманітності реакцій людини на пережиті події. Особливого значення проблема моральної травми набуває в умовах війни, насильства, зради, втрати близьких та інших ситуацій, у яких людина стикається з порушенням базових моральних цінно-

стей. Такі переживання можуть впливати на самооцінку, довіру до інших людей, відчуття справедливості та здатність будувати міжособистісні стосунки.

Важливо враховувати, що постраждала особа не завжди переживає лише страх або безпосередню загрозу. Іноді найбільш глибокими наслідками стають почуття приниження, зради, безпорадності, провини та втрати віри в людей. Ці переживання можуть зберігатися навіть після припинення небезпечної ситуації.

Вивчення співвідношення моральної травми та ПТСР дозволяє краще розуміти індивідуальні особливості психологічного реагування на травматичні події, уникати спрощеного пояснення стану постраждалих і обирати відповідні підходи до психологічної допомоги.

Мета. Теоретичний аналіз поняття моральної травми, визначення її основних психологічних проявів та встановлення спільних і відмінних характеристик моральної травми й посттравматичного стресового розладу, а також з'ясування значення цього поняття для психології жертви.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема моральної травми активно досліджується в сучасній психології, психіатрії та психології травматичного досвіду. Водночас єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття досі не сформовано.

Одним із перших дослідників, які ґрунтовно звернули увагу на моральні наслідки травматичних подій, був американський психіатр Джонатан Шей. У праці «Ахілл у В'єтнамі: бойова травма та руйнування характеру» (1994) він досліджував досвід військовослужбовців і звертав увагу на психологічні наслідки зради з боку керівництва та порушення моральних очікувань [1]. На його думку, особливо руйнівним може бути переживання несправедливості з боку людини, якій постраждалий довіряв і від якої очікував захисту.

Подальший розвиток поняття відображений у дослідженні Бретта Літца та його колег «Моральна травма та моральне відновлення у ветеранів війни: попередня модель та стратегія втручання» (2009) [2].

Автори запропонували розглядати моральну травму як психологічні, соціальні та поведінкові наслідки вчинення дій, неспроможності їм запобігти або спостереження за ними, якщо такі дії суперечать глибоким моральним переконанням особистості. Вони також звернули увагу на роль провини, сорому, самозвинувачення та втрати довіри у формуванні тривалих психологічних труднощів.

У дослідженні К. Дрешера та співавторів «Дослідження життєздатності та корисності поняття моральної травми у ветеранів війни» (2011) було розглянуто можливості застосування цього поняття для пояснення психологічних наслідків військового досвіду [3]. Автори наголошували на важливості врахування моральних переконань людини під час оцінювання її психологічного стану.

Важливий внесок у систематизацію наукових даних зробили Брендон Гріффін та його колеги. У праці «Моральна травма: інтегративний огляд» (2019) автори проаналізували 116 епідеміологічних і клінічних досліджень [4]. Вони узагальнили психологічні, поведінкові, соціальні та духовні наслідки морально травматичних подій. Дослідники також звернули увагу на відсутність єдиного визначення моральної травми та загальноприйнятого інструменту її оцінювання.

Отже, аналіз наукових праць свідчить, що дослідження моральної травми поступово виходить за межі військової психології та охоплює ширше коло травматичних ситуацій. Проте пи-

тання її розмежування з ПТСР, особливо в контексті переживання насильства постраждалими особами, залишається важливим напрямом подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу.

Моральна травма – це глибокі психологічні переживання, які виникають унаслідок подій, що порушують моральні переконання, цінності та уявлення людини про добро, зло, справедливість і людяність.

На відміну від травматичних реакцій, пов'язаних переважно з переживанням небезпеки, моральна травма насамперед зачіпає внутрішній світ особистості. Людина може почати сумніватися у власній гідності, втратити довіру до інших або відчувати, що звичні уявлення про справедливість більше не відповідають реальності.

У науковій літературі виділяють декілька ситуацій, які можуть стати передумовою моральної травми:

Власні дії, що суперечать моральним переконанням. Людина може переживати провину та сором через вчинки, які вважає неправильними.

Неможливість запобігти шкоді. Особа могла бути свідком насильства або небезпечної ситуації, але не мала можливості допомогти.

Спостереження за жорстокістю. Переживання чужих страждань може призвести до втрати довіри до людей і відчуття безпеки.

Зрада або несправедливість. Особливо болісною може бути ситуація, коли шкоди завдає людина, від якої очікували підтримки, захисту чи справедливого ставлення.

Для психології жертви особливо важливими є випадки, коли людина безпосередньо постраждала від чужої жорстокості або зіткнулася зі зрадою з боку близьких чи авторитетних осіб. Такі обставини можуть спричинити не лише емоційне страждання, а й руйнування базового відчуття довіри до світу.

Основні психологічні прояви моральної травми

Моральна травма може проявлятися на емоційному, когнітивному, поведінковому та соціальному рівнях.

Емоційні прояви:

– почуття провини та сорому;

– гнів, образа та розчарування;

– відчуття несправедливості;

– втрата довіри;

– внутрішній конфлікт і душевне спустошення.

Когнітивні прояви. Людина може формувати стійкі негативні переконання щодо себе та навколишнього світу. Наприклад, вважати себе слабкою, негідною поваги або переконуватися, що нікому не можна довіряти. Також можуть виникати постійні роздуми про пережиту подію, спроби знайти пояснення тому, що сталося, та питання про те, чи могла людина діяти інакше.

Поведінкові прояви. Можливими наслідками є соціальна ізоляція, уникнення спілкування, труднощі у встановленні близьких стосунків, відмова від діяльності, яка раніше приносила задоволення, а іноді й саморуйнівна поведінка.

Соціальні прояви. Постраждала особа може втрачати довіру до близьких, суспільства або певних установ. Особливо складними можуть бути стосунки з людьми, які не повірили її словам, знецінили пережитий досвід або звинуватили її в тому, що сталося.

Важливо зазначити, що прояви моральної травми індивідуальні. Не кожна людина після морально травматичної події переживатиме всі перелічені стани, а їхня наявність сама по собі не означає встановлення певного психіатричного діагнозу.

Поняття та основні ознаки посттравматичного стресового розладу

Посттравматичний стресовий розлад – це психічний розлад, який може розвинутися після переживання або спостереження травматичної події, пов'язаної із загрозою смерті, серйозним ушкодженням або сексуальним насильством [5].

DSM-5-TR виокремлює чотири групи симптомів ПТСР [5]:

1. Повторне переживання травми. Нав'язливі спогади, кошмари, сильні емоційні реакції на нагадування про подію або відчуття, ніби вона знову відбувається.

2. Уникнення. Намагання не згадувати про подію, уникати людей, місць або ситуацій, які з нею пов'язані.

3. Негативні зміни у думках та емоціях. Стійкі негативні переконання, почуття відчуження, втрата інтересу до звичних занять, труднощі з переживанням позитивних емоцій.

4. Підвищена збудливість і реактивність. Дратівливість, порушення сну, надмірна настороженість, сильна реакція переляку та труднощі з концентрацією уваги.

ПТСР може суттєво впливати на повсякденне життя людини, її емоційний стан, соціальне функціонування та міжособистісні стосунки. Водночас не кожна людина, яка пережила травматичну подію, обов'язково розвиває цей розлад.

Спільні та відмінні характеристики моральної травми й ПТСР

Моральна травма та посттравматичний стресовий розлад мають певні спільні риси, проте відрізняються за основним психологічним змістом.

Спільним для них є те, що обидва стани можуть виникати після переживання складних або травматичних подій, супроводжуватися емоційним стражданням, порушенням соціальних зв'язків та негативним впливом на якість життя.

Водночас головна відмінність полягає в характері переживань. Для ПТСР характерними є повторне переживання травматичної події, уникнення нагадувань про неї та підвищена психологічна й фізіологічна реактивність. Для моральної травми більш характерними є переживання провини, сорому, зради, втрати довіри та порушення моральних переконань.

Наприклад, людина, яка пережила насильство, може відчувати страх, мати нічні кошмари та уникати місць, які нагадують їй про подію. Такі прояви можуть бути пов'язані з ПТСР. Однак водночас вона може звинувачувати себе в тому, що не змогла захиститися, соромитися пережитого або втратити віру в справедливість. Ці переживання можуть відповідати проявам моральної травми.

Таким чином, моральна травма та ПТСР можуть існувати одночасно, але не є взаємозамінними поняттями. Моральна травма не є окремим офіційним психіатричним діагнозом, тоді як ПТСР має визначені діагностичні критерії.

Моральна травма в контексті психології жертви

У психології жертви особливе значення має дослідження моральної травми, оскільки переживання насильства або несправедливого ставлення може змінити не лише емоційний стан людини, а й її ставлення до себе та навколишнього світу.

Постраждала особа може відчувати провину за те, що не змогла захиститися, соромитися пережитого або вважати, що певним чином сама спричинила ситуацію. Такі переживання можуть посилювати психологічні наслідки травми та ускладнювати процес відновлення.

Особливо важливим є питання вторинної віктимізації. Вона може виникати тоді, коли постраждала особа повторно зазнає психологічного тиску через реакцію оточення, недовіру, звинувачення, приниження або знецінення її переживань. Наприклад, коли людині говорять, що вона сама винна в насильстві, перебільшує ситуацію або повинна була поводитися інакше.

Подібне ставлення може поглиблювати почуття сорому, безпорадності та недовіри. Тому важливо не допускати звинувачення постраждалої особи та забезпечувати їй безпечне середовище, у якому вона може говорити про власний досвід без страху осуду.

У цьому контексті важливо розрізняти поняття «жертва» та «постраждала особа». Перше частіше використовується у віктимологічній теорії для позначення людини, яка зазнала шкоди внаслідок протиправних дій або інших небезпечних обставин. Друге є більш нейтральним і підкреслює, що пережитий досвід не визначає всю особистість людини. Саме тому в психологічній роботі доцільно використовувати термін «постраждала особа», не зводячи людину лише до її травматичного досвіду.

Психологічна допомога та відновлення після моральної травми

Робота з моральною травмою потребує індивідуального підходу, оскільки переживання постраждалих осіб можуть суттєво відрізнятися залежно від характеру події, особистісних особливостей і наявності підтримки. Одним із важливих завдань психологічної допомоги є подолання необґрунтованого почуття провини та сорому. Людині необхідно допомогти усвідомити, що відповідальність за насильство лежить на тому, хто його вчинив, а неможливість захиститися в небезпечній ситуації не робить постраждалу особу винною.

Також важливо працювати над відновленням довіри до себе та інших людей, формуванням відчуття безпеки й поверненням контролю над власним життям.

У випадках, коли моральна травма поєднується з ПТСР, психологічна допомога має враховувати обидва аспекти пережитого досвіду. Для цього можуть використовуватися доказові методи психотерапії, зокрема травмофокусована когнітивно-поведінкова терапія [6] та інші підходи, які відповідають стану й потребам конкретної людини.

Отже, психологічне відновлення не обмежується лише зменшенням страху або тривоги. Воно також передбачає відновлення почуття власної гідності, довіри, особистої цінності та можливості будувати повноцінне життя після пережитої травматичної події.

Висновки.

На мою думку, моральна травма є важливим психологічним поняттям, оскільки допомагає зрозуміти ті наслідки травматичного досвіду, які пов’язані не лише зі страхом, а й із руйнуванням моральних переконань, почуттям несправедливості та втратою довіри до людей.

Я вважаю, що моральну травму не варто ототожнювати з посттравматичним стресовим розладом. Хоча ці явища можуть виникати після схожих подій і навіть поєднуватися, вони мають різні психологічні особливості. Якщо ПТСР переважно пов’язаний із повторним переживан-

ням травматичної події та реакцією на загрозу, то моральна травма більше стосується внутрішнього конфлікту, порушення моральних переконань і втрати довіри.

Особливу увагу, на мою думку, необхідно приділяти переживанням постраждалої особи, адже почуття провини та сорому можуть ускладнювати процес психологічного відновлення. При цьому важливо не допускати звинувачення людини за пережите насильство та не перекладати на неї відповідальність за дії кривдника.

Під час опрацювання цієї теми я дійшла висновку, що психологічна допомога має враховувати не лише симптоми травматичного стресу, а й моральні переживання людини. Відновлення почуття власної гідності, довіри та безпеки є важливою умовою повернення до повноцінного життя.

Отже, дослідження моральної травми розширює розуміння психологічних наслідків віктимного досвіду та допомагає формувати більш уважний, індивідуальний і гуманний підхід до роботи з постраждалими особами.

Список використаних джерел

1. Shay J. Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character. New York : Atheneum, 1994. 246 p.

2. Litz B. T., Stein N., Delaney E., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. Clinical Psychology Review. 2009. Vol. 29, No. 8. P. 695–706. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003.

3. Drescher K. D., Foy D. W., Kelly C., Leshner A., Schutz K., Litz B. An Exploration of the Viability and Usefulness of the Construct of Moral Injury in War Veterans. Traumatology. 2011. Vol. 17, No. 1. P. 8–13. DOI: https://doi.org/10.1177/1534765610395615.

4. Griffin B. J., Purcell N., Burkman K., Litz B. T., Bryan C. J., Schmitz M., Villierme C., Walsh J., Maguen S. Moral Injury: An Integrative Review. Journal of Traumatic Stress. 2019. Vol. 32, No. 3. P. 350–362. DOI: https://doi.org/10.1002/jts.22362.

5. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5-TR / American Psychiatric Association. 5th ed., text rev. Washington, DC : American Psychiatric Association Publishing, 2022. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787.

6. Clinical Practice Guideline for the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) in Adults / American Psychological Association. Washington, DC : APA, 2017. URL: https://www.apa.org/ptsd-guideline/ptsd.pdf (дата звернення: 18.11.2026).

Moral Injury as a Distinct Construct: Its Relationship with Post-Traumatic Stress Disorder

Hryhorash O. S.

Abstract. The author analyses the concept of moral injury, identifies its main psychological manifestations, establishes the features that moral injury shares with post-traumatic stress disorder (PTSD) and those that distinguish them, and clarifies the significance of the concept for victim psychology. The paper traces the development of the concept from J. Shay's «Achilles in Vietnam» to the model of moral injury and moral repair proposed by B. Litz and colleagues, the study by K. Drescher and colleagues and the integrative review by B. Griffin and co-authors. It describes situations that may give rise to moral injury and its emotional, cognitive, behavioural and social manifestations, and separately considers the risk of secondary victimisation, the difference between the terms «victim» and «affected

person» and the directions of psychological assistance. The author concludes that moral injury and PTSD may co-exist but are not identical: PTSD is associated primarily with re-experiencing the event and reacting to threat, whereas moral injury is associated with guilt, shame, betrayal, loss of trust and the breakdown of moral beliefs. Psychological assistance to affected persons should therefore address both dimensions of traumatic experience.

Keywords: moral injury, post-traumatic stress disorder, guilt, shame, loss of trust, victim psychology, secondary victimisation, psychological assistance.

References

1. Shay J. Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character. New York : Atheneum, 1994. 246 p.

2. Litz B. T., Stein N., Delaney E., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. Clinical Psychology Review. 2009. Vol. 29, No. 8. P. 695–706. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003.

3. Drescher K. D., Foy D. W., Kelly C., Leshner A., Schutz K., Litz B. An Exploration of the Viability and Usefulness of the Construct of Moral Injury in War Veterans. Traumatology. 2011. Vol. 17, No. 1. P. 8–13. DOI: https://doi.org/10.1177/1534765610395615.

4. Griffin B. J., Purcell N., Burkman K., Litz B. T., Bryan C. J., Schmitz M., Villierme C., Walsh J., Maguen S. Moral Injury: An Integrative Review. Journal of Traumatic Stress. 2019. Vol. 32, No. 3. P. 350–362. DOI: https://doi.org/10.1002/jts.22362.

5. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5-TR / American Psychiatric Association. 5th ed., text rev. Washington, DC : American Psychiatric Association Publishing, 2022. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787.

6. Clinical Practice Guideline for the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) in Adults / American Psychological Association. Washington, DC : APA, 2017. URL: https://www.apa.org/ptsd-guideline/ptsd.pdf (data zvernennia: 18.11.2026).

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Григораш О. С. Моральна травма як окремий конструкт: співвідношення з посттравматичним стресовим розладом. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 56–62. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.03.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ЕТИЧНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

***Соколовська С. А.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.04 Check for updates

Анотація. Авторка характеризує можливості та процесуально-етичні межі застосування методів психології жертви – бесіди, спостереження, психодіагностичних методик, аналізу продуктів діяльності – психологом або судовим експертом-психологом у кримінальному провадженні. Спираючись на навчальні посібники з віктимології В. Голіни, Б. Головкіна та Н. Теслик, підручник з юридичної психології В. Шепітька й В. Коновалової, положення КПК України та Етичного кодексу психолога, вона показує, що ці методи дають змогу вивчити індивідуально-психологічні особливості, які сприяли віктимності потерпілого, оцінити його емоційний стан, виявити ознаки вторинної віктимізації та підготувати матеріали для судово-психологічної експертизи. Окремо схарактеризовано три групи обмежень: процесуальні (психологічний висновок не може підміняти правову кваліфікацію діяння чи встановлювати винуватість), етичні (принцип незавдання шкоди, особливо щодо вразливих потерпілих) та методичні (недостатня валідність частини стандартизованих тестів для використання їхніх результатів як доказів). Авторка доходить висновку, що перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення чітких алгоритмів поєднання психологічних методів із процесуальними вимогами КПК України.

Ключові слова: психологія жертви, віктимологія, віктимність, потерпілий, кримінальне провадження, психодіагностика, етика психолога, вторинна віктимізація.

Постановка проблеми. Практична діяльність фахівця, який застосовує методи психології жертви в умовах кримінального провадження, стикається з жорсткими процесуальними та етичними межами. Участь психолога або судового експерта-психолога у розслідуванні кримінальних правопорушень вимагає чіткого розуміння інструментарію, яким він послуговується. Психологічні методи (бесіда, спостереження, психодіагностичні методики, аналіз продуктів діяльності) дозволяють дослідити емоційний стан, віктимність та індивідуально-психологічні особливості потерпілого. Проте їх застосування в юридичному контексті супроводжується ризиком виходу за межі професійної компетентності, порушення прав учасників провадження або спричинення вторинної віктимізації. Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування меж застосування віктимологічних методів, щоб забезпечити їхню доказову цінність і водночас захистити права постраждалої особи.

Мета. Охарактеризувати можливості та процесуально-етичні обмеження методів психології жертви в умовах кримінального провадження.

Аналіз стану опрацювання питання. Українська віктимологія та юридична психологія приділяють значну увагу методологічним засадам дослідження потерпілих. Голіна і Головкін у навчальному посібнику з віктимології розглядають жертву як кримінологічну категорію та елемент механізму злочинної поведінки, що визначає специфіку збору даних про неї [1]. Теслик у своїх працях окреслює науковий статус віктимологічних понять і наголошує на необхідності розмежування наукового та прикладного інструментарію [2]. Шепітько і Коновалова в підручнику з юридичної психології звертають увагу на те, що психологічна характеристика особи та її

процесуальне становище описуються різними мовами, і фахівець має чітко усвідомлювати межі застосування психодіагностичних методів у судовому процесі [3]. Водночас питання процесуальних обмежень конкретних психологічних методів у межах чинного Кримінального процесуального кодексу України потребує подальшого системного аналізу з урахуванням положень КПК України [4].

Виклад основного матеріалу.

1. Можливості методів психології жертви

Арсенал методів психології жертви базується на загальних і спеціальних методах психологічної науки, адаптованих до умов кримінального розслідування. Основними можливостями є:

– вивчення індивідуально-психологічних особливостей особи, що сприяли підвищеній віктимності чи зумовили поведінку в криміногенній ситуації;

– оцінка емоційного стану потерпілого (зокрема наявності стану сильного душевного хвилювання, стресових розладів або наслідків психотравмувальних подій);

– виявлення ознак вторинної віктимізації та деструктивних наслідків впливу правопорушення на психіку.

Зокрема, дані, отримані за допомогою психологічних методик, використовуються для розробки рекомендацій щодо психологічного супроводу потерпілого та підготовки матеріалів для судово-психологічної експертизи.

2. Обмеження в умовах кримінального провадження

Застосування психологічних методів під час розслідування має низку суворих обмежень, зумовлених законодавством та професійною етикою:

– Процесуальні межі: жодна психологічна методика чи висновок психолога не можуть підміняти правову кваліфікацію діяння або встановлювати винуватість особи. Психолог досліджує психічний стан, але остаточну правову оцінку дає суд.

– Етичні обмеження: Етичний кодекс психолога вимагає зводити до мінімуму ризик заподіяння шкоди учасникам дослідження, а дослідження, які можуть спричинити психогенну реакцію, проводити лише з дозволу етичної комісії [5]. Особливої обережності потребує робота з потерпілим, який перебуває в гострому стані після травматичної події, а також із представниками уразливих категорій, зокрема дітьми.

– Методичні бар'єри: не всі стандартизовані психологічні тести мають достатню валідність для використання їхніх результатів як доказової бази в суді, що вимагає критичного ставлення до інтерпретації даних.

Висновки.

1. Методи психології жертви в умовах кримінального провадження виконують важливу пізнавальну та практичну функцію, дозволяючи досліджувати віктимність, емоційний стан та наслідки кримінального посягання на особистість.

2. Можливості психологічного інструментарію полягають у діагностиці індивідуальних особливостей потерпілого та визначенні глибини психотравматизації, проте вони обмежені завданнями конкретного етапу розслідування.

3. Процесуальні обмеження унеможливлюють використання психологічних висновків як замінника правової кваліфікації діяння чи встановлення істини замість суду.

4. Етичний кодекс психолога вимагає мінімізувати ризик заподіяння шкоди, що особливо важливо в роботі з уразливими категоріями потерпілих, і зобов'язує дотримуватися принципу незавдання додаткової шкоди, зокрема не допускати вторинної віктимізації [5].

5. Розробка чітких алгоритмів поєднання психологічних методів із процесуальними вимогами КПК України є перспективним напрямом подальших наукових розвідок [4].

Список використаних джерел

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с. URL: http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib_viktimologiya-2017_finaln.pdf (дата звернення: 02.09.2026).

2. Теслик Н. М. Віктимологія : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2021. 71 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85998 (дата звернення: 02.09.2026).

3. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 02.09.2026).

5. Етичний кодекс психолога : ухвалено на І Установчому з'їзді Товариства психологів України 20.12.1990, м. Київ. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (дата звернення: 02.09.2026).

Psychological Methods of Examining the Victim: Possibilities and Procedural and Ethical Limits of Application

Sokolovska S. A.

Abstract. The author characterises the possibilities and the procedural and ethical limits of applying the methods of victim psychology – conversation, observation, psychodiagnostic techniques and analysis of the products of activity – by a psychologist or a forensic psychological expert in criminal proceedings. Drawing on the victimology textbooks by V. Holina, B. Holovkin and N. Teslyk, the legal psychology textbook by V. Shepitko and V. Konovalova, the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Code of Ethics of the Psychologist, the paper shows that these methods make it possible to study the individual psychological characteristics that contributed to the victim's victimity, assess the victim's emotional state, detect signs of secondary victimisation and prepare materials for a forensic psychological examination. Three groups of limitations are described separately: procedural (a psychological conclusion cannot replace the legal qualification of the act or establish guilt), ethical (the principle of doing no harm, especially with regard to vulnerable victims) and methodological (the insufficient validity of some standardised tests for using their results as evidence). The author concludes that developing clear algorithms for combining psychological methods with the procedural requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine is a promising direction for further research.

Keywords: victim psychology, victimology, victimity, victim, criminal proceedings, psychodiagnostics, psychologist's ethics, secondary victimisation.

References

1. Viktymolohiia [Victimology] : navch. posib. / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 2017. 308 p. URL: http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/posib_viktimologiya-2017_finaln.pdf (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

2. Teslyk N. M. Viktymolohiia [Victimology] : navch. posib. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2021. 71 p. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/85998 (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

3. Shepitko V. Yu., Konovalova V. O. Yurydychna psykholohiia [Legal psychology] : pidruchnyk. 4-te vyd., pererob. i dopov. Kharkiv : Pravo, 2025. 280 p. [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] : Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

5. Etychnyi kodeks psykholoha [Code of Ethics of the Psychologist] : ukhvaleno na I Ustanovchomu zizdi Tovarystva psykholohiv Ukrainy 20.12.1990, m. Kyiv. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (data zvernennia: 02.09.2026). [in Ukrainian].

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Соколовська С. А. Психологічні методи дослідження потерпілого: можливості та процесуально-етичні межі застосування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 63–66. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.04.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАТРИМКИ ЗВЕРНЕННЯ ПО ДОПОМОГУ В ОСІБ, ЯКІ ЗАЗНАЮТЬ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Дудка А. О., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.05 Check for updates

Анотація. Авторка систематизує психологічні чинники, через які особи, що зазнають домашнього насильства, відкладають звернення по допомогу, і визначає їх значення для практики психологічного супроводу. Спираючись на систематичний огляд S. Robinson, K. Ravi і R. Voth Schrag, модель стигматизації N. Overstreet і D. Quinn, праці Л. Уокер, Е. Гондолфа та Е. Фішер, а також на результати дослідження ГО «Дівчата» й думку психологині мобільної бригади О. Надточій, вона виокремлює три групи чинників: інтрапсихічні (сором, провина, набута безпорадність, травматична прив'язаність), міжособистісні й ситуативні (страх помсти, економічна та житлова залежність, складність ідентифікації насильства) і соціокультурні (стигма, культура невтручання, очікування вторинної віктимізації з боку інституцій). Авторка доходить висновку, що робота із соромом, провиною та очікуваною стигмою має бути частиною первинного контакту, а психолог повинен надавати постраждалій особі конкретну інформацію про правові механізми захисту за Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» й безпечні маршрути допомоги, підтримуючи її автономію замість тиску «просто піти».

Ключові слова: домашнє насильство, звернення по допомогу, бар'єри звернення, набута безпорадність, травматична прив'язаність, стигматизація, вторинна віктимізація.

Постановка проблеми. Домашнє насильство залишається одним із найбільш латентних видів насильства. За даними всеукраїнського опитування 2024 року, понад 80 % осіб, які зазнали гендерно зумовленого насильства, не звертаються по допомогу [4]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» створює систему захисту постраждалих осіб, проте психологічні бар'єри продовжують суттєво обмежувати доступ до цієї системи [1]. Затримка звернення по допомогу не є простою відсутністю мотивації: вона є результатом складної взаємодії внутрішніх психологічних механізмів, особливостей стосунків із кривдником і соціального контексту. Без розуміння цих чинників заходи реагування залишаються формальними, а вторинна віктимізація – ймовірною.

Мета. Систематизувати психологічні чинники затримки звернення по допомогу в осіб, які зазнають домашнього насильства, і визначити їх значення для практики психологічного супроводу.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема бар'єрів звернення по допомогу розглядається в зарубіжній літературі переважно в межах досліджень інтимного партнерського насильства. Robinson, Ravi і Voth Schrag у систематичному огляді виділили шість груп бар'єрів: відсутність обізнаності, проблеми доступу, наслідки розкриття, нестача матеріальних ресурсів, особистісні бар'єри та системні невдачі [2]. Overstreet і Quinn запропонували модель стигматизації, у якій культурна стигма, інтерналізована стигма та очікувана стигма спільно стримують звернення [3].

Українські автори наголошують на специфіці контексту війни та соціальної нестабільності. Дослідження ГО «Дівчата» показало, що найчастішою причиною незвернення є переконан-

ня, що звернення нічого не змінить (27 %), а також страх і сором [4]. Психологиня мобільної бригади соціально-психологічної допомоги О. Надточій серед ключових внутрішніх бар'єрів називає коло насильства, вивчену безпорадність і залежність від кривдника [5]. Водночас системний аналіз саме психологічних чинників у їх взаємозв'язку з ризиком вторинної віктимізації в українському науковому дискурсі залишається фрагментарним. Питання, яке потребує опрацювання, – як ці чинники групуються і які з них є пріоритетними для втручання психолога.

Виклад основного матеріалу.

1. Інтрапсихічні чинники

Сором і почуття провини є одними з найстійкіших внутрішніх бар'єрів. Кривдник систематично формує у постраждалої особи переконання, що вона сама провокує насильство. Це призводить до інтерналізації відповідальності і до уникання розкриття. Дослідження показують, що сором тісно пов'язаний із заниженою самооцінкою та страхом осуду [3; 5].

Концепцію набутої безпорадності (learned helplessness), сформульовану М. Селігманом, Л. Уокер застосувала до жінок, які зазнають насильства [7]; вона описує стан, за якого повторювані неконтрольовані події призводять до пасивності. Пізніші дослідження суттєво уточнюють цю модель: постраждалі особи часто є активними шукачами допомоги, проте стикаються з системними перешкодами [6]. Проте у частини осіб формується стійке переконання, що їхні дії не впливають на ситуацію, що блокує ініціативу звернення.

Травматична прив'язаність (traumatic bonding), за Д. Даттоном і С. Пейнтер, виникає внаслідок чергування фаз насильства і примирення [8]. Цикл «напруга – інцидент – медовий місяць», описаний Л. Уокер, створює емоційну залежність: після епізоду насильства фаза примирення підсилює надію на зміну кривдника. Цей механізм утримує особу в стосунках навіть за наявності об'єктивної небезпеки [7; 8].

2. Міжособистісні та ситуативні чинники

Страх помсти кривдника є раціональним бар'єром. Постраждала особа оцінює ризик ескалації насильства після звернення. Економічна та житлова залежність підсилює цей страх: відсутність альтернативного житла чи доходу робить вихід із стосунків практично неможливим без зовнішньої підтримки [2; 4].

Складність ідентифікації насильства особливо характерна для психологічного та економічного насильства. Постраждалі часто не розпізнають систематичне приниження, контроль і маніпуляції як насильство, вважаючи їх «звичайними сімейними конфліктами». Це затримує звернення до моменту, коли насильство вже набуває тяжких форм [4].

3. Соціокультурні чинники

Культура невтручання та стигматизація розлучення продовжують діяти в українському суспільстві. Страх осуду з боку родини, сусідів і громади («руйнує сім'ю», «сама винна») є потужним стримувальним чинником [5]. Особливо це стосується невеликих населених пунктів, де анонімність майже відсутня.

Очікування вторинної віктимізації з боку інституцій також стримує звернення. Попередній негативний досвід взаємодії з поліцією, соціальними службами чи судовими органами формує переконання, що допомоги не буде або що ситуація погіршиться. Це узгоджується з моделлю стигматизації насильства з боку інтимного партнера: очікування, що постраждалій особі не повірять або її засудять, посилює мовчання [3].

4. Значення для практики психолога

Систематизація чинників дозволяє визначити пріоритети втручання. На першому етапі роботи психолог має знижувати сором і провину через нормалізацію досвіду та роз'яснення механізмів травматичної прив'язаності. Паралельно необхідно надавати конкретну інформацію про безпечні маршрути звернення (гарячі лінії 0 800 500 335, 116 123, 1547, поліція 102) і про правовий статус постраждалої особи за Законом № 2229-VIII, який не вимагає відкриття кримінального провадження для отримання захисту [1].

Важливо уникати оцінних суджень і тиску «просто піти». Такий підхід ігнорує реальні ризики і може посилити відчуття безпорадності. Робоча позиція психолога – визнання складності бар'єрів і підтримка автономії особи в прийнятті рішень.

Висновки.

1. Психологічні чинники затримки звернення по допомогу утворюють три взаємопов'язані групи: інтрапсихічні (сором, провина, набута безпорадність, травматична прив'язаність), міжособистісні (страх помсти, економічна залежність, складність ідентифікації насильства) та соціокультурні (стигма, культура невтручання, очікування вторинної віктимізації).

2. Травматична прив'язаність і цикл насильства є ключовими механізмами утримання в стосунках; вони пояснюють, чому раціональні аргументи «просто піти» часто не спрацьовують.

3. Інтерналізована стигма та страх вторинної віктимізації з боку інституцій суттєво підвищують поріг звернення; робота з цими чинниками має бути частиною первинного контакту.

4. Практичний психолог, який працює з постраждалими особами, зобов'язаний володіти знаннями про правові механізми захисту за Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» і надавати конкретну, безпечну інформацію про маршрути допомоги.

5. Подальше дослідження потребує емпіричної перевірки відносної ваги виділених груп чинників в умовах воєнного стану та серед різних соціально-демографічних груп постраждалих осіб.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 01.11.2026).

2. Robinson S. R., Ravi K., Voth Schrag R. J. A Systematic Review of Barriers to Formal Help Seeking for Adult Survivors of IPV in the United States, 2005–2019. Trauma, Violence, & Abuse. 2021. Vol. 22, No. 5. P. 1279–1295. DOI: https://doi.org/10.1177/1524838020916254.

3. Overstreet N. M., Quinn D. M. The Intimate Partner Violence Stigmatization Model and Barriers to Help-Seeking. Basic and Applied Social Psychology. 2013. Vol. 35, No. 1. P. 109–122. DOI: https://doi.org/10.1080/01973533.2012.746599.

4. Кадакова К. В Україні більшість людей не розпізнають ситуації гендерно зумовленого насильства і не звертаються по допомогу – дослідження. DIVOCHE.MEDIA. 2024. 20 верес. URL: https://divoche.media/2024/09/20/v-ukraini-bilshist-liudey-ne-rozpiznaiut-sytuatsii-henderno-zumovlenoho-nasylstva-i-ne-zvertaiutsia-po-dopomohu-doslidzhennia/ (дата звернення: 01.11.2026).

5. Мурашко А. Бар'єри на шляху до життя без насильства: чому складно піти від кривдника. УНН. 2025. 22 січ. URL: https://unn.ua/news/bariery-na-shliakhu-do-zhyttia-bez-nasylstva-chomu-skladno-pity-vid-kryvdnyka (дата звернення: 01.11.2026).

6. Gondolf E. W., Fisher E. R. Battered Women as Survivors: An Alternative to Treating Learned Helplessness. Lexington, MA : Lexington Books, 1988. X, 123 p.

7. Walker L. E. The Battered Woman. New York : Harper & Row, 1979. 270 p.

8. Dutton D. G., Painter S. L. Traumatic Bonding: The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse. Victimology: An International Journal. 1981. Vol. 6, No. 1–4. P. 139–155.

Psychological Factors in Delayed Help-Seeking among Persons Experiencing Domestic Violence

Dudka A. O.

Abstract. The author systematises the psychological factors that cause persons experiencing domestic violence to delay seeking help and determines their significance for psychological support practice. Drawing on the systematic review by S. Robinson, K. Ravi and R. Voth Schrag, the stigmatisation model of N. Overstreet and D. Quinn, the works of L. Walker and of E. Gondolf and E. Fisher, as well as the findings of a survey by the NGO «Divchata» and the views of O. Nadtochii, a psychologist with a mobile social and psychological assistance team, the paper distinguishes three groups of factors: intrapsychic (shame, guilt, learned helplessness, trauma bonding), interpersonal and situational (fear of the abuser's retaliation, economic and housing dependence, difficulty in recognising violence) and sociocultural (stigma, a culture of non-interference and the expectation of secondary victimisation by institutions). The author concludes that addressing shame, guilt and anticipated stigma should be part of the first contact, and that the psychologist should give the affected person specific information on the legal protection mechanisms under the Law of Ukraine «On Preventing and Combating Domestic Violence» and on safe routes to help, supporting the person's autonomy rather than pressing them to «just leave».

Keywords: domestic violence, help-seeking, barriers to help-seeking, learned helplessness, trauma bonding, stigmatisation, secondary victimisation.

References

1. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence] : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (data zvernennia: 01.11.2026). [in Ukrainian].

2. Robinson S. R., Ravi K., Voth Schrag R. J. A Systematic Review of Barriers to Formal Help Seeking for Adult Survivors of IPV in the United States, 2005–2019. Trauma, Violence, & Abuse. 2021. Vol. 22, No. 5. P. 1279–1295. DOI: https://doi.org/10.1177/1524838020916254.

3. Overstreet N. M., Quinn D. M. The Intimate Partner Violence Stigmatization Model and Barriers to Help-Seeking. Basic and Applied Social Psychology. 2013. Vol. 35, No. 1. P. 109–122. DOI: https://doi.org/10.1080/01973533.2012.746599.

4. Kadakova K. V Ukraini bilshist liudei ne rozpiznaiut sytuatsii henderno zumovlenoho nasylstva i ne zvertaiutsia po dopomohu – doslidzhennia [In Ukraine, most people do not recognise situations of gender-based violence and do not seek help: a study]. DIVOCHE.MEDIA. 2024. 20 September. URL: https://divoche.media/2024/09/20/v-ukraini-bilshist-liudey-ne-rozpiznaiut-sytuatsii-henderno-zumovlenoho-nasylstva-i-ne-zvertaiutsia-po-dopomohu-doslidzhennia/ (data zvernennia: 01.11.2026). [in Ukrainian].

5. Murashko A. Bariery na shliakhu do zhyttia bez nasylstva: chomu skladno pity vid kryvdnyka [Barriers on the way to a life without violence: why it is hard to leave an abuser]. UNN.

2025. 22 January. URL: https://unn.ua/news/bariery-na-shliakhu-do-zhyttia-bez-nasylstva-chomu-skladno-pity-vid-kryvdnyka (data zvernennia: 01.11.2026). [in Ukrainian].

6. Gondolf E. W., Fisher E. R. Battered Women as Survivors: An Alternative to Treating Learned Helplessness. Lexington, MA : Lexington Books, 1988. X, 123 p.

7. Walker L. E. The Battered Woman. New York : Harper & Row, 1979. 270 p.

8. Dutton D. G., Painter S. L. Traumatic Bonding: The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse. Victimology: An International Journal. 1981. Vol. 6, No. 1–4. P. 139–155.

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Дудка А. О. Психологічні чинники затримки звернення по допомогу в осіб, які зазнають домашнього насильства. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 67–71. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.05.

ГОСТРИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД І ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД: ПОРІВНЯННЯ ДІАГНОСТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ МКХ-11 І DSM-5-TR

Пузанова С. В., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.02.06 Check for updates

Анотація. Авторка порівнює діагностичні критерії гострого стресового розладу та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у Міжнародній класифікації хвороб 11-го перегляду (МКХ-11) і Діагностичному та статистичному посібнику з психічних розладів (DSM-5-TR), визначаючи їхні спільні риси, відмінності та особливості практичного застосування. Аналіз ґрунтується на порівняльному дослідженні M. First і співавторів, клінічних описах і діагностичних вимогах ВООЗ до розділу психічних розладів МКХ-11, навчальному посібнику Л. Герасименко, А. Скрипнікова й Р. Ісакова та Уніфікованому клінічному протоколі МОЗ України. Показано, що DSM-5-TR виокремлює гострий стресовий розлад як самостійний діагноз (щонайменше дев'ять симптомів із чотирнадцяти, що тривають від трьох днів до одного місяця), тоді як МКХ-11 розглядає гостру стресову реакцію як тимчасовий стан, що не належить до психічних розладів. ПТСР у DSM-5-TR описано через чотири групи симптомів, у МКХ-11 – через три основні, і лише МКХ-11 містить діагноз комплексного ПТСР. Авторка доходить висновку, що для психології жертви важливо не ототожнювати природну гостру реакцію на травматичну подію з психічним розладом, а враховувати тривалість, інтенсивність симптомів та їхній вплив на функціонування людини.

Ключові слова: гострий стресовий розлад, гостра стресова реакція, посттравматичний стресовий розлад, комплексний ПТСР, МКХ-11, DSM-5-TR, психологія жертви, діагностичні критерії.

Постановка проблеми. Переживання травматичних подій, зокрема насильства, бойових дій, втрати близьких та інших загрозливих обставин, може мати значний вплив на психологічний стан людини. Наслідки такого досвіду можуть проявлятися у вигляді гострих стресових реакцій, тривожності, порушень сну, нав'язливих спогадів, уникнення нагадувань про травму та тривалих змін емоційного стану. Особливої уваги потребує розмежування гострого стресового розладу (ГСР) і посттравматичного стресового розладу (ПТСР), оскільки їхні прояви можуть бути подібними, проте відрізняються тривалістю, характером симптомів і діагностичними критеріями. Проблема ускладнюється тим, що МКХ-11 та DSM-5-TR використовують різні підходи до класифікації цих станів. Це зумовлює необхідність порівняння зазначених діагностичних систем для кращого розуміння психологічних наслідків травми, своєчасного виявлення осіб, які потребують допомоги, та запобігання надмірній патологізації природних реакцій людини на пережиті події.

Мета. Здійснення порівняльного аналізу діагностичних критеріїв гострого стресового розладу та посттравматичного стресового розладу відповідно до Міжнародної класифікації хвороб 11-го перегляду (МКХ-11) і Діагностичного та статистичного посібника з психічних розладів п'ятого видання з текстовим переглядом (DSM-5-TR), визначення спільних характеристик, відмінностей та особливостей їх практичного застосування.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема психологічних наслідків травматичного досвіду широко представлена в сучасних дослідженнях у галузі клінічної психології та психіатрії. Особлива увага приділяється вивченню посттравматичного стресового розладу, його симптоматичних проявів, діагностичних особливостей і впливу на повсякденне функціонування особистості. Зокрема, у дослідженні M. B. First та співавторів (2021) здійснено порівняння діагностичних вимог МКХ-11 і DSM-5 щодо психічних розладів. Автори звертають увагу на відмінності у класифікації гострих стресових реакцій: якщо DSM-5 передбачає окрему діагностичну категорію гострого стресового розладу, то МКХ-11 розглядає гостру стресову реакцію як стан, що не належить до психічних розладів. Також дослідники відзначають відмінності у визначенні симптомів ПТСР, зокрема щодо повторного переживання травматичної події, уникнення та відчуття загрози [1].

Важливим джерелом для розуміння сучасних діагностичних підходів є клінічний посібник Всесвітньої організації охорони здоров'я Clinical Descriptions and Diagnostic Requirements for ICD-11 Mental, Behavioural and Neurodevelopmental Disorders (2024). У ньому систематизовано діагностичні вимоги до психічних розладів відповідно до МКХ-11, зокрема визначено основні симптоматичні характеристики ПТСР та комплексного ПТСР. Документ наголошує на необхідності врахування впливу травматичного досвіду на емоційний стан, поведінку та соціальне функціонування людини [2].

Виклад основного матеріалу.

Гострий стресовий розлад (ГСР) і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є станами, що виникають унаслідок переживання людиною травматичних подій, які становлять серйозну загрозу її життю, здоров'ю або психологічній безпеці. До таких подій належать бойові дії, фізичне та сексуальне насильство, катастрофи, аварії, катування та втрата близьких. Як зазначають Л. О. Герасименко, А. М. Скрипніков та Р. І. Ісаков, психічна травматизація може супроводжуватися значними змінами емоційного стану, поведінки та соціального функціонування особистості. При цьому характер і тривалість таких проявів залежать від особливостей травматичної ситуації та індивідуальних ресурсів людини [3].

Відповідно до DSM-5-TR, гострий стресовий розлад діагностується за наявності дев'яти або більше симптомів із чотирнадцяти, які належать до п'яти груп: нав'язливе повторне переживання травматичної події, негативний емоційний стан, дисоціативні прояви, уникнення та підвищене збудження. Симптоми повинні тривати від трьох днів до одного місяця після травматичної події та спричиняти клінічно значущий дистрес або порушення повсякденного функціонування [4].

Водночас у МКХ-11 гостра стресова реакція не класифікується як самостійний психічний розлад. Вона розглядається як тимчасова реакція на надзвичайно загрозливу або жахливу подію. Серед її можливих проявів – розгубленість, тривога, емоційне заціпеніння, порушення концентрації уваги та фізіологічні реакції на стрес. Такий підхід дає змогу розмежувати природні реакції людини на травматичний досвід і психічні розлади, що потребують окремої діагностичної оцінки [2]. Відповідне розмежування відображено і в українському клінічному протоколі, затвердженому наказом МОЗ України від 19 липня 2024 року № 1265 [5].

Посттравматичний стресовий розлад у DSM-5-TR характеризується наявністю симптомів у чотирьох основних групах: повторне переживання травматичної події, уникнення пов'язаних із нею подразників, негативні зміни в когніціях та настрої, а також зміни збудження і реактивності. До таких проявів належать нав'язливі спогади, травматичні сновидіння, флешбеки, почу-

ття провини, емоційне відчуження, підвищена настороженість і порушення сну. Для встановлення діагнозу симптоми мають тривати понад один місяць та спричиняти значний дистрес або порушення соціального, професійного чи іншого важливого функціонування особистості [4].

У МКХ-11 діагностичні критерії ПТСР є більш вузькими та зосереджуються на трьох основних групах симптомів. Перша – повторне переживання травматичної події в теперішньому часі, коли людина відчуває, ніби подія відбувається знову. Друга – уникнення думок, спогадів, людей або ситуацій, які нагадують про травму. Третя – стійке відчуття поточної загрози, що проявляється підвищеною пильністю або надмірною реакцією переляку. Симптоми повинні зберігатися протягом щонайменше кількох тижнів і спричиняти суттєві порушення функціонування людини [2; 5].

Порівняння двох класифікаційних систем свідчить про те, що DSM-5-TR передбачає ширшу структуру симптомів ПТСР, охоплюючи негативні зміни в емоційній сфері, переконаннях і поведінці людини. Натомість МКХ-11 зосереджується на трьох найбільш характерних групах проявів посттравматичного стресу. Подібні відмінності у структурі діагностичних вимог розглядають M. B. First та співавтори, наголошуючи на різних підходах до організації діагностичних категорій у двох класифікаційних системах [1].

Окремої уваги заслуговує комплексний посттравматичний стресовий розлад (КПТСР), який у МКХ-11 виділений як самостійна діагностична категорія. Він передбачає наявність основних симптомів ПТСР, а також стійких порушень емоційної регуляції, негативного сприйняття власної особистості та труднощів у міжособистісних стосунках. Такі прояви можуть виникати внаслідок тривалого або повторюваного травматичного досвіду, зокрема домашнього насильства, катувань або тривалого перебування в умовах небезпеки. У DSM-5-TR окремої діагностичної категорії комплексного ПТСР немає [1; 2].

З погляду психології жертви, розмежування зазначених станів має особливе практичне значення. Люди, які пережили насильство, бойові дії або інші травматичні обставини, можуть по-різному реагувати на пережитий досвід. В одних випадках спостерігаються короткочасні стресові реакції, які поступово зменшуються, в інших – симптоми зберігаються та суттєво впливають на повсякденне життя. Тому важливо не ототожнювати будь-яку сильну емоційну реакцію з психічним розладом, а враховувати її тривалість, інтенсивність і вплив на функціонування особистості. Це дає змогу уникати стигматизації постраждалих осіб і своєчасно визначати потребу у фаховій допомозі.

Висновки. Отже, порівняння діагностичних критеріїв МКХ-11 і DSM-5-TR засвідчило, що обидві класифікації визнають посттравматичний стресовий розлад як наслідок переживання надзвичайно загрозливих або жахливих подій, проте мають певні відмінності в підходах до його діагностики. Зокрема, DSM-5-TR передбачає окремий діагноз гострого стресового розладу, який може встановлюватися за наявності щонайменше дев'яти симптомів із чотирнадцяти протягом періоду від трьох днів до одного місяця. Натомість МКХ-11 розглядає гостру реакцію на стрес як тимчасову реакцію на травматичну подію, а не як психічний розлад. Відрізняються також критерії ПТСР: DSM-5-TR виділяє чотири групи симптомів, тоді як МКХ-11 зосереджується на трьох основних проявах – повторному переживанні травми, уникненні нагадувань про неї та стійкому відчутті актуальної загрози. Крім того, МКХ-11 виокремлює комплексний ПТСР, якого DSM-5-TR не розглядає як самостійний діагноз.

Таким чином, розуміння відмінностей між двома діагностичними системами має важливе значення для практики психології жертви, оскільки дає змогу точніше оцінювати наслідки

травматичного досвіду та враховувати індивідуальні особливості переживання стресу. Особливо важливо не ототожнювати природну гостру реакцію на травматичну подію з психічним розладом, а під час діагностики брати до уваги тривалість, інтенсивність симптомів і їхній вплив на повсякденне функціонування людини. Своєчасне розпізнавання симптомів і надання належної психологічної та медичної допомоги сприяють зменшенню негативних наслідків травматичного досвіду та підтримці процесу відновлення постраждалих осіб.

Список використаних джерел

1. First M. B., Gaebel W., Maj M. et al. An organization- and category-level comparison of diagnostic requirements for mental disorders in ICD-11 and DSM-5. World Psychiatry. 2021. Vol. 20, No. 1. P. 34–51. DOI: https://doi.org/10.1002/wps.20825.

2. Clinical Descriptions and Diagnostic Requirements for ICD-11 Mental, Behavioural and Neurodevelopmental Disorders (CDDR) / World Health Organization. Geneva : WHO, 2024. 852 p. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240077263 (дата звернення: 05.11.2026).

3. Герасименко Л. О., Скрипніков А. М., Ісаков Р. І. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад : навч. посіб. Київ : ВСВ «Медицина», 2023. 120 с.

4. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5-TR / American Psychiatric Association. 5th ed., text rev. Washington, DC : American Psychiatric Association Publishing, 2022. LXIX, 1050 p. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787.

5. Про затвердження Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації» : наказ М-ва охорони здоров'я України від 19.07.2024 № 1265. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoyi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi (дата звернення: 05.11.2026).

Acute Stress Disorder and Post-Traumatic Stress Disorder: A Comparison of ICD-11 and DSM-5-TR Diagnostic Criteria

Puzanova S. V.

Abstract. The author compares the diagnostic criteria for acute stress disorder and post-traumatic stress disorder (PTSD) in the International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11), and the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR), identifying their common features, differences and the specifics of their practical application. The analysis draws on the comparative study by M. First and colleagues, the WHO clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental disorders, the textbook by L. Herasymenko, A. Skrypnikov and R. Isakov and the Unified Clinical Protocol of the Ministry of Health of Ukraine. It is shown that DSM-5-TR treats acute stress disorder as a separate diagnosis (at least nine of fourteen symptoms lasting from three days to one month), whereas ICD-11 regards acute stress reaction as a transient condition that is not classified as a mental disorder. DSM-5-TR describes PTSD through four symptom clusters and ICD-11 through three core elements, and only ICD-11 includes a diagnosis of complex PTSD. The author concludes that, for victim psychology, it is important not to equate a natural acute reaction to a traumatic event with a

mental disorder, but to take into account the duration and intensity of symptoms and their impact on a person's functioning.

Keywords: acute stress disorder, acute stress reaction, post-traumatic stress disorder, complex PTSD, ICD-11, DSM-5-TR, victim psychology, diagnostic criteria.

References

1. First M. B., Gaebel W., Maj M. et al. An organization- and category-level comparison of diagnostic requirements for mental disorders in ICD-11 and DSM-5. World Psychiatry. 2021. Vol. 20, No. 1. P. 34–51. DOI: https://doi.org/10.1002/wps.20825.

2. Clinical Descriptions and Diagnostic Requirements for ICD-11 Mental, Behavioural and Neurodevelopmental Disorders (CDDR) / World Health Organization. Geneva : WHO, 2024. 852 p. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240077263 (data zvernennia: 05.11.2026).

3. Herasymenko L. O., Skrypnikov A. M., Isakov R. I. Reaktsiia na vazhkyi stres ta rozlady adaptatsii. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad [Reaction to severe stress and adjustment disorders. Post-traumatic stress disorder] : navch. posib. Kyiv : VSV «Medytsyna», 2023. 120 p. [in Ukrainian].

4. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders : DSM-5-TR / American Psychiatric Association. 5th ed., text rev. Washington, DC : American Psychiatric Association Publishing, 2022. LXIX, 1050 p. DOI: https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787.

5. Pro zatverdzhennia Unifikovanoho klinichnoho protokolu pervynnoi ta spetsializovanoi medychnoi dopomohy «Hostra reaktsiia na stres. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad. Porushennia adaptatsii» [On approval of the Unified Clinical Protocol of Primary and Specialised Medical Care «Acute Stress Reaction. Post-Traumatic Stress Disorder. Adjustment Disorder»] : nakaz M-va okhorony zdorovia Ukrainy vid 19.07.2024 № 1265. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-19-07-2024-1265-pro-zatverdzhennya-unifikovanogo-klinichnogo-protokolu-pervinnoyi-ta-specializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-gostra-reakciya-na-stres-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-porushennya-adaptaciyi (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пузанова С. В. Гострий стресовий розлад і посттравматичний стресовий розлад: порівняння діагностичних критеріїв МКХ-11 і DSM-5-TR. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 3 (63). С. 72–76. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.02.06.

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ЖУРНАЛУ

Суддя ВС у КЦС – про медіацію в IP-спорах: потрібен економічний інтерес, а не лише роз'яснення[1]

04.05.2026

Короткий зміст. Суддя Касаційного цивільного суду ВС Василь Крат на Міжнародній конференції «IP-спори та медіація: досвід України та ЄС», яку організувала Національна асоціація патентних повірених України, пов'язав порушення авторських прав, зокрема привласнення чужих дописів у соцмережах, з рівнем правової культури. Медіаційну угоду він розглядає як договір. Поширення медіації, на його думку, гальмує брак економічних стимулів: у разі примирення повертають лише 60 % судового збору, а з шести касаційних скарг, що надійшли до нього за день, у п'яти скаржники звільнені від збору. Він запропонував дослідити реальну вартість судового процесу в Україні.

Правосуддя, дружнє до дитини: професійний діалог щодо захисту прав дітей[2]

13.05.2026

Короткий зміст. Дніпропетровський окружний адміністративний суд спільно з Благодійним фондом «Глоба22» і Дніпровським регіональним відділенням Національної школи суддів провів для суддів місцевих загальних та апеляційних судів круглий стіл «Міжвідомча взаємодія у сфері захисту прав дітей. Шляхи врегулювання сімейних конфліктів». Виступили В. Горбалінський, А. Коренев, В. Ільков і Н. Боженко. Обговорено співпрацю судів, органів влади, служб у справах дітей і громадських організацій, правосуддя, дружнє до дитини, за Керівними принципами Ради Європи, зниження конфліктності батьків і медіацію в сімейних спорах.

08 червня 2024 року на виставці «Судова експертиза у суді» у Національному музеї американської історії Смітсонівського інституту у Вашингтоні (США), було представлено найперший поліграф 1921 року під назвою кардіо-пневмо-психограм Джона А. Ларсона[3]

14.05.2026

Короткий зміст. Поліграф Джона А. Ларсона 1921 року, який автор назвав кардіо-пневмо-психограмом, експонувався з 8 червня 2024 року до 6 липня 2025 року на виставці «Судова експертиза в суді» в Національному музеї американської історії Смітсонівського інституту у Вашингтоні. Прилад записував зміни артеріального тиску, пульсу й дихання на стрічці з копченого паперу. Описано складну реставрацію: старша реставраторка паперу Джаніс Стагнітто Елліс видалила клей і сім шарів скотчу, не пошкодивши сажового запису. Наведено слова керівниці проєкту виставки Крістен Фредерік-Фрост про цінність експоната.

Обов’язок щодо утримання дитини з інвалідністю - нагадуванняСумське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України[4]

27.05.2026

Короткий зміст. Сумське міжрегіональне управління Міністерства юстиції України нагадало, що батьки зобов'язані утримувати дитину з інвалідністю і після її повноліття, якщо вона непрацездатна. Описано способи сплати аліментів (добровільно, за нотаріальним договором, за рішенням суду), право того з подружжя, хто проживає з дитиною й доглядає за нею, на утримання від другого незалежно від власних доходів, чинники, які суд ураховує при визначенні розміру аліментів, і право пред'явити позов за місцем проживання позивача, звільненого від судового збору.

Зразок заяви судового експерта на внесення запису у свідоцтво про його безстроковість та особливості підвищення кваліфікації судових експертів один раз на 3 роки на базі ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика» і підготовки фахівців[5]

03.06.2026

Короткий зміст. Матеріал нагадує, що наказом Мін'юсту від 10 грудня 2024 року № 3565/5 раніше видані свідоцтва судових експертів визнано безстроковими, і пропонує зразок заяви про внесення такого запису. Пояснено правила підвищення кваліфікації за наказом № 1224/5: атестація кожні 3 роки, обсяг програм у кредитах ЄКТС, подання заяви до ЦЕКК не пізніше ніж за 60 днів, тимчасове зупинення права на експертизу в разі непідтвердження. Повідомлено про програми підготовки й підвищення кваліфікації судових експертів у ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика».

У ВККС України обговорили подальшу взаємодію з Експертною радою у процедурах оцінювання кандидатів на посади суддів спеціалізованих адміністративних судів[6]

08.06.2026

Короткий зміст. 5 червня 2026 року під час триденної орієнтаційної сесії, підтриманої Проєктом ЄС «Право-Justice» і програмою GIZ, члени ВККС України на чолі з Андрієм Пасічником провели робочу зустріч з Експертною радою. Обговорено етапи оцінювання кандидатів на посади суддів Спеціалізованого окружного та Спеціалізованого апеляційного адміністративних судів, обмін інформацією та підготовку співбесід. На першому засіданні Ради її головою обрано суддю Касаційного цивільного суду Євгена Синельникова, заступницею стала Джессіка Лотт Томпсон, затверджено регламент.

References

1. Suddia VS u KTSS – pro mediatsiiu v IP-sporakh: potriben ekonomichnyi interes, a ne lyshe roziasnennia [A Judge of the Civil Cassation Court of the Supreme Court on Mediation in IP Disputes: Economic Interest Is Needed, Not Only Explanations]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 4 trav. URL: https://expertize-journal.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=18155 (onovlena versiia vid 04.05.2026). [in Ukrainian].

2. Pravosuddia, druzhnie do dytyny: profesiinyi dialoh shchodo zakhystu prav ditei [Child-Friendly Justice: A Professional Dialogue on Protecting Children's Rights]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 13 trav. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/18249-pravosuddya-druzhnye-do-ditini-profesijnij-dialog-shodo-zahistu-prav-ditej (onovlena versiia vid 13.05.2026). [in Ukrainian].

3. 08 chervnia 2024 roku na vystavtsi "Sudova ekspertyza u sudi" u Natsionalnomu muzei amerykanskoi istorii Smitsonivskoho instytutu u Vashynhtoni (SSHA), bulo predstavleno naipershyi polihraf 1921 roku pid nazvoiu kardio-pnevmo-psykhohram Dzhona A. Larsona [On 8 June 2024, the Very First Polygraph of 1921, John A. Larson's Cardio-Pneumo-Psychogram, Was Presented at the Exhibition "Forensic Science in Court" at the Smithsonian National Museum of American History in Washington (USA)]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 14 trav. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/18252-8-chervnya-2024-roku-na-vistavtsi-pid-nazvoyu-sudova-ekspertiza-v-sudi-u-natsionalnomu-muzeji-amerikanskoji-istoriji-smitsonivskogo-institutu-u-vashingtoni-ssha-bulo-predstavleno-najpershij-poligraf-1921-roku-pid-nazvoyu-kardio-pnevmo-psikhogram-dzhona-a-larsona (onovlena versiia vid 14.05.2026). [in Ukrainian].

4. Oboviazok shchodo utrymannia dytyny z invalidnistiu - nahaduvanniaSumske mizhrehionalne upravlinnia Ministerstva yustytsii Ukrainy [The Obligation to Maintain a Child with a Disability – A Reminder from the Sumy Interregional Department of the Ministry of Justice of Ukraine]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 27 trav. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/18361-obov-yazok-shodo-utrimannya-ditini-z-invalidnistyu---nagaduvannyasumske-mizhregionalne-upravlinnya-ministerstva-yusticiyi-ukrayini (onovlena versiia vid 27.05.2026). [in Ukrainian].

5. Zrazok zaiavy sudovoho eksperta na vnesennia zapysu u svidotstvo pro yoho bezstrokovist ta osoblyvosti pidvyshchennia kvalifikatsii sudovykh ekspertiv odyn raz na 3 roky na bazi PZVO "Mizhnarodnyi klasychnyi universytet imeni Pylypa Orlyka" i pidhotovky fakhivtsiv [Model Application of a Forensic Expert for Entering a Record on the Indefinite Validity of the Certificate and Features of Professional Development of Forensic Experts Once Every 3 Years at the Pylyp Orlyk International Classical University and Training of Specialists]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 3 cherv. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/18453-zrazok-zayavi-sudovogo-eksperta-na-vnesennya-zapisu-u-svidotstvo-pro-jogo-bezstrokovist-ta-pidvishchennya-kvalifikatsiji-sudovikh-ekspertiv (onovlena versiia vid 03.06.2026). [in Ukrainian].

6. U VKKS Ukrainy obhovoryly podalshu vzaiemodiiu z Ekspertnoiu radoiu u protsedurakh otsiniuvannia kandydativ na posady suddiv spetsializovanykh administratyvnykh sudiv [The High Qualification Commission of Judges of Ukraine Discussed Further Interaction with the Expert Council in the Procedures for Assessing Candidates for Judicial Positions in Specialised Administrative Courts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 8 cherv. URL: https://expertize-journal.org.ua/all-news/18503-u-vkks-ukrayini-obgovorili-podalshu-vzayemodiyu-z-ekspertnoyu-radoyu-u-procedurah-ocinyuvannya-kandidativ-na-posadi-suddiv-specializovanih-administrativnih-sudiv (onovlena versiia vid 08.06.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ

КЛАСИЧНІ ПОЛІГРАФИ

Психогальванометри в Японії

Японія утримує світову першість у масштабному застосуванні психогальванометрії: реєстрація електродермальної активності там — основа психофізіологічного аналізу в поліцейських розслідуваннях.

Електродермальна активність, яку раніше називали гальванічною реакцією шкіри або психогальванічним рефлексом, відображає збудження симпатичної нервової системи: у стані стресу, страху чи емоційного напруження активніше працюють потові залози, і провідність шкіри зростає. Вимірюють її там, де залоз найбільше, — на долоні, де їх понад 2000 на квадратний сантиметр [1].

Психогальванометр (ілюстрація з матеріалу журналу) [1]

У японських університетах цей показник вивчали з 1920-х років. 1933 року П. Акамацу та Ю. Тогава обґрунтували можливість використовувати його для перевірки прихованої інформації; у середині 1930-х налагодили серійний випуск перших японських психогальванометрів, з 1947 року вони увійшли в поліцейську практику, а 1951 року їхню дієвість офіційно підтвердив Національний інститут поліцейських наук [1].

Демонстрація детектора в Японії, середина XX ст. (архівне фото з матеріалу журналу) [1]

Після Другої світової війни американські військові привезли до Японії поліграфи, які до 1956 року стали обладнанням усіх місцевих поліцейських управлінь; першого японського поліграфолога навчили 1951 року в криміналістичній лабораторії армії США, а 1968 року Верховний суд Японії допустив результати поліграфа як докази. Японські фахівці зосереджені на діагностиці пам'яті — наявності спогадів про злочин, — а не на «виявленні брехні»: замість запитання «Ви це зробили?» ставлять запитання з кількома варіантами деталей, відомих лише причетній особі [1].

References

1. Naukove vyvchennia elektrodermalnoi aktyvnosti liudyny (shkirianohalvanichnoi reaktsii) yak diahnostychnoho pokaznyka prykhovuvannia informatsii ta aktyvne zastosuvannia psykhohalvanometriv v Yaponii. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2026. 28 kvit. URL: https://expertize-journal.org.ua/ustatkuvannya-dlya-psikhologa/18100-naukove-vivchennya-elektrodermalnoji-aktivnosti-lyudini-shkiryanogalvanichnoji-reaktsiji-yak-diagnostichnogo-pokaznika-prikhovuvannya-informatsiji-ta-aktivne-zastosuvannya-psikhogalvanometriv-v-yaponiji (onovlena versiia vid 14.05.2026). [in Ukrainian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

В ІНТЕРНЕТІ

Пошукові запити зі словом «експертиза», які найчастіше вводили користувачі Google в Україні у травні–червні 2026 р. — у період виходу цього номера[25]:

№	Запит	Індекс
1	судово медична експертиза	100
2	судово-медична експертиза	80
3	психофізіологічна експертиза	43
4	товарознавча експертиза	12

Індекс популярності Google Trends: 100 — найчастіший запит періоду, решта — у відсотках від нього. Абсолютної кількості пошуків Google не оприлюднює.

У ЖУРНАЛІ

Матеріали цього номера, які читачі відкривали найчастіше, — кількість переглядів їхніх сторінок на сайті журналу станом на 06.11.2026:

№	Матеріал	Переглядів
1	*Назаров О. А.* Проведення експертних досліджень в Україні та світі щодо встановлення психологічних ознак навіювання, умовляння, психологічного впливу, примусу, «награності», штучно сформованої поведінки, вимушеної поступливості, примусової участі	1 015
2	Зразок заяви судового експерта на внесення запису у свідоцтво про його безстроковість та особливості підвищення кваліфікації судових експертів один раз на 3 роки на базі ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика» і підготовки фахівців	711
3	*Назаров О. А.* Сучасні підходи до визначення предмету психології та судово-психологічної експертизи, її структури, науково-теоретичних досліджень висновків судових експертів психологів в XXI столітті	473
4	Правосуддя, дружнє до дитини: професійний діалог щодо захисту прав дітей	426
5	08 червня 2024 року на виставці «Судова експертиза у суді» у Національному музеї американської історії Смітсонівського інституту у Вашингтоні (США), було представлено найперший поліграф 1921 року під назвою кардіо-пневмо-психограм Джона А. Ларсона	407

Лічильник сайту журналу рахує всі відкриття сторінки матеріалу від дня її оприлюднення. Перегляди саме за період виходу номера журнал фіксує з листопада 2026 р.

Станьте автором журналу. Редакція приймає статті науковців, судових експертів, адвокатів, психологів і здобувачів наукових ступенів з юридичної психології, судово-пси-

хологічної експертизи, застосування поліграфа та спеціальних знань у юридичній практиці. Публікація безкоштовна, статтям редакція присвоює DOI, а читають їх ті, хто щодня працює в судах. Приєднуйтеся до спільноти судових експертів і дослідників: вимоги до статей і тез див. у розділі «Вимоги до оформлення»[26].

Потрібен судовий експерт? Якщо у справі, яку розглядає суд, виникли питання, що потребують спеціальних знань у галузі психології, зокрема щодо моральних страждань, психологічного стану учасника процесу, інтересів дитини чи психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, зверніться до редакції. Допоможемо визначитися з видом експертизи, сформулювати питання експертові й знайти фахівця з належною кваліфікацією. Запит — через форму «Консультація» на сайті журналу[27] або за телефоном +38 (093) 476-72-60.

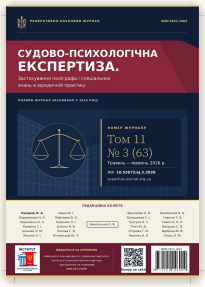

Як цитувати номер

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці : реферативно-науковий online журнал. 2026. Т. 11, № 3 (63). 88 с. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.3.2026. URL: https://expertize-journal.org.ua/nomera/19800-2026-3-68.

References

1. Pro metu stvorennia Internet-vydannia [On the Purpose of Creating the Online Publication]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-celyah (onovlena versiia vid 29.06.2022). [in Ukrainian].

2. Kyivskyi mizhnarodnyi sudovo-ekspertnyi instytut psykholohichnoi ekspertyzy i doslidzhen na polihrafi [Kiev International Forensic Expert Institute of Psychological Expertise and Researchs on Polygraph, LLC] : zapys u reiestri naukovykh orhanizatsii Research Organization Registry (ROR). URL: https://ror.org/02xc7et08 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Vytiah z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny vid 31.10.2026 № 31102026-00003569 [Extract from the Unified State Register of War Veterans of 31.10.2026 No. 31102026-00003569] : vidomosti pro subiekta veteranskoho pidpryiemnytstva (Nazarov Oleh Anatoliiovych) / Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Opryliudneno na storintsi "Pro naukovo-referatyvne vydannia" saitu zhurnalu. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-nauchnom-izdanii (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

4. Redaktsiina kolehiia [Editorial Board]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/redaktsijna-kolegiya (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

5. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice]. 2026. Vol. 11, No. 3 (63). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.3.2026. [in Ukrainian].

6. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat [Information and Documentation. Publications. Main Types. Terms and

Definitions]. [Chynnyi vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. Pp. 4.14.2.2, 4.14.2.7. Referaty prats, opryliudnenykh ranishe, podano iz zaznachenniam imeni avtora ta dzherela zapozychennia vidpovidno do p. 1 ch. 2 st. 22 Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 01.12.2022 № 2811-IX; akty orhaniv derzhavnoi vlady ta ofitsiini dokumenty sudovoho kharakteru ne okhoroniaiutsia avtorskym pravom (p. 3 ch. 1 st. 8 tsoho Zakonu). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

7. Council Decision 2008/616/JHA of 23 June 2008 on the implementation of Decision 2008/615/JHA. legislation.gov.uk. URL: https://legislation.gov.uk/eudn/2008/616/body/adopted (data zvernennia: 04.11.2026).

8. HRMMU, pres-reliz "Civilian Casualties Soar in Ukraine in the First Half of 2026 ..." (14.07.2026) do onovlennia "Protection of Civilians in Armed Conflict — June 2026". URL: https://ukraine.ohchr.org/en/Civilian-Casualties-Soar-in-Ukraine-in-the-First-Half-of-2026-Amid-Escalating-Attacks-and-Intensifying-Use-of-Deadly-Weapons-UN-Human-Rights-Monitors-Say (data zvernennia: 04.11.2026).

9. V Ukraini zafiksovano 256 tysiach zlochyniv, poviazanykh z ahresiieiu Rosii [Ukraine Has Recorded 256,000 Crimes Related to Russia's Aggression]. ZMINA. 2026. 8 trav. URL: https://zmina.info/news/v-ukrayini-zafiksovano-ponad-250-tysyach-voyennyh-zlochyniv-rf-ofis-genprokurora/ (data zvernennia: 08.11.2026). [in Ukrainian].

10. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank : press release. 2026. 23 Feb. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (data zvernennia: 08.11.2026).

11. Canada Signs Council of Europe Convention Setting Up an International Claims Commission for Ukraine. Register of Damage for Ukraine. 2026. 11 May. URL: https://rd4u.coe.int/en/-/canada-signs-council-of-europe-convention-setting-up-an-international-claims-commission-for-ukraine (data zvernennia: 08.11.2026).

12. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia kompensatsii ... z vykorystanniam elektronnoi publichnoi posluhy "yeVidnovlennia" : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.04.2023 № 381 (iz zminamy) [On Approval of the Procedure for Providing Compensation ... Using the eVidnovlennia E-Service : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 21 April 2023 No. 381 (as amended)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF (data zvernennia: 08.11.2026). [in Ukrainian].

13. DSNS Ukrainy. Riatuvalnyky DSNS hasiat pozhezhu na dakhu Uspenskoho soboru Kyievo-Pecherskoi lavry pislia ataky 15 chervnia 2026 r [State Emergency Service Rescuers Extinguishing a Fire on the Roof of the Dormition Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra After an Attack on 15 June 2026] : fotohrafiia (litsenziia CC BY 4.0). Wikimedia Commons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%9B%D1%96%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%B6%D1%96_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B0%D1%85%D1%83_%D0%A3%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83_%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D0%BE-%D0%9F%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8.jpg (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

14. DSNS Ukrainy. Natsionalnyi muzei «Chornobyl» u Kyievi pislia masovanoi rosiiskoi ataky v nich na 24 travnia 2026 r [Ukrainian National Chernobyl Museum in Kyiv After a Massive Russian Attack on the Night of 24 May 2026] : fotohrafiia (litsenziia CC BY 4.0). Wikimedia Com-

mons. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:National_Chernobyl_Museum_in_Kyiv_after_Russian_attack,_2026-05-24_(01).jpg (data zvernennia: 09.11.2026). [in Ukrainian].

15. Chotyry roky pravosuddia v umovakh viiny — chernihivska suddia Liubov Kharechko bula rozstriliana rosiiskymy viiskovymy [Four Years of Justice in Wartime: Chernihiv Judge Liubov Kharechko Was Shot Dead by Russian Soldiers]. Rada suddiv Ukrainy : ofitsiinyi vebsait. 2026. 24 liut. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/cotiri-roki-pravosudda-v-umovah-vijni-cernigivska-sudda-lubov-harecko-bula-rozstrilana-rosijskimi-vijskovimi (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

16. Vytiah z protokolu zahalnykh zboriv suddiv Chernihivskoho apeliatsiinoho sudu vid 08 zhovtnia 2018 roku [Extract from the Minutes of the General Meeting of Judges of the Chernihiv Court of Appeal of 8 October 2018]. Chernihivskyi apeliatsiinyi sud : ofitsiinyi vebsait. URL: https://cna.court.gov.ua/sud4823/inshe/1/protokol08 (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

17. Obrano zastupnyka holovy sudu ta sekretariv sudovykh palat [Deputy Chief Judge and Secretaries of the Judicial Chambers Elected]. Chernihivskyi apeliatsiinyi sud : ofitsiinyi vebsait. 2021. 7 zhovt. URL: https://cna.court.gov.ua/sud4823/pres-centr/general/1191100/ (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

18. U Chernihivskomu AS zminyvsia holova [The Chief Judge of the Chernihiv Court of Appeal Has Changed]. Zakon i Biznes. 2024. 25 zhovt. URL: https://zib.com.ua/ua/163820.html (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

19. Uzahalnennia sudovoi praktyky [Generalisation of Case Law] / sekretar sudovoi palaty u tsyvilnykh spravakh L. K. Kharechko. Apeliatsiinyi sud Chernihivskoi oblasti : ofitsiinyi vebsait. 2018. 3 trav. URL: https://cna.court.gov.ua/sud2590/5864/477027/ (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

20. Kharechko L. K. Moi virshi — tse kryk dushi [My Poems Are the Cry of the Soul] : zbirnyk poezii / Liubov Kharechko. Chernihiv : [s. n.], 2026. 56 s. : il., fot. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/books/19828-kharechko-moi-virshi-tse-kryk-dushi (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

21. Spivchuttia [Condolences] : [u zviazku iz zahybelliu suddi Krasnohradskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti D. S. Konstantynova]. Sudova vlada Ukrainy : ofitsiinyi vebportal. 2022. 30 zhovt. URL: https://court.gov.ua/archive/1339620/ (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

22. Zakhyshchaiuchy Ukrainu, zahynuv holova Veselivskoho raionnoho sudu Zaporizkoi oblasti Anatolii Nahornyi [Anatolii Nahornyi, Head of the Vesele District Court of Zaporizhzhia Region, Killed Defending Ukraine]. Rada suddiv Ukrainy : ofitsiinyi vebsait. 2023. 26 lystop. URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/zahisauci-ukrainu-zaginuv-golova-veselivskogo-rajonnogo-sudu-zaporizkoi-oblasti-anatolij-nagornij (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

23. Vyshcha rada pravosuddia vyslovliuie shchyre spivchuttia z pryvodu smerti suddi Verkhovnoho Sudu Leonida Loboika [The High Council of Justice Expresses Sincere Condolences on the Death of Supreme Court Judge Leonid Loboiko]. Vyshcha rada pravosuddia : ofitsiinyi vebsait. 2024. 28 veres. URL: https://hcj.gov.ua/news/vyshcha-rada-pravosuddya-vyslovlyuye-shchyre-spivchuttya-z-pryvodu-smerti-suddi-verhovnogo-sudu (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

24. Holova RSU — pro robotu sudiv pid chas viiny, konkurs do VKKS, spravy shchodo voiennykh zlochyniv ta suddiv na fronti [Head of the Council of Judges of Ukraine on the Work of Courts in Wartime, the Competition to the HQCJ, War Crimes Cases and Judges at the Front].

Sudova vlada Ukrainy : ofitsiinyi vebportal. 2023. 8 trav. URL: https://court.gov.ua/press/news/1419134 (data zvernennia: 05.11.2026). [in Ukrainian].

25. Google Trends : poshukovyi termin «ekspertyza», Ukraina, 01.05.2026–30.06.2026 [Google Trends: Search Term “ekspertyza”, Ukraine, 01.05.2026–30.06.2026]. URL: https://trends.google.com/trends/explore?date=2026-05-01%202026-06-30&geo=UA&q=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0&hl=uk (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

26. Vymohy do oformlennia statei i tez [Requirements for Articles and Abstracts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/vimogi-do-oformlennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

27. Konsultatsiia: zapyt na provedennia sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy, doslidzhennia [Consultation: Request for a Forensic Psychological Examination or Study]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/konsultacia (onovlena versiia vid 28.10.2023). [in Ukrainian].

Відомості про журнал

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Назва: реферативно-науковий журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice). Електронне (online) видання.

Ідентифікатори: ISSN 2521-1463 (Online); штриховий код EAN-13 для періодичних видань 9772521146000; державний український ідентифікатор медіа R40-05509 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26.09.2024 № 2785); префікс DOI 10.53672 (Crossref).

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі»; міжнародний ідентифікатор наукової організації ROR 02xc7et08.

Галузь: юридичні, психологічні науки. Періодичність: 1 раз на два місяці. Мови видання: українська, англійська.

Увага! Електронне видання не внесено до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку наукових фахових видань України.

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ

Журнал засновано у травні 2016 р. кандидатом психологічних наук, доцентом, експертом-поліграфологом, правознавцем О. А. Назаровим на базі інформаційно-правового вебсайту з метою популяризації можливостей судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та інших спеціальних знань у юридичній практиці. Редакційну колегію сформовано у квітні 2017 р. під час ISSN-реєстрації видання.

БАЗИ ДАНИХ, РЕЄСТРИ ТА БІБЛІОТЕКИ

Реєстр суб'єктів у сфері медіа; Google Scholar; ISSN International Centre — ISSN Portal; Crossref; Scilit (MDPI); Відкритий український індекс цитувань (OUCI, ДНТБ України); ICI World of Journals (Index Copernicus, паспорт журналу); Реєстр наукових видань України (УкрІНТЕІ); Polska Bibliografia Naukowa (PBN). Інші каталоги: ResearchBib.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Видання практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, абонентська скринька В-62. Засновник — видавець: тел. +38 (093) 476-72-60; e-mail: nazarovua@ukr.net. Заступники головного редактора: д-р психол. наук, професор Євдокимова Наталя Олексіївна (yevdokymova@ukr.net); д-р юрид. наук, професор Кириченко Олександр Анатолійович (alankir23@ukr.net). Сайт: expertize-journal.org.ua; e-mail редакції: info@expertize-journal.org.ua.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

2026. Том 11, № 3 (63)
травень–червень 2026 року

Реферативно-науковий online журнал

Засновник, видавець, відповідальний за випуск — Назаров О. А.

Видається за сприяння Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі (ROR 02xc7et08).

Формат А4 (210×297 мм). Гарнітура Source Serif 4. Обсяг 88 с.

DOI 10.53672/ej.3.2026. Ідентифікатор медіа R40-05509. ISSN 2521-1463 (Online).

Видавник Назаров О. А. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, а/с В-62. Тел. +38 (093) 476-72-60. E-mail: nazarovua@ukr.net

expertize-journal.org.ua